

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola

Dr. Hajdu Magdolna Éva

**Az akkuzatórius és az inkvizitórius büntetőeljárások az
Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. és 6. cikkeiben
meghatározott alapjogok tükrében**

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Prof. Dr. Tóth Mihály
tanszékvezető egyetemi tanár

Pécs, 2015. augusztus

I.

A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Értekezésemben az akkuzatórius és inkvizitórius alapon nyugvó büntetőeljárás rendszerek egy-egy példáját – a magyar és az Amerikai Egyesült Államok rendszerét – kiragadva, arra kerestem a választ, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményei 5. és 6. cikkeiben meghatározott alapjogok hogyan érvényesülnek, illetőleg az alapelvek tükrében, akkuzatórius elemek hasznosítása útján, milyen fejlődési lehetőség mutatkozik Magyarország számára.

1. A témaválasztás indoka

Nem kétséges, hogy Magyarországon mind a nyomozó hatóságok, mind az ügyészségek, mind a bíróságok tekintetében megállapíthatjuk, hogy valahol a teljesítő képességük határán állnak.

Az igazságszolgáltatás leterheltségének csökkentése érdekében lehetséges megoldások a létszámemelés, a dekriminalizáció és az eljárási egyszerűsítések. Ez utóbbiakra jellemző, hogy egy-egy reform kapcsán akár „forradalmian” új törvénymódosításokra is sor kerül, azonban – miként a magyar büntetőeljárásról szóló törvény(ek) kapcsán is megfigyelhetjük – ezt a közel kiinduló állapotra történő visszarendeződés követi. Kevés újonnan bevezetett eljárásjogi intézmény állja ki az idő próbáját és ezek is garanciális szabályokra történő hivatkozással, számos új eljárási terhet rónak az igazságszolgáltatás résztvevőire. A gazdasági törvényszerűségeknél – bár állami szféráról beszélünk, ezért politikai döntések által késleltetett módon – előbb-utóbb itt is érvényesülniük kell, a hatékonyság egy bizonyos szint alatti csökkenése összeomláshoz vezet, ahonnan már csak az alapokról történő újraépítkezés lehetséges, amely jelentősen nagyobb erőforrásokat igényel. Nem állítom, hogy a magyar igazságszolgáltatás, továbbiakban kizárólag a büntetőjogi területre koncentrálva, ilyen mély válságban lenne, az azonban bizonyos, hogy reformokra szükség van. Az igazságszolgáltatás során az eljáró hatóságok az állam büntetőjogi igényét érvényesítik, végső soron azonban az állam büntetőigénye a társadalom rend iránti igényén alapul. A hatékonyság egyik fokmérője, ezáltal a társadalom elégedettsége, az igazságszolgáltatásba vetett bizalma. Ugyanakkor a költségek oldaláról tekintve is létezik egy határvonal, azaz – és ez ismételt politikai döntésen alapul – mennyit hajlandó áldozni egy társadalom a büntetőigény érvényesítésére, azaz lemondjon-e az állam bizonyos büntetőigények érvényesítéséről, továbbá, hogy a

büntetőigénye érvényesítését bizonyos garanciális szabályok valóságos vagy látszólagos megsértésével (költség) hatékonyabb módon érvényesítse.

A kutatási feladat aktualitását alátámasztja az is, hogy jelenleg a büntetőeljárásról szóló törvényünk teljes felülvizsgálata, azaz egy új büntetőeljárás kódex kidolgozása van folyamatban.

2. A kutatási feladat kijelölése

Tanulmányom célja, hogy amennyiben az alkotmányban biztosított alapelvek a két büntetőeljárás rendszerben – a nemzetközi büntetőjog területén működő bíróságok gyakorlata, az igazságügyi bünygyi együttműködés kényszere, különböző nemzetközi intézmények tevékenysége miatt – valójában már nem is állnak olyan messze egymástól, így az alkotmányos alapelvek sérelme nélkül, vannak-e olyan intézmények, amelyek az alapjogok és ezen belül különösen az időszerűség követelményének hatékonyabb érvényesítése érdekében az inkvizitórius alapokon nyugvó rendszerben is alkalmazhatóak lehetnének. Másrészt a tanulmány további célja, annak összehasonlító elemzése, hogy egyes a meglévő intézmények, milyen mértékben hasonlítanak egymáshoz és a magyar büntetőeljárásban szabályozott megoldásaink mennyiben felelnek meg a jogállamiság klasszikus alapelveinek.

A részletes összehasonlító elemzéshez célszerűnek véltem az Emberi Jogok Európai Egyezményének (továbbiakban: Egyezmény) releváns cikkeit - azaz a 5. cikkében rögzített szabadsághoz és biztonsághoz való jogról, valamint a 6. cikkben deklarált tisztességes tárgyaláshoz (eljáráshoz) való jogról szóló cikkeit - választani kiindulási pontként. A választás indoka nem csak az Egyezmény nemzetközi jellege volt, amely alapvetően akkuzatórius és az alapvetően inkvizitórius eljárási rendszerek összehasonlítása szempontjából releváns alapelveket egységesen tartalmazza, hanem az is, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) a döntései során mind az angolszász, mind a kontinentális eljárásokat figyelembe veszi. Ezen túlmenően az is indokolja a választást, hogy mint részes államnak, nemzetközi kötelezettségünk van arra, hogy az Egyezménynek megfeleljünk.

II.

Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei

Az értekezés elkészítése során a jogtudományi kutatás hagyományos módszereit, azaz a három rendszer tételes jog és a bírósági gyakorlatok összehasonlító elemzését alkalmaztam a tudományos kutatások releváns eredményeinek a felhasználásával, illetőleg egyes jogintézmények tekintetében jogtörténeti kutatást is végeztem.

Miként azt a dolgozat struktúrája tükrözi, az inkvizitórius és akkuzatórius eljárások klasszikus elemei bemutatását követően, azok kölcsönhatását, ezen belül a magyar büntetőeljárás rendszerben az akkuzatórius elemek megjelenését mutattam be, majd a három rendszer alapelveinek ismerttettem, végül e részben a két büntetőeljárás rendszer alkotmányos alapelveit és az Egyezmény 5. és 6. cikkeiben megjelenő alapelveket vetettem össze. Az egyes alapelvek konkrét érvényesülését, az 5. és 6. cikkeiben megjelenő alapvető emberi jogok sorrendjét követve, a negyedik fejezetben elemzem, amelynek keretében kiemelt kérdésként kezeltem az óvadék magyarországi szabályozását és gyakorlatát.

Az új büntetőeljárás kódex koncepciója fontos feladatnak tekint az eszközöknek a megteremtését, amellyel a büntetőeljárások hatékonyabbá és gyorsabbá tehetők. Az állásponttal messzemenően egyetértek. Úgy vélem, elérkeztünk egy olyan ponthoz az időszerűségét illetően, amely határozott lépéseket tesz szükségessé, így e téma kiemelt jelentőségére figyelemmel, a rendszerünkben rejlő megoldások hatékonyabb kihasználásának elemzésével önálló fejezetben foglalkoztam, rámutatva arra is, hogy hogyan sodródunk a klasszikus vádalku felé.

III.

A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

1. A tudományos eredmények rövid összefoglalása

1.1. Az inkvizitórius és az akkuzatórius rendszerek egyike sem létezik már klasszikus formájában, akkuzatórius, avagy inkvizitórius alapokon nyugvó vegyes rendszerekről beszélhetünk.

A két rendszer kölcsönhatásaként az alábbi változásokat azonosíthatjuk:

- a) Az eljárási célok alapvetően nem változtak, az inkvizitórius alapokon nyugvó rendszerek továbbra is az anyagi igazság kiderítését célozzák, azonban egyes eljárási intézményekkel összefüggésben a „perbeli igazság”-gal való megelégedés is megjelenik.
- b) A büntetőeljárások hivatalból történő indulása alól kivételként léteznek a csak magánindítványra üldözendő bűncselekmények, más oldalról viszont az akkuzatórius alapú rendszerben is megjelentek hivatalból induló büntetőeljárások.¹
- c) Az eljárások folyamatának jellemzői változatlanok, azonban az inkvizitórius alapú rendszerben kivételként megjelent a nyomozati szakasz nélküli büntetőeljárás is, a magánvádra üldözendő bűncselekmények tekintetében.
- d) Az inkvizitórius eljárásokat jellemző titkosság, írásbeliség és közvetlenség hiánya lényegében teljesen az akkuzatórius eljárások jellemzőit vette át, a tárgyalások alapvetően szóbeliek, közvetlenek és nyilvánosak, még ha egyes eljárási szabályok olykor korlátozzák is. A tárgyalást megelőző szakaszt azonban az inkvizitórius alapú rendszerekben továbbra is az írásbeliség jellemzi.
- e) A bizonyítás módszerét tekintve, az inkvizitórius alapú rendszerek jellemzőjévé is lényegében a szabad bizonyítás vált azzal, hogy törvényben megállapított kötöttségek lehetnek.
- f) A bírói funkciók területén nincs lényegi változás. Az akkuzatórius alapú rendszerekben a rendelkezési jog a feleket illeti, így bár a bíró tárgyalási szerepe egyes esetekben nőtt, „az eljárás rendjére történő felügyelés” funkció változatlan. Más oldalról az inkvizitórius alapú rendszerekben történnek kísérletek a bírói szerep passzívvá tételére, azonban – a másik oldal, a felek korlátlan rendelkezési jogának biztosítása hiányában – ezek értelemszerűen kudarcra vannak ítélve.
- g) Az akkuzatórius alapú rendszerekben, bár hierarchikus felépítés továbbra sincs, azonban az eljárási funkciók cserélődése már nem jellemző, és az egységes képesítési rendszer megteremtése iránt is történnek intézkedések.
- h) A laikus elemek bevonása – bár a magyar rendszerben kisebb-nagyobb súllyal mindig jelen volt – továbbra sem jellemző. Az elmozdulás inkább az akkuzatórius alapú rendszerekben figyelhető meg, ahol az esküdtek részvételével történő tárgyalások

¹ A közelmúltra jellemzően, olyan törvények kibocsátására is sor került szövetségi szinten, amelyek egyes intézményeket információ szolgáltatására köteleznek (pl. gyermekpornográfia). Ez lényegében a magyar jogban is ismert, feljelentési kötelezettségnek felel meg, következménye az eljárás kötelező megindítása.

mennyisége, részben a vádalku intézménye, részben az esküdtzéki tárgyalásról lemondás miatt, drasztikus módon csökkent.

- i) A rendelkezési jogot illetően, a magánindítványon kívül, amely az eljárás megindításához fűződő rendelkezési jog, az inkvizitórius alapú rendszerekben is megjelentek olyan elemek, ahol a felek az eljárás érdemi befejezésére döntő hatásúvá vált (pl. tárgyalásról lemondás joga, beismerő vallomása esetén enyhébb büntetés). A felek rendelkezési jogának eltérőségéből vezethető le az ügyész diszkrecionális jogának eltérősége. Megjegyzem, az inkvizitórius alapú rendszereket napjainkban az ügyési diszkrecionális jog folyamatos szélesedése jellemzi.

Bár rendszerbeli eltérésként nem szokásos hivatkozni a terhelt igazmondási kötelezettségének létre, avagy hiányára, azonban idetartozónak vélem. Ez mindkét rendszernek annyira sajátos jellemzője, hogy ebben változás nem történt.

1.2. büntetőjog területén érvényesülő alapelvek

„A büntető eljárásjog alapelvei olyan tézisek, kiinduló tételek, normatív fundamentumok, amelyek megszabják az eljárás módját, irányát, meghatározzák jellegét. E rendelkezések megvilágítják a jogalkotó szemléletét, kereteket adnak az állam büntetőjogi igényének, úgy, hogy olykor annak mozgásterét, korlátjait is kijelölik.”²

A kontinentális jog írott jogi normán alapul, így az alapelvek is törvényi szinten jelennek meg. Kérdés azonban, hogy egyrészt mit tekinthetünk alapelvnek, másrészt ezek mindegyike megjelenik-e jogszabályi formában.

Közjogi értelemben a büntetőeljárás az egyén és az állam között hoz létre jogviszonyt. Az alapelvek az állam, mint hatalom korlátait jelentik és az állam mellett az eljárásban részt vevő személyek vonatkozásában garanciát állapít meg a hatalom önkényének a megakadályozása céljából. Más megközelítésben: „az alapelvek egyfelől általános követelmények, illetve tilalmak, másfelől fontos garanciák mind az igazságszolgáltatással érintettek, mind az egész társadalom számára, hogy a valóságnak és a törvénynek megfelelő döntések születhessenek.”³

A büntetőjog területén érvényesülő alapelvek Alaptörvényben, a Büntetőtörvénykönyvben és a Büntetőeljárásról szóló törvényben deklaráltak. Vannak azonban olyan elvek, amelyek bár az alapelvekről szóló rendelkezések között nem szerepelnek azonban a jogállamiság

² Belovics Ervin-Tóth Mihály: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft, 2013, 43.o.

³ Tremmel Flórián: A büntetőeljárás alapelvei az új alaptörvény tükrében. In Drinóczi Tímea (szerk): Magyarország új alkotmányossága PTE-AJK Pécs, 2011

evidenciái és a törvény a részletszabályai útján felel meg ezen alapvető követelményeknek (pl. bűnösségen alapuló felelősség elve, jogorvoslati joghoz való jog, közvetlenség elve), ugyanakkor a Be. kifejezetten deklarálja az eljárási feladatok megosztását, a kontradiktórium elvét, „s ezáltal erőteljesen visszaszorítja a jelenlegi büntetőeljárásban az inkvizitórius mozzanatok, elemeket.”⁴ Az alapelvek többnyire a természetüknél fogva statikusak, fel sem merülhet például az anyagi jogi legalitás, a törvényesség elvének bármilyen csekély áttörése. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyes, korábban törvényi szinten is megjelent alapvető elvek között, az érvényesülése alóli számos kivétel miatt, veszített jelentőségéből. A közvetlenség, a szóbeliség elvét például az 1998. évi XIX. törvény már nem is jeleníti meg alapvetőként, vélhetően a számos kivétel (pl. távollévők korábbi vallomásainak felolvashatósága, különösen védett tanú vallomása, stb.) miatt. Hasonló dinamizmus jellemzi a tárgyaláshoz való jogot is, hiszen a tárgyalás mellőzésével történő pénzbüntetés kiszabásának lehetősége még akkor is az elv áttörését jelenti, ha garanciális elvként beépítésre került a terhelt tárgyalás tartása iránti kérelemhez való joga. Az alapelvek olyan garanciális jogok, amelyek a terhelt oldal fegyveregyenlőségét hivatottak biztosítani. E jogok egy részéről a terhelt lemondhat, azonban álláspontom szerint ennek minden esetben kifejezettnak és nem hallgatólagosnak kell lennie.

Más, korábban alapvetőként szabályozott elv, alapvetőként nem állta ki az idő próbáját. Így az 1951. évi III. törvény még az alapelvek körében rögzíti, hogy a terhelt beismerő vallomása nem teszi az egyéb bizonyítási eszközök beszerzését feleslegessé, és bár az elv mélyen beivódott a jogalkalmazói tudatba, az 1973. évi I. törvény alapelvei között már nem szerepel. A közvetlenség elve deklaráálásának hiányán túl, a jogorvoslati jog alapvetőként való rögzítésének elmaradását is több kritika érte. Tremmel⁵ szerint ez törvényszerkesztési hiányosság, hiszen maga az elv érvényesül a büntetőeljárás során. (Az új Be. által bevezetett kétfokú jogorvoslati rendszer szükségességével összefüggésben pedig kifejezett aggályának ad hangot.).

Nem kétséges, hogy az alapelvek áttörésekor nem mindig volt kimondott az eljárás gyorsításának és egyszerűsítésének a célja, a legtöbb esetben azonban ez húzódott meg a háttérben. A módosításokkal egyidejűleg, jellemzően további garanciális szabály került beépítésre, így az alapvetőtől való eltérés nem feltétlenül vezetett minden esetben a kívánt

⁴ Tremmel Flórián: A büntetőeljárás alapelvei az új alaptörvény tükrében. In Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága, PTE-AJK Pécs, 2011. 179. oldal

⁵ u.o. 182. oldal

eredményhez és olykor, mint például a tárgyalás mellőzésével történő pénzbüntetés kiszabásának bevezetésével, maga az alapelv visszavonhatatlanul sérült.

Megkülönböztethetünk továbbá olyan alapelveket, amelyek írott szinten ugyan nem jelennek meg, azonban nemcsak a büntetőeljárást, hanem az egyes államok jogrendszerét kikerülhetetlenül áthatják és valójában az írott alapelveken és jogszabályokon keresztül érvényesülnek, mint például a jogállamiság, a humanizmus, a büntetőjog ultima ratio jellege.

A büntetőjog ultima ratio jellegét, különösen a rövid időközönként és gyakran módosuló büntetőtörvényünk során, tanácsos szem előtt tartani. Miként azt Király Tibor megfogalmazta még 1988-ban: „A büntetőhatalomban rejlő lehetőségek nem korlátlanok. Amikor egy társadalom feszültségekkel van teli, könnyen támadnak benne olyan képzelgések, hogy a büntetőhatalom általános gyógyírként felhasználható; pedig csak segédeszköz. Soha sehol a világon a társadalmat ez a hatalom meg nem gyógyította, mert egyes bűnöket megtorolhat, embereket félreállíthat, de ahhoz gyenge, hogy megjavítsa a közmorált, és közömbösítsen társadalmi törvényeket.”⁶

A Magyarországon, az Amerikai Egyesült Államokban és az Ember Jogok Európai Egyezményében deklarált alapelveket az alábbiak szerint tekinthetjük át:

Alkotmányos alapelv	Magyarország	USA	EJEE
törvény előtti egyenlőség, diszkrimináció tilalma	XV. cikk	BR ⁷ VI. cikk és BR XIV. cikk	14. cikk
független, pártatlan bíróság	XXVIII. cikk (1) bekezdés és 26. cikk (1) bekezdés	BR VI. cikk	6. cikk 1.
nyilvánosság	XXVIII. cikk	BR VI. cikk	6. cikk 1.

⁶ Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai, Magyar Jog 1998. szeptember 740. oldal

⁷ a táblázat rövidítései: BR, azaz Bill of Rights, A, azaz az USA eredeti Alkotmánya

	(1) bekezdés		
ésszerű határidő	XXVIII. cikk (1) bekezdés	BR VI. cikk	6. cikk 1.
ártatlanság véelme	XXVIII. cikk (3) bekezdés	BR V. cikk	6. cikk 2.
védelemhez való jog	XXVIII. cikk (3) bekezdés	BR VI. cikk és a „MIRANDA figyelmeztetés”	6. cikk 3/c
törvényesség elve	XXVIII. cikk (4) bekezdés	A I. 9.§ 3. BR V. cikk	7. cikk
ne bis in idem	XXVIII. cikk (6) bekezdés	BR V. cikk	7. kiegészítő jegyzőkönyv 4. cikk
jogorvoslathoz való jog	XXVIII. cikk (7) bekezdés	BR VII. cikk	13. cikk és 7. kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikk
önvádra kötelezés tilalma	Be. 8. §	BR V. cikk és a „Miranda- figyelmeztetés	6. cikk 2. bekezdés
anyanyelv használata	Be. 9. §	a büntetőeljárásban érvényesül	6. cikk 3/c
büntetőjogi felelősség önálló elbírálása	Be. 10. §	-----	-----
közvetlenség	(már) nem jelenik meg alapelveként, de kivételekkel érvényesül	BR VI. cikk	6. cikk 3/d
vádról való tájékoztatás	nem tekintjük alapelveknek, de érvényesül	BR VI. cikk	6.cikk 3/a

tulajdonjog háborítatlansága, házkutatás, lefoglalás, fogvatartás	nem tekintjük alapelvnek, de érvényesül	BR IV. cikk	5. cikk és 1. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk
Habeas corpus	IV. cikk (1) és (2) bekezdések	A. I. cikk 9. § 2. bekezdés	5. cikk
társas bírászkodás, laikus elem részvétele	27. cikk (1) és (2) bekezdései	A. III. cikk 2. §	nem tekinti alapelvnek
ügyészség vádmonopóliuma	29. cikk (2) bekezdés	a büntetőeljárás során érvényesül	a 6. cikk keretében értelmezhető

A jogállamiságot meghatározó, alapelvek formájában megjelenő követelmények tehát mindhárom rendszerben jelen vannak, még ha érvényesülésük módja tekintetében vannak is eltérések. A táblázatban foglaltakkal kapcsolatban, előzetesen, a következőket szeretném megjegyezni.

A magyar jogtudomány a büntetőeljárás alapelveként értékeli a büntetőjogi felelősség önálló elbírálását, azaz a büntető ügyben eljáró bíróságot, ügyészséget és nyomozó hatóságot nem köti a más eljárásban megállapított tényállás vagy határozat. Büntetőjogi felelősséget a büntetőügyben eljáró bíróság állapít meg a bizonyítékok mérlegelése alapján. A magyar jog szerint nincs akadálya annak, hogy pl. okirati bizonyítékként értékeljen a büntetőügyben eljáró bíróság egy más ügyben (pl. polgári ügy, hatósági határozat, stb.) hozott döntést, azonban a döntés tartalma nem köti. Az Amerikai Egyesült Államokban más bírósági ítélet tartalmának a felhasználása, a közvetlenség elvének sérelme miatt nem megengedett.

Az alapelvek között tartjuk számon a hivatalból való eljárás elvét, az eljárási feladatok megosztásának elvét és a vádelvet is.

A Be. 6. §-ának (1) bekezdésében meghatározott alapelv szerint, az állam által a büntetőigény érvényesítésére felhatalmazott szerveknek (officialitás) törvényi feltételek megléte esetén, kötelességük az állam büntetőigényének az érvényesítése (legalitás). Az akkuzatórius

rendszereket az opportunitás jellemzi, amely az ügyésznek széles diszkrecionális jogot biztosít az eljárás megindítására.

A vádelv tartalmát, annak összetevőivel szokásos meghatározni; amelyek a perbeli funkciók megosztása, a vádló váddal való rendelkezése és a bíróság vádhoz kötöttsége.

Az Amerikai Egyesült Államokban a perbeli funkciók megosztása és a bíróság vádhoz kötöttsége maradéktalanul érvényesül. Az ügyészt azonban csak a vád benyújtásáig illeti meg a váddal való rendelkezési jog, ezt követően - szigorúan a vád keretei között - a vádról a bíróság dönt. A vádelejtés intézménye nem létezik.

1.3. Az egyes alapjogok érvényesülése

1.3.1. A szabadsághoz és biztonsághoz való jog

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. cikke tartalmazza a szabadsághoz és biztonsághoz való jogot, illetve ehhez kapcsolódik a 4. kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikke (az adósságokért való szabadságelvonás tilalma), valamint a 7. kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikke (kártalanításhoz való jog bírói hiba esetén).

A büntetőeljáráshoz a szabadságban történő védekezés lehetősége az ártatlanság vélelméből következik, ezzel egyidejűleg ugyanakkor az állam büntetőjogi igényének az eredményes érvényesítése megköveteli, hogy a terhelt az eljárás rendelkezésére álljon. Az eljárás sikerének biztosításához kapcsolódó terhelti szabadságelvonásra csak megfelelő garanciák mellett van lehetőség, a jogállamiság elve pedig megköveteli azt is, hogy megfelelő, bírói döntéstől függő helyettesítő intézmények álljanak rendelkezésre, illetőleg jogtalan szabadságelvonás esetére kártalanítás érvényesítésére nyíljon lehetőség.

Az 5. cikk értelmében szabadságelvonásra csak törvényben meghatározott okból, törvényben meghatározott eljárás útján van lehetőség. A cikk felsorolja azokat az eseteket, amikor a szabadságelvonás törvényesnek tekintendő, így bíróság által történt elítélést követően, a bíróság törvényes rendelkezését elmulasztó személlyel szemben, illetőleg a törvény által megállapított kötelezettség teljesítésének biztosítása céljából történő letartóztatás vagy őrizetbe vétel; e bűncselekmény elkövetése alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben. Törvényes a kiskorú őrizetbe vétele nevelési felügyelete vagy hatóság elé állítása céljából, fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából alkalmazott szabadságelvonás, valamint elmebeteg, alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele, továbbá idegenrendészeti okból, avagy a

kiadatás érdekében. A szabadságelvonás indokairól haladéktalanul tájékoztatni kell az érintettet az általa értett nyelven, továbbá haladéktalanul bíró, vagy bírói hatáskörrel rendelkező tisztviselő elé kell állítani. Az indokolásnak nem csak a törvényi hivatkozást kell tartalmaznia, hanem abból ki kell tűnnie az azt megalapozó körülményeknek is. Az EJEB számos ügyben⁸ történt megfogalmazása szerint; „Az Egyezmény esetjoga értelmében az a kérdés, hogy hogy a fogvatartás időtartama ésszerű-e, nem ítéhető meg in abstracto... azt minden esetben az ügy speciális körülményeire figyelemmel kell megítélni. A fogvatartás fenntartása csak akkor igazolható egy ügyben, hogyha specifikus jelzések vannak arra vonatkozóan, hogy a közérdek valódi követelménye áll fenn, amely az ártatlanság vélelme ellenére súlyosabban esik latba, mint az egyén szabadságának tiszteletben tartását előíró szabály.”⁹ „Általánosságban csak annyit mondhatunk, hogy míg az egy vagy két évet meg nem haladó előzetes letartóztatások esetén viszonylag elnézőbb a Bíróság a hatóságok kisebb-nagyobb mulasztásaival szemben, amelyek az eljárást késleltették, három évnél hosszabb ideig tartó fogvatartás esetében már egyre nehezebb olyan kimentési okokat találni, amelyek alapján elkerülhető az érintett állam elmarasztalása. Négy évet meghaladó előzetes letartóztatást pedig már szinte nincs olyan bonyolult ügy, ami kellőképpen igazolhatna.”¹⁰

Az 5. cikk esetében figyelemmel kell lenni arra is, hogy szabadságelvonásra nemcsak a büntetőeljárásban alkalmazott őrizet illetőleg előzetes letartóztatás, hanem bármilyen indokból történő szabadságelvonás is ide tartozik (pl. pszichiátriai gyógykezelés, IMEI-ben való tartózkodás¹¹). A szabadságelvonás indokait e személyekkel is közölni kell, valamint a bírói úthoz való jog e személyeket is megilleti.

1.3.1.1. Személyi szabadság korlátozása bíró által

A tagállamoknak azt a törvényi szabályozását, avagy szabályozatlanságát, hogy szabadságelvonásra kizárólag bíró, vagy bírói hatáskörrel felruházott tisztségviselő jogosult,

⁸ A magyarországi vonatkozású ügyek közül ld. pl. Szepesi v. Magyarország, 7983/06. számú kérelem, X.Y. v. Magyarország, 43888/08. számú kérelem, nemzetközi vonatkozásban ld. pl. W. v. Svájc 26 January 1993, § 30 Series A no. 254-A

⁹ Szepesi v. Magyarország (7983/06. számú kérelem)

¹⁰ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2000. 144. oldal

¹¹ Lásd pl. Csáky v. Magyarország (32768/03. számú kérelem). A magyar vonatkozású ügyek az Igazságügyminisztérium honlapjáról tölthetők le:

<http://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/az-emberi-jogok-europai-birosaganak-iteletei>

[A nem magyar vonatkozású ügyek letöltése a http://caselaw.echr.globe24h.com/ honlapról történt. \(letöltések: 2015. január 12.\)](http://caselaw.echr.globe24h.com/)

az EJEB alapvető feltételnek tekinti. A Sakik és társai által Törökország ellen indult eljárásban¹² elvi érveléssel mondta ki, hogy „itt az 5. cikknek az Egyezmény rendszerében betöltött jelentősége forog kockán: e cikk alapvető emberi jogot tartalmaz, azaz az egyén védelmét a szabadságába történő önkényes állami beavatkozással szemben. A végrehajtó hatalom beavatkozásainak bírói ellenőrzése az 5. cikk 3. pontjában megtestesített garancia lényeges eleme, amelynek célja az önkény veszélyének a lehető legkisebbre csökkentése és a jog uralmának a biztosítása, egy demokratikus társadalom egyik alapelve, amelyre az Egyezmény Preambuluma is kifejezetten utal.” Az ügyben egyébként az a török szabályozás eredményezte az elmarasztalást, hogy terrorizmus gyanújára hivatkozással a rendőrség jogosult volt, bírói kontroll nélkül, előzetes letartóztatásra. A több későbbi jogesetben hivatkozott döntés értelmében tehát, nem lehet olyan körülmény, amely bírói döntés nélküli szabadságelvonást indokolhatna, még egy olyan magas társadalmi veszélyeztetettséget jelentő bűncselekmény esetén sem, mint a terrorizmus.

A tagállamok hatáskörébe tartozik annak megállapítása, hogy a hazai törvények szerint mely személyek minősülnek bírónak. A bíróság ezzel kapcsolatban kidolgozta, hogy a tisztségviselőnek valóban nem szükséges bírónak lennie azonban a törvényi felhatalmazáson túl, garanciákat kell nyújtania a letartóztatott számára. Ennek megfelelően, az EJEB által kidolgozottak szerint e tisztségviselőnek:

- törvényes felhatalmazással kell rendelkeznie az eljárás tekintetében,
- a kormánytól és a pártoktól függetlennek kell lennie,
- személyesen kell meghallgatnia a gyanúsítottat és
- döntési hatáskörrel kell rendelkeznie a fogvatartás elrendelése vagy megszüntetése érdekében.

A tisztségviselő eljárásjogi helyzetének vizsgálatakor, azaz, hogy alkalmas-e a szükséges garanciák biztosítására, nem az elnevezést, hanem a tényleges hatáskört vizsgálja. A vizsgálóbíró általában megfelelő intézménynek bizonyul. Az Assenov és mások által Bulgária ellen indult ügyben,¹³ bár vizsgálóbírónak nevezték az előzetes letartóztatás tárgyában döntést hozót, azonban „a bolgár törvények szerint a vizsgálóbírók nem hozhatnak jogilag kötelező erejű döntést a gyanúsított letartóztatása vagy szabadlábra helyezése tárgyában. Ellenkezőleg, a vizsgálóbírótól származó valamennyi határozatot az ügyésznek meg kell erősítenie, aki el is vonhat egy ügyet a vizsgálóbírótól...” Mindezen körülmények alapján az EJEB azt állapította

¹² Sakik és társai v. Törökország (23878/94, 23879/94, 23880/94, 23881/94, 23882/94 és 23883/94 számú összevont kérelmek)

¹³ Assenov és mások v. Bulgaria (24760/94. számú kérelem)

meg, hogy a vizsgálóbíró nem tekinthető olyan mértékben függetlennek, amely megfelelne a bíró vagy bírói hatáskörrel felruházott más tisztségviselő követelményének.

A függetlenség kérdése merült fel a Niedbala v. Lengyelország elleni ügyben is. Az ügyben az előzetes letartóztatás elrendelésére a sérelmezett eljárás idejében (1994) az akkor hatályos lengyel törvény szerint az ügyész rendelkezett jogosítvánnyal. Az EJEB megállapította, hogy „az ügyészek Lengyelországban - a vizsgált időpontban, illetve a mai napig is - a legfőbb ügyésznek vannak alárendelve, aki egyidejűleg az igazságügy-miniszteri posztot is betölti. Ez alapján vitathatatlan, hogy az ügyészek feladatuk ellátása során olyan hatóság felügyelete alatt állnak, mely a kormány által irányított végrehajtó hatalom alá tartozik.”¹⁴ Az ügyészi funkció nem tekinthető olyannak, amely a bírói jogkörnek – amely a letartóztatott személy számára hivatott biztosítani azt a garanciát, hogy nem önkényesen és indokolatlanul fosztják meg a szabadságától - megfelelne, „mert ha úgy tűnik, hogy a tisztségviselő a vádhatóság nevében később közreműködik a büntetőeljárásban, függetlensége és pártatlansága kétségessé válhat.”

Magyarország az előzetes letartóztatás bíróság általi elrendelésére vonatkozó nemzetközi követelménynek csak a 1989. évi XXVI. törvény 9.§-ának hatályba lépése óta felel meg.

Az Amerikai Egyesült Államokban a terhelt óvadék ellenében történő szabadon bocsátása, avagy a büntetőeljárás időtartama alatti fogvatartása kérdésében kizárólag bíró dönthet.

1.3.1.2. A szabadságelvonás megalapozottsága és az időszerűség követelménye

Az EJEB igen körültekintően vizsgálja az érintett ország hatóságainak az előzetes letartóztatást elrendelő és fenntartó döntéseiben felhozott, megjelölt indokok valódiságát és megalapozottságát. Ennek során 3 tényezőt vetnek össze: azt hogy az ügy mennyire volt bonyolult, milyen magatartást tanúsított az érintett, és végül hogy a hatóságok oldalán nem mutatható-e ki indokolatlan késedelem. E tényezők vizsgálatának eredményeként állapítják meg, hogy az előzetes letartóztatás elsőfokú határozat meghozataláig tartó előzetes letartóztatás időtartama ésszerű határidőn belül volt-e.

Azon túlmenően, hogy az EJEB fokozott körültekintéssel vizsgálja, hogy a tagállamok bíróságai az előzetes letartóztatás indokai körében megalapozott tényekre hivatkoznak-e, avagy csak sematikusak, a szabadságelvonás meghosszabbításánál azt is vizsgálják, hogy a bíróság az idő múlásával bekövetkező esetleges változást figyelembe veszi-e. „Lehet, hogy

¹⁴ Niedbala v. Lengyelország (27915/25) Az ítélet 2000 július 4-én kelt.

egy letartóztatási ok a foganatosításkor még teljes mértékben, összhangban volt ugyan az Egyezmény rendelkezéseivel, hónapok, évek múltán azonban ez már egyre kevésbé lesz elmondható róla, és előbb-utóbb törvényszerűen beáll az egyezményisélem.”¹⁵ A körülmények változásának figyelembe vétele hiányát állapította meg, egyebek mellett, az EJEB az A.B. v. Magyarország ügyben: „A kérelmezőt...csaknem egy év és tizenegy hónapig tartották előzetes letartóztatásban. Ezen időszak alatt a bíróságok ismétlődően a súlyos szankció kilátására figyelemmel fennálló szökés és elrejtőzés veszélyeire, valamint a nyomozásba való, a tanúk befolyásolásával és megfélemlítésével történő beavatkozásra hivatkoztak. Miközben a Bíróság elfogadja, hogy ezek a megfontolások „relevánsak” voltak a kérelmező ügyében, úgy véli, hogy az idő múlásával már nem voltak „elegendőek.” Az előzetes letartóztatás sematikus indokolása és az alternatív intézkedések nem körültekintő alkalmazása miatt történt Magyarország elmarasztalása a Darvas Milán által benyújtott panasz alapján indult eljárásban¹⁶ is. Az ítélet indokolása szerint, „a Bíróság számára az a mód, ahogyan a letartóztatás kérdését a bíróságok – amelyek kevésbé, vagy egyáltalán nem vették figyelembe az ügy egyedi körülményeit és a kérelmező személyes körülményeit, nem vették számba a beavatkozás kevésbé tovakodó eszközeit, és nem sorakoztattak fel meggyőző érveket a kérelmező szökésére és elrejtőzésére vonatkozó feltételezés alátámasztására – kezelték, hatékonyan megfosztotta a kérelmező letartóztatásának e szakaszát az Egyezmény 5. cikke 1.(c) bekezdésének céljaira megkívánt igazoltságtól. Ebből következően az Egyezmény 5. cikkének 1. bekezdését megsértették.”

A terhelt magatartása miatti elhúzódás csak akkor kimentési ok az állam számára, ha az eljárást késleltető magatartása kifejezetten nyomon követhető, így például alapos ok nélkül elmulasztja az idézésekre történő megjelenést. A terheltnek a jogai gyakorlásával összefüggésben – főként, ha vélhetően időhúzás áll a háttérben – keletkezett késedelem általában nem róható az állam terhére. A terhelt az okból nem „marasztalható el, hogy kihasználta a nemzeti jog számára biztosított jogorvoslati lehetőségeket, például elfogultsági kifogások, vagy bizonyítás módjára vonatkozó indítványok előterjesztését. Ugyanakkor, e cselekményekkel okozott késedelem nem róható az állam terhére annak eldöntésekor, hogy az eljárás hossza meghaladta-e az ésszerű időt.”¹⁷

Az időszerűség követelménye az 5. cikkben négy eljárási cselekménnyel összefüggésben jelenik meg:

¹⁵ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2000. 159.oldal

¹⁶ Darvas v. Magyarország (19547/07. számú kérelem)

¹⁷ Csanádi v. Magyarország (55220/00. számú kérelem)

- a letartóztatott terhelt haladéktalan tájékoztatása a letartóztatás okáról és a vádról (2. bekezdés),
- a bűncselekmény miatt személyi szabadságában korlátozott terheltet az előzetes letartóztatás kérdésében való döntés végett haladéktalanul bíró elé kell állítani (3. bekezdés),
- a bíró az előzetes letartóztatás kérdésében rövid határidőn belül dönt (4. bekezdés) és
- az előzetes letartóztatásban lévő terhelt tekintetében a tárgyalást ésszerű időn belül meg kell tartani, avagy szabadlábra kell helyezni (3. bekezdés).

A „haladéktalan” időintervallum inkább órákban, mint napokban mérendő. A terhelt tájékoztatásának szinte az szabadságelvonással egyidejűleg kell megtörténnie, ugyanakkor a bíró elé állításra két-három napot tart elfogadhatónak az EJEB, a maximum négy napot pedig különösen indokolt esetben. A Brogan és társai által az Egyesült Királyság ellen indított ügyben¹⁸ például a négy nap és hatórányi bírói döntés nélküli szabadságelvonást már egyezményesértőnek tekintette az EJEB.

A bíróság „rövid határidőn” belüli döntésével összefüggésben jellemzően nem merül fel kifogás, a döntés a terhelt bíró elé állítását követően azonnal megtörténik.

Az érintett hatóságok szükségtelen késedelmét, az eljárások „inaktív időszakát” azonban szigorúan ítéli meg az EJEB. Nem lehet kimentési ok a hatóságok belső problémája, így például a létszámhiány, adminisztrációs nehézségek, betegségek, de az eljárás megismétlésének belső jog szerinti követelménye, avagy az ügyek egyesítése miatt bekövetkező megnövekvő időigényesség sem. A terhelt szabadságkorlátozása esetén pedig, egy viszonylag rövid „inaktív időszak” is elmarasztaláshoz vezethet, mint ahogyan például a már hivatkozott Szepesi v. Magyarország ügyben, ahol a vádirat benyújtása és az első tárgyalás megkezdése között tíz hónap telt el. „A Bíróság számára ez a tízhónapos inaktivitás összeegyeztethetetlen az ügyben megkívánt „különleges szorgalommal”, különösen arra figyelemmel, hogy a vádirat benyújtásakor a kérelmező már több mint egy év és három hónapja volt előzetes letartóztatásban” – állapította meg a döntés indokolása.

Az „ésszerű idő” követelménye az 5. cikk 3. bekezdése esetében jóval rövidebb időtartamot jelent a 6. cikk szerintinél. A 6. cikk esetében az időszerűség követelménye a terhelt azon jogát tartja szem előtt, hogy ne álljon huzamosabb ideig a büntetőeljárás terhe alatt, míg az 5. cikk 3. bekezdése olyan személyekre vonatkozik, akik ezen túlmenően személyi

¹⁸ Brogan és társai v. Egyesült Királyság (1988. november 29. A sorozat 145-B)

szabadságuktól is megfosztottak, ezért az ő esetükben indokolt a hatóságoktól fokozott gyorsaságot megkövetelni. Vagyis az az időszerűség, amely a 6. cikk 1. bekezdése alapján még elfogadhatónak minősülhet, kevésnek bizonyulhat az 5. cikk 3. bekezdése szempontjából.¹⁹

Az 5. cikk 3. bekezdése által rótt szigorúbb időszerűségi kötelezettségek azonnal megszűnnek, amint az érintettet szabadlábra helyezik. Szintén nem terheli az államot e kötelezettség amennyiben az érintett más ügyből kifolyólag szabadságvesztés büntetését tölti, vagyis a szabadság megvonása amúgy is fennállna.

1.3.1.3. Az előzetes letartóztatás alternatív lehetőségei

Az előzetes letartóztatás szükséges időtartamának a vizsgálatok az sem marad figyelmen kívül, hogy a nemzeti bíróság az esetleges kevésbé szigorú alternatíva alkalmazását megfontolta-e a bíróság. Így például Magyarország elmarasztalásához vezetett az az ügy,²⁰ amelyben a kérelmező, egyebek mellett, arra hivatkozott, hogy a büntetőeljárás során több alkalommal terjesztett elő óvadék iránti kérelmet, a bíróság azonban ennek ellenére, álláspontja szerint, kérelme tényleges érdemi vizsgálata nélkül, előzetes letartóztatásának határidejét hosszabbította meg. Az alternatív lehetőség megfontolásának hiányát állapította meg az EJEB az „X.Y” v. Magyarország²¹ ügyben is, annak ellenére, hogy a kérdéses ügyben az előzetes letartóztatás „mindössze” hat hónapig és tizenegy napig tartott. Az ítélet indokolása szerint: „a Bíróság észrevételezi, hogy az 5. cikk 3. bekezdése alapján valamely személy szabadlábra helyezéséről vagy fogvatartásáról történő határozat meghozatalakor a hatóságok kötelesek megfontolni a személy bíróság előtti megjelenését biztosító alternatív intézkedéseket.

Az előzetes letartóztatás kellő indokolásának hiányát és az alternatív lehetőség vizsgálatának elmulasztását állapította meg az EJEB továbbá a Szepesi v. Magyarország, Bárkányi v. Magyarország, A.B. v. Magyarország, avagy a Baksza v. Magyarország ügyben is: „a Bíróság hangsúlyozza, hogy szabadságtól megfosztással járó elhúzódó büntetőeljárásban a hatóságok kötelessége, hogy az előzetes letartóztatás időtartamát a lehető legrövidebb időszakra próbálják csökkenteni, és vizsgálják meg a kevésbé szigorú alternatívák alkalmazásának lehetőségét.” (A. B. v. Magyarország ügyben hozott ítélet indokolása.)

¹⁹Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezésről. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2000. 141. oldal

²⁰A. B. v. Magyarország (33292/09. számú kérelem)

²¹X.Y. v. Magyarország (43888/08. számú kérelem)

A magyar bíróságok azonban - az X.Y. kérelmező panasz alapján hozott EJEB ítélet indokolásában is szereplő azon elvárásnak, hogy „a fogvatartásáról történő határozat meghozatalakor a hatóságok kötelesek megfontolni a személy bíróság előtti megjelenését biztosító alternatív intézkedéseket” - csak korlátozottan tudnak eleget tenni, azaz csak a lakhelyelhagyási tilalom, a távoltartás, vagy a házi őrizet alkalmazását fontolhatják meg, míg a Be. 147. §-ának (3) bekezdésében foglaltak miatt, óvadék megállapítása melletti szabadlábra helyezésre nem kerülhet sor, mert azt arról csak a terhelt vagy a védő indítványára dönthet.

Az angolszász rendszerhez tartozó Amerikai Egyesült Államokban – szemben a kontinentális rendszerrel, ahol csak a törvényben meghatározott ok fennállása esetén van helye az előzetes letartóztatásnak – „főszabály az előzetes letartóztatás, de abból az első perctől kezdve óvadék mellett szabadlábra kerülhet a terhelt (és a törvényi szabályok között az óvadék melletti szabadlábra helyezés kötelező is).”²² A letartóztatásra (arrest) előzetes bírói engedéllyel (arrest warrant) történik, és a letartóztatását követően dönt a bíró arról, hogy óvadék, illetőleg milyen összegű és/vagy típusú óvadék mellett kerüljön a terhelt szabadlábra. A tárgyalás előtti fogvatartásra, azaz az előzetes letartóztatásra csak akkor kerülhet sor, ha semmi egyéb módon nem biztosítható a közösség és mások biztonsága továbbá az, hogy a terhelt a tárgyaláson megjelenjen. Az óvadék célja a közösség védelme és a terhelt tárgyaláson való megjelenésének a biztosítása. Az Amerikai Egyesült Államok óvadék rendszere angol középkori rendszerre vezethető vissza. Az angol parlament 1677-ben fogadta el az ún. Habeas Corpus Act-ot, amely létrehozta a magisztrátusokat az óvadékkal kapcsolatos döntésekre. Az angol „Bill of Rights” 1689-ben korlátozásokat deklarált az eltúlzott nagyságú óvadékok ellen, amely deklaráció végül is kiinduló pontja volt az Egyesült Államok Alkotmányának nyolcadik módosításának. Ugyanakkor a hatodik módosítás tartalmazza, hogy a fogvatartásban lévő személyt tájékoztatni kell a vád tárgyáról és okairól, továbbá amennyiben olyan bűncselekmény a vád tárgya, amely lehetővé teszi az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezést, úgy az eziránti eljárást lehetővé kell tenni számára.

²² Herke Csongor: Az előzetes letartóztatás elméleti és gyakorlati kérdései. PhD-értekezés. PTE ÁJK. Pécs, 2001. http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Herke_Csongor_Tezisek.pdf (letöltés: 2014. szeptember 2.)

A bíróságról szóló (Judiciary Act) 1789-es törvény is rendelkezik az óvadékról. A törvény szerint minden olyan bűncselekmény elkövetőjének, aki nem halálbüntetéssel is büntethető bűncselekménnyel (capital offences) van vádolva, biztosítani kell az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezést. A halálbüntetéssel is büntethető bűncselekmények esetén az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés lehetősége pedig bírói mérlegeléstől függ. Visszaulva az Alkotmányra, a törvény rendelkezik továbbá arról is, hogy az eltúlzott mértékű óvadék nem megengedett.²³

Az óvadékról szóló szabályok 1789-től 1966-ig lényegében változatlanok voltak. A kongresszus 1966-ban fogadta el az óvadék reformjáról szóló törvényt (Bail Reform Act), amelynek az volt az elsődleges célja, hogy az óvadék összege minél alacsonyabb pénzügyi terhet jelentsen az elkövető számára, azaz a szabadlábra helyezés esélye a szűkös anyagi helyzetben lévők számára is biztosított legyen. A törvény aláírása előtt Lyndon B. Johnson elnök beszédet mondott²⁴, amelyben egy konkrét példát említett az óvadéki rendszer okozta méltánytalan hátrányról: „A férfi kettő hónapot töltött a vádemelésig előzetes letartóztatásban. Ez idő alatt elveszítette a munkáját, az autóját, a családját – minden széthullott. Majd ezt követően négy hónapig nem talált munkát.” A további említett esetek hasonlóak voltak, az óvadékokot megfizetni nem képes személy több hónapot töltött letartóztatásban, majd felmentették, más letartóztatott személy annak ellenére nem talált munkát hosszú ideig, hogy minden vádpontban felmentette a bíróság. Összegezve, a beszéd az óvadék korábbi rendszerét a szegények tekintetében igazságtalannak minősítette, megjegyezve, hogy a börtönök tele vannak olyanokkal, akik megfelelő rendszer esetén óvadék ellenében szabadlábon lennének.

A törvény érdeme, hogy több olyan lehetőséget vezetett be, amely a készpénzben fizetett óvadék helyét vehette át, így például bevezette a biztosíték nélküli óvadék, avagy a kezességi okirat elfogadását. Megjelenik a terhelt „közösségre veszélyessége”, mint szabadlábra helyezést kizáró ok, azonban ekkor még csak a minősített emberölés terheltje tekintetében.

A következő jelentős módosítás 1984-ben történt. A törvény a 18 U.S.C. § 3141-3150 szakaszokban került kodifikálásra. Amíg az 1966-os reform a szegényekkel szembeni diszkrimináció megszüntetését célozta, addig az 1984-es módosítás célkitűzése az volt, hogy a

²³ History of Bail, <http://www.bail.com/history.htm> (letöltés: 2014. május 16.)

²⁴ Johnson, Lyndon B. „Remarks at the Signing of Bail Reform Act of 1966” <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=27666> (letöltés: 2014. május 16.)

súlyos bűncselekményeket elkövetőkkel szemben korlátozza az óvadék ellenében történő szabadlábra kerülés lehetőségét, még abban az esetben is, ha velük szemben a szökés veszélye (flight risk) nem állapítható meg. E törvény vezette be ennek érdekében azt a szabályozást, hogy az ítéletig fogva kell tartani azt a személyt, aki bár nem minősített emberölés terheltje, de veszélyes a közösségre.

A közösségre veszélyességet, mint tárgyalás előtti letartóztatási indokot nem minősített emberölés miatt indult ügyben a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság elsőként a *United States v. Salerno* eljárásban fogalmazta meg.²⁵ A terhelt közösségre veszélyességének vizsgálata és szabadlábra helyezését akadályozó körülményként figyelembe vétele sem a „szükséges eljárás” elvét (Alkotmány ötödik módosítása), sem az eltúlzott óvadék (Alkotmány nyolcadik módosítás) elvét nem sérti – állapította meg az ítélet indokolása.

Az óvadéki eljárás menete és az óvadék típusai az Amerikai Egyesült Államokban

A meghallgatást a terhelt első bíróság előtti megjelenésekor azonnal meg kell tartani, kivéve, ha az ügyész (maximum 3 napra) vagy a terhelt (maximum 5 napra) kéri az óvadék tárgyában történő meghallgatás elhalasztását. A terhelt az elhalasztás időtartama alatt fogvatartásban van. Az óvadéki tárgyaláson az ügyészen és a terhelten kívül részt vesz a védő (amennyiben az eljárás résztvevője) és az óvadékot nyújtó is részt vehet. Amennyiben a terhelt anyagi lehetőségei nem teszik lehetővé, hogy védőt hatalmazzon meg, joga van védő kirendelését kérni.

A bíróság az alábbi szempontokat mérlegeli a terhelt szabadon engedése tárgyában:

- a bűncselekmény jellegét,
- a bizonyítékok súlyát,
- a terhelt múltját és személyiségét (kötődését a lakhelyéhez, munkájához, alkohollal és kábítószerrel kapcsolatos adatokat, korábbi elítéléseit, illetve a korábbi eljárások során tanúsított megjelenési hajlandóságát, továbbá áll-e korábbi elítélés hatálya alatt),
- a személy veszélyességét a közösségre vagy más személyre nézve.

²⁵ *United States v. Salerno*, 481 U.S. 739 (1987)

A felsoroltak közül - annak eldöntéséhez, hogy a terhelt szabadlábra kerülhet-e az óvadék valamely formájának alkalmazásával - a bűncselekmény jellege a legkisebb súlyú a bírói mérlegelés során, pontosabban csak az okból vizsgálja, hogy nem tartozik olyan bűncselekmények közé, amelyek kizárttá teszik a szabadon bocsátást, illetőleg, hogy a terhelt által elkövetett bűncselekmény és a terhelt közösségre veszélyessége között van-e összefüggés. Amennyiben a bírónak az óvadék összegének származását érintően aggálya merül fel, úgy e körben bizonyítást folytathat.

A terhelt szabadon bocsátása esetén dönt ennek feltételeiről, meghatározza az óvadék formáját és tartalmát. Lényegében a terhelt szabadon bocsátását bármilyen ésszerű feltételhez kötheti.

Az óvadéknak számos típusa létezik:

a) Készpénz (cash bail)

A terhelt készpénzben kifizeti a teljes összeget. A bíróság olykor csekket vagy hitelkártyát is elfogad.

b) Kezességi okirat (surety bond)

Olykor óvadéki okiratnak (bail bond) is hívják. E típusú óvadék esetén egy barát vagy rokon biztosítékként ajánlja fel értékét az óvadéki ügynökség (bail agent vagy bail bondsman) számára. Az óvadéki ügynökségek a baráti vagy rokoni kezességet szívesen fogadják, mert ezáltal biztosabbnak látják, hogy az elkövető a vele kapcsolatban állók számára szökéssel nem kíván nehézséget okozni.

A terhelt szökése (a kitűzött tárgyaláson meg nem jelenése) esetén azonban az óvadékügynöknek a bíróság felé meg kell fizetnie a korábban megállapított óvadékot, míg az ügynök a biztosítékként felajánlott vagyontárgyból elégítheti ki az általa a bíróságnak kifizetett összeget és költségeit. A jutalékot, amely általában az óvadék összegének 10-15%-a, az óvadéki okirattal egyidejűleg készpénzben kell megfizetnie a terheltnek. Ezt a tárgyaláson való megjelenése esetén sem kapja vissza. Amennyiben a terhelt elmulasztja a tárgyalás időpontját mind a kezesek, mind az óvadékügynök a felkutatására, feltéve, hogy az adott tagállamban jogszerű, fizetett segítséget (bounty hunter) vehet igénybe.

Egyes tagállamok joga (Oregon, Nebraska, Wisconsin, Illinois, Kentucky és Maine) azonban nem teszi lehetővé a magánszemélyek kezességi okirat útján történő közreműködését (surety

bail bondsman). Ezekben az államokban az óvadék összegének általában csak 10%-át kell készpénzben letenni a bírósághoz, amelyet a terhelt az eljárás végén visszakap, ha az óvadék szabályait nem szegi meg, nem úgy, mint a magánszemély óvadékügynök közreműködése esetében, ahol az óvadékügynök szolgáltatásának ellenértéke a 10-15%, de mindaddig, amíg a terhelt eleget tesz a kötelezettségének, a bírósághoz nem történik befizetés. Ez utóbbi esetben a bíróság és az óvadéki ügynök közötti hosszú távú szerződés garantálja csak az esetleges fizetési kötelezettség teljesítését.

c) Idézés kibocsátása melletti szabadon engedés (release on citation vagy cite out)

Az eljárási szabályok szerint az őrizetbe kerülő személyeket a rendőrségen nyilvántartásba veszik, amelyet követően ellenőrzik az előéletét, ujjlenyomatot vesznek tőle, lefényképezik, személyes tárgyait letétbe veszik, ellenőrzik, hogy nem áll-e alkohol vagy más szer befolyása alatt, majd ezt követően engedélyezik számára a telefonálást. A kisebb súlyú bűncselekmények esetén a nyilvántartásba vételt követően az elkövető számára engedélyezik, hogy azonnal óvadékot fizessen és elmehessen, egyébként őrizetbe kerül az óvadéki meghallgatásig, amely általában 48 órán belül megtörténik. Az idézés kibocsátása melletti szabadon engedés valójában a rendőrség számára biztosított mérlegelési jog, annak érdekében, hogy a súlyosabb bűncselekményekre koncentrálhassanak. Ez esetben ugyanis nem kerül sor az elkövető rendőrségi nyilvántartásban vételére, hanem a rendőr (általában a helyszínen) csak egy bíróságra szóló idézést ad át a terheltnek.

d) Saját felelősségre történő elengedés (release on own recognizance vagy ROR)

A bíró kisebb súlyú, nem személy elleni erőszakos jellegű bűncselekményt elkövető tekintetében dönthet úgy, hogy óvadék megállapítása nélkül szabadlábra helyezi az elkövetőt, feltéve, hogy vele szemben a szökés veszélye nem merült fel.

e) Biztosíték nélküli óvadék (unsecured bond)

A bíró megállapít óvadékot, amelyet azonban csak a megjelenési kötelezettség megszegése esetén kell a terheltnek megfizetni. Formáját tekintve; a terhelt és a bíróság között létrejött szerződés.

f) Bevándorlási óvadék (immigration bond)

Az illegális bevándorló letartóztatása esetén alkalmazzák, rendszerint az eredeti óvadékösszeg 15-20%-a és csak szövetségi szintű eljárásban alkalmazható.

g) Ingatlan/értéktárgy biztosítéka melletti óvadék (property bond)

A bíróság a terhelt által felajánlott ingatlanára, vagy más tulajdonára (ilyen lehet például a gépjármű, hajó, stb.) zálogjogot terhel, és szökése esetén a bíróság érvényesíti az óvadék összege szerinti követelést.

h) Tárgyalás előtti felügyelet (pretrial services)

A bíró elrendelheti a terhelt tárgyalás előtti felügyeletét, amelyet külön hivatal lát el, akinek tevékenysége hasonló a pártfogó felügyelőjéhez (probation officer), ellenőrizheti a terhelt leveleit, telefonhívásait, kapcsolattartását, kábítószer tesztet végeztethet, emlékezteti a tárgyalás napjára, illetőleg mindazt elvégzi, amelyet a bíró szükségesnek vélt.

i) Egyéb bírói rendelkezések

A szabadlábra helyezés feltételül a bíróság számos további, személyi szabadságot korlátozó intézkedést határozhat meg annak biztosítása érdekében, hogy a terhelt ne kövessen el újabb bűncselekményt és védje a közösség érdekeit. Ilyen intézkedések lehetnek például a rendőrség időszakonkénti kötelező telefonon történő felhívása, tárgyalás előtti felügyelet elrendelése időszakonkénti kötelező megjelenés mellett, útlevél, avagy fegyver beszolgáltatása, házi őrizet, elektronikus megfigyelés, kábítószer-tesztre kötelezés, alkohol elleni tanácsadásra kötelezés, stb. A bíró rendelkezhet továbbá arról is, hogy nem mehet a sértett közelébe és/vagy nem tarthat kapcsolatot vele.

A szabadlábra helyezés bármely bírói rendelkezésének megszegése az óvadék elvesztését eredményezik automatikusan, további következmény lehet a pénzbírság kiszabása vagy az letartóztatásának az elrendelése.

A közösség védelme és a terhelt tárgyaláson való megjelenésének biztosítása érdekében, nincs akadálya annak sem, hogy a különböző óvadéktípusokat a bíró együttesen alkalmazza, így például részben készpénz óvadékot, részben kezességi okiratot alkalmazzon és még tárgyalási felügyeletet is alkalmazzon.

Az óvadék összegét bíró vagy sürgős esetben ennek megállapítására általa felhatalmazott tisztviselő (bail commissioner) állapítja meg. Az összeg nagyságát elsősorban a bűncselekmény súlya határozza meg, de számos egyéb körülményt vesz figyelembe a bíró. Néhány tagállam a kiszabandó óvadékösszeg nagyságára iránymutatással (bail schedule) is

rendelkezik, míg más tagállamokban ezek nem útmutatóként, hanem kötelezően alkalmazandónak tekintendők és az ettől való eltérés esetén a bírának szigorú indokolási kötelezettségük van. Los Angelesben például az iránymutatás szerint, szexuális bántalmazás esetén huszonötezer dollár, alapeseti emberölés esetén százezer dollár, erőszakos közöszlés céljából elkövetett emberrablás esetén egymillió dollár az irányadó óvadékösszeg. Iránymutatást azonban nem minden tagállam használ, illetőleg az azt használók mércéje is kerületenként igen változó. Egyszerű kábítószer birtoklásért például Kalifornia Fresno kerületében 5000 USD, Los Angelesben 10.000 USD, míg San Bernardinóban 25.000 USD az iránymutatásul szolgáló óvadékösszeg.²⁶

Megjelenési kötelezettség elmulasztása

A megjelenési kötelezettség elmulasztása - amennyiben nem menti ki magát - nem csak azt a következményt vonja maga után, hogy az óvadék összegét elveszti, hanem a bíró elrendelheti, hogy a tárgyalásig előzetes fogvatartásban marad. Ezen túlmenően, a megjelenési kötelezettség elmulasztása önálló bűncselekmény, amely miatt kiszabott büntetés automatikusan hozzáadódik a folyamatban lévő büntetőeljárás eredményeként kiszabott büntetéshez. A mulasztás miatt alkalmazandó szankció a folyamatban lévő büntetőeljárásban kiszabott büntetéshez igazodik, így az életfogytig tartó vagy 15 évet meghaladó szabadságvesztés esetén 10 évig terjedő, az 5 évet meghaladó szabadságvesztés esetén 5 évig terjedő, 5 évet el nem érő szabadságvesztés esetén 2 évig terjedő, kisebb vétség esetén egy évig terjedő szabadságvesztés szabható ki. A bíró dönthet úgy, hogy csak bírságot, avagy szabadságvesztés mellett bírságot is alkalmaz. Kimentési okra hivatkozáskor a terheltnek bizonyítania kell, hogy mulasztása olyan „irányíthatatlan események” miatt következett be, amelyek terhére nem róhatóak.

Amennyiben óvadékügynök vállalt garanciát a terhelt megjelenéséért és a terhelt elmulasztja a kötelezettségét, úgy az óvadék összegét az óvadékügynöknek kell megfizetnie a bíróság részére. A garancia vállalásakor bírósági letétbe pénzt nem kell elhelyezni, a későbbi esetleges fizetési kötelezettséget a bíróság és az óvadékügynök közötti tartós keretszerződés biztosítja.

²⁶ Melissa Neal: Bail Fail, Why the US should end the practice of using money for bail, Justice Policy Institute, Washington, 2012. <http://www.justicepolicy.org/uploads/justicepolicy/documents/bailfail.pdf> (letöltés: 2015. július 4.)

A két rendszert és az Egyezmény szerinti követelményeket összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a büntetőeljárás során alkalmazható előzetes letartóztatás indokai, illetve a szabadlábra helyezést kizáró feltételek lényegében mindhárom rendszerben azonosak:

Magyarország	EJEE	USA
szökés	elítélést követően	eljárási jelenlét biztosítása
eljárás alatti újabb büntetőeljárás	bíróság törvényes rendelkezésének nem tesz eleget	tanúk befolyásolása
szökés veszélye	büntetőeljárás során a szökés vagy bűnismétlés megakadályozása céljából	közösség védelme
eljárás veszélyeztetése	kiskorú nevelési felügyelet vagy hatósági intézkedés céljából történő őrizetbe vétele	(bűncselekmény súlya, ill. más ok miatti szabadlábra helyezés kizáró feltételek)
bűnismétlés veszélye	fertőző beteg, alkoholista, csavargó, kábítószer-élvező őrizetbe vétele	
	idegenrendészeti őrizet	
Be. 127. § (2)	5. cikk 1. bekezdés	

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye - figyelemmel arra, hogy nem korlátozódik a büntetőeljárásokra – a szabadságelvonás lehetőségét szélesebb körben tartalmazza. A büntetőeljárásokra azonban lényegében csak az 5. cikk 1. bekezdésének c) pontja vonatkozik.

Az EJEB az ítélezése során a tagállami előzetes letartóztatási indokokat messzemenően tiszteletben tartja, mint olyan kérdést, amely tagállami hatáskörbe tartozik. Egyezmény sérelem megállapítását az eredményezheti, ha a tagállami törvényben foglaltak alkalmazására megalapozatlanul kerül sor. Ebből következően, a büntetőeljárás eredményességének a veszélyeztetése - amely mind a magyar, mind az USA joga szerint előzetes letartóztatási indok - nem ellentétes az EJEB-vel.

A magyar és az USA rendszer között a lényeges eltérés azonban az, hogy az előzetes letartóztatási indokok Magyarországon pozitív, míg az USA-ban negatív kiindulóponttal kerülnek figyelembe vételre. A magyar bíró azt vizsgálja, hogy valamely indok megalapozza-e a terhelt előzetes letartóztatásának az elrendelését, míg az USA rendszerében a főszabály az

előzetes fogvatartás és a bíró azt vizsgálja, hogy a szabadlábra helyezésnek van-e kizáró feltétele.

A rendszerek e történelmi eltéréséből is adódik, hogy a szabadlábra helyezés alternatívái jóval szélesebb körben alakultak ki az akkuzatórius alapú USA-ban:

Magyarország	USA
lakhelyelhagyási tilalom	a) fizetési kötelezettség keletkezése nélkül
házi őrizet	szabadlábra helyezés idézés kibocsátása mellett
távoltartás	saját felelősségre történő elengedés
óvadék	biztosíték nélküli óvadék
	tárgyalás előtti felügyelet
	b) fizetési kötelezettség keletkezése mellett
	készpénz fizetése
	kezességi okirat
	tulajdonon való bírói zálogjog engedélyezése
	bevándorlási óvadék

A két rendszer valójában nem áll messze egymástól. Mindazon esetekben ugyanis, ahol az amerikai bíró fizetési kötelezettség nélkül helyezi szabadlábra az elkövetőt, a magyar bíró egyszerűen nem rendeli el az előzetes letartóztatást. Különbséget jelent még az amerikai bíró szélesebb mérlegelési lehetősége; hivatalból dönt arról, hogy a terhelt jelenlétének biztosítása és a közösség védelme, valamint a tanúk befolyásolásának elkerülése érdekében az óvadék mely formáját alkalmazza és milyen további intézkedéseket tart még szükségesnek. Ilyen intézkedés lehet például a lakhelyelhagyási tilalom, elektronikus megfigyelés, meghatározott személytől vagy helyszíntől való távoltartás, útlevél elvétele, stb. Ez utóbbi lehetőség a büntetőügyben eljáró magyar bíró számára a büntetőeljárásról szóló törvényünknek a Schengeni Információs Rendszer második generációja tárgyában hozott, 2012. évi CLXXXI. törvény 53. §-ával történt módosításával 2013. január 1. napjától megszűnt.

Az előzetes letartóztatás lehetséges alternatívái a magyar és az amerikai jogrendszerben tehát lényegében megegyeznek (házi őrizet, távoltartás, lakhelyelhagyási tilalom). Ami azonban jelentős különbség, hogy egyrészt az óvadék engedélyezése tárgyában Magyarországon csak kérelemre dönthet a bíró, másrészt az óvadék fizetési kötelezettség teljesítésének - készpénz hiánya esetére - nincsenek lehetséges alternatívái. A szűkös mozgástérrel rendelkező óvadék fizetésének elősegítését szolgáló óvadéki ügynökségek/irodák immáron csak elvi síkon léteznek. Az óvadék összegének megfizetésére egyébként is csak készpénzben volt és van lehetőség.

Álláspontom szerint, az óvadék intézményének magyar törvényi szabályozását a koncepció teljes hiánya jellemzi. Tipikus példája annak, hogy átültetünk a magyar jogba egy addig idegen jogintézményt anélkül, hogy a vele szükségszerűen együtt járó jogi környezetet megteremténék. A kudarc, így elkerülhetetlen volt. A jogalkotók várakozásával ellentétben, mindössze négy óvadékiroda kezdte meg működését Magyarországon, amelyek közül három igen rövid idő alatt megszűnt, az utolsó, az Első Óvadékiroda és Hitelközvetítő Kft. pedig jelenleg felszámolás alatt áll, tevékenységet már nem végez.

Az EJEJ joggyakorlata az előzetes letartóztatás alternatív lehetőségeit értelemszerűen nem vizsgálhatja, azt azonban igen, hogy a meglévő intézményeket a bíróságok nem alkalmazzák hatékonyan, amely eredményeként a terhelt szükségtelenül hosszú ideig áll a kényszerintézkedés hatálya alatt. Amint erre korábban utaltam, Magyarországot e körben már több ügyben elmarasztalták.

A terhelt anyagi helyzete az óvadék iránti kérelem előterjesztésekor nem mindig áll még a bíróság rendelkezésére, ezért nem kizárt, hogy e körben nyomozati cselekményt kell végrehajtani, amely szükségképpen az időszerűséget rontja. Az sem jelenthető ki egyértelműen, hogy a terhelt tényleges anyagi helyzete eredményesen és maradéktalanul felderíthető. Azzal a ténnyel is számolni kell, hogy bár a terheltnek van vagyona (pl. ingatlan), azonban jövedelme csekély és készpénzzel, avagy értékpapírral sem rendelkezik. Hogyan állapítható meg az óvadék mértéke – az ingatlan értéke vagy a jövedelme a kiinduló pont? Az ugyanazon bűncselekményt elkövető másik terhelt ugyanennyi vagyontömeggel rendelkezik, de bérelt ingatlanban lakik és megfelelő jövedelemmel és bankbetéttel rendelkezik. A bíróság a második terhelt esetében vélhetően magasabb összegű óvadékot állapít meg. Úgy vélem azonban, hogy ez végső soron diszkriminációt jelent.

A jogirodalomban találkozhatunk olyan állásponttal, hogy az ingatlan zálogjoggal vagy más biztosítékkal történő terhelése – a jelen jogszabályi környezetben – a kérelemről való bírósági döntést jelentős mértékben elhúzódnóvá tenné. „Több külföldi állam szabályozása ismeri az ingó, illetve ingatlan vagyon zálogosítását, de véleményem szerint ezzel több probléma is adódik, pl. nehéz az érték megállapítása és az értékesítés is, ráadásul mire a bejegyzésre sor kerül a terhelt esetleg már hónapokat letartóztatásban töltött.”²⁷ Habár, nem gondolom, hogy a

²⁷ Kovács Zsuzsa Gyöngyvér: *Az előzetes letartóztatás helyettesítésére szolgáló jogintézmények*

bíróság megkeresésére a széljegy bejegyzése hónapokig tartana. Az ingatlan-nyilvántartás adatbázisába a bíróság betekinthez, illetve nem látom akadályát a legutolsó adásvételi szerződés megtekintésének sem, amely az értékbecslést – nem túl távoli időpont esetén - szükségtelessé teheti. A már hivatkozott, Melissa Neal tanulmánya utal arra, hogy a büntett miatt előzetes letartóztatásba került elkövetők átlagosan mintegy negyven napot töltenek előzetes letartóztatásban, mielőtt óvadék megfizetésével szabadlábra kerülnek. Gondolom, Magyarországon sem igényelne hosszabb időt az óvadék letételével kapcsolatos döntés és a technikai feladatok lebonyolítása, még az ingatlanhoz kapcsolódó bírósági zálogjog bevezetése esetén sem.

Az óvadék iránti kérelmek (felajánlások) száma csekély, az előzetes letartóztatások számának tükrében pedig elenyésző²⁸:

év	felajánlások száma	az ügyész a felajánlással egyetértett	bíróság elfogadta	elrendelt előzetes letartóztatások
2013	75	20	32	6673
2012	68	12	20	5861
2011	80	20	31	6245
2010	93	23	47	6355
2009	91	17	39	5960
2008	115	31	46	5660

Figyelemmel arra, hogy csak készpénzben tehető le az óvadék, így kizárólag csak azok tudnak élni ezzel a „kiváltsággal”, akik megfelelő vagyonnal rendelkeznek, vagyis az óvadék intézménye a jelen rendszerünkben a „gazdagok kiváltsága”, azaz pontosan azzá vált, amivé válását a jogalkotó szerette volna megakadályozni. Helyzetünket nagyban hasonlónak vélem a korábban említett Lyndon B. Johnson elnök által, az Amerikai Egyesült Államokban az 1966-os reformok bevezetését megelőző beszédében felvázoltakhoz. Az óvadék intézménye jelen formájában a törvényalkotó kitűzött céljának – azaz a szabadlábbon védekezés széleskörű biztosítása az előzetes fogvatartások helyett, figyelemmel az ártatlanság védelmére és a börtönök túlszűfoltására is – megvalósítására nem alkalmas.

http://www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/3_2008/az_elozetes_letartoztatás_helyettesítésére_szolgaló_jogin_tezmenyek/ (letöltés: 2014. november 18.)

²⁸ Forrás: <http://www.mklu.hu/repository/mkudok2832.pdf> (letöltés: 2015. június 8.)

Az óvadék intézményének sikertelenségét tovább növeli az a tény, hogy az előterjesztett kérelmek mintegy egyharmadát értékeli a bíróság elfogadhatónak. Sajnos, a terhelt megjelenése jövőbeni az eljárási cselekményeken a jelen rendszerünkben biztosabbnak tűnik, ha előzetes letartóztatásban van.²⁹

Egyrészt a terhelti jogok (azonos) védelme, másrészt az Egyezmény 5. cikkének hatékonyabb érvényesülése érdekében megfontolandó lenne az óvadék összegének megállapításánál a terhelt vagyoni viszonyainak a csekélyebb súllyal értékelése és ezzel egyidejűleg az óvadék intézményének a bevezetésekor elmaradt, óvadéki ügynökségek létrehozása. Az óvadék összegének kizárólag a bűncselekmény súlyára (okozott hátrány nagyságára) alapozását egyébként az EJEB sem tartja elfogadhatónak. A Neumeister v. Ausztria ügyben például úgy foglalt állást, hogy „az óvadék mértékét kizárólag arra alapozni, hogy a vád szerint a kérelmező mekkora hátrányt okozott, nem felel meg az 5. cikk 3. bekezdésének, az óvadék ugyanis azt igyekszik biztosítani, hogy a vádlott megjelenjen a tárgyaláson, nem pedig a sérelem orvoslását kívánja garantálni; az óvadék összegét tehát elsődlegesen az érintettre, anyagi forrásaira és az óvadékot nyújtó személyekhez való viszonyára tekintettel kell megállapítani.”³⁰

Magyarországon az óvadék intézménye elterjedésének további akadályait az óvadékirodák pénzügyi szolgáltató tevékenység folytatására jogosítása hiányában (az óvadékfizetés kockázatát nem az iroda, hanem a pénzügyi szolgáltató vállalja, az iroda csupán közvetít), a terhelt megjelenéséért való valós felelősség hiányában és az ezzel együtt járó felkutatási kötelezettség hiányában látom. A megfelelő háttérintézmények biztosításával ugyanis a bíróság nem lenne kötve a terhelt anyagi helyzetéhez.

²⁹ A 2014. évben 6.579 esetben érkezett előterjesztés az ügyészségre a gyanúsított előzetes letartóztatásának elrendelése céljából. Ebből az ügyész 5.143 terhelttel (78,2 %) szemben indítványozta a kényszerintézkedés elrendelését. 176 terhelttel szemben nyomozó hatósági előterjesztés nélkül tett indítványt, így összesen 5.319 terhelt előzetes letartóztatását indítványozta a nyomozási bírónál (2007: 5.301, 2008: 5.660, 2009: 5.960, 2010: 6.355, 2011: 6.245, 2012: 5.861, 2013: 6.673). A bíróság 4.836 terhelttel (90,9 %) szemben elrendelte az előzetes letartóztatást, míg e helyett 120 terhelt lakhelyelhagyási tilalom alá helyezéséről, s további 114 terhelt házi őrizetéről döntött... Az előzetes letartóztatásokból 960 legfeljebb egy hónapig, 1.048 egy és három hónap közötti, 1.957 három és hat hónap közötti ideig tartott; 194-nek (3,5 %) az időtartama több mint egy év volt. (A legfőbb ügyész 2014. évi országgyűlési beszámolója.)

http://www.mklu.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2014.pdf (letöltés 2015. május 24.)

³⁰ Vincent Berger: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Joggyakorlata, HVG-ORAC, Budapest, 1999. 102.o.

Az óvadék széleskörű alkalmazásának számos előnye lenne:

- a) az ártatlanság védelme alapelv hatékonyabb érvényesülése,
- b) a börtönök túlszűfolttségének csökkenése,
- c) az EJEB időszerűség követelménye miatti elmarasztalások számának csökkenése,
- d) a megalapozatlan előzetes fogvatartások miatt kifizetett kártérítési összegek csökkenése.

A sajnálatos az, hogy a Kormány 2015. február 11. napján megtartott ülésén elfogadott, az új büntetőeljárás kódex szabályozási elvei az előzetes letartóztatás helyettesítő intézményei, különösen az óvadék tárgyában nem tükrözik a helyzet megoldására irányuló politikai akaratot. Megbékélünk a 130-150%-os kihasználtságú, így jelentősen túlszűfolt és sok egyéb tekintetben is kifogásolható börtönviszonyokkal és inkább kártérítést fizetünk? Ez a legolcsóbb megoldás valóban, de úgy vélem egy európai jogállam számára a helyzet hosszabb ideig nem fenntartható. Választható az a megoldás is, hogy újabb és újabb büntetés-végrehajtási intézményeket helyezünk működésbe, jelentősen nagyobb és folyamatos költségigénnyel, ahelyett, hogy az óvadék szélesebb körű alkalmazását tennék lehetővé.

1.3.2. A tisztességes tárgyaláshoz való jog

Az EJEE 6. cikke tartalmazza a tisztességes tárgyaláshoz (eljáráshoz) való jog tartalmi elemeit. Az EJEB elé kerülő esetek mintegy harmadában e cikk megsértésére hivatkoznak a panaszt előterjesztők, így kétséget kizáróan a 6. cikknek alakult ki a legnagyobb esetjoga. Gyakorlatilag nem akad tagállam, amely ellen a 6. cikk megsértése miatt nem indult eljárás.

Az EJEE 6. cikke felsorolja a tisztességes eljárás körébe vonható alapelveket, azonban magának az elvnek jóval szélesebb értelem adható, vagyis minden olyan sérelem ide vonható, amely esetekben az állam nem biztosítja a vele szemben álló terhelt számára a megfelelő védekezéshez való jogot. A hangsúly a „megfelelő” szón van, ugyanis a fegyverek egyenlőségének biztosítása nem akadályozhatja azon humanitárius alapjogot, amelyet a „biztonság” kifejezés alatt értünk, vagyis nem képezheti akadályát annak, hogy az állam a polgárai biztonságának az érdekében büntetőjogi igényét érvényesítse.

1.3.2.1. A bíróság függetlensége és pártatlansága

Az EJEB joggyakorlata szerint a bíróságnak, a később részletezett felektől való függetlensége mellett, a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól is függetlennek kell lennie, továbbá biztosítani kell, hogy a viszonylag hosszú időre kinevezett bírák a részére senki sem adhasson utasítást, továbbá a külső befolyás elleni védelmet és a függetlenség látszatát is biztosítani kell. A bíróság a hatalom szétválasztásának elvét igen komolyan veszi és felmerülése esetén alaposan vizsgálja a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás közötti kapcsolatot.

Az a körülmény, hogy valamely tagállamban a bírákat a miniszter nevezi ki és menti fel – amennyiben a hivatali idejük alatt nem mozdíthatók el – nem jelenti a bíróságok függetlenségének a megsértését, mint ahogyan az sem, ha a bíróságok figyelembe veszik döntéseik során a felsőbb fokú bíróságok ítélkezési gyakorlatát, iránymutatását. Az államhatalmi ágak elválasztásának követelménye olyan mélyen gyökerező alapelv, hogy ezzel ellentétes gyakorlat jogállamban nem merülhet fel.

A bíróság függetlenségének egyik oldala a hatalmi ágak szétválasztásának követelményén alapuló függetlenség, a másik oldala, amely tulajdonképpen már a pártatlanság kérdését is felveti, a felektől való függetlenség és az egyes eljárási szakaszokhoz és megismételt eljáráshoz köthető kíváncsi. A hatalmi ágak szétválasztásának elvét igen komolyan veszi az EJEB, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás közötti bármely személyi átfedés általában elmarasztaló ítélethez vezet. A feleknek (a vádnak és a védelemnek) el kell ugyanis különülnie a bírói testülettől.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szövetségi bírákat, mind a kerületi (district court), mind a Legfelsőbb Bíróság (Supreme Court) bíráit az Elnök nevezi ki a Szenátus megerősítésével, lényegében halálukig. A tagállami gyakorlatok azonban eltérőek, mind az időtartam, mind a tisztség elnyerésének módjában. Egyes tagállamokban a bírákat választják, más tagállamokban kinevezik, az időtartam is kettő évtől 21 évig terjed.

Az, hogy az elnök vagy egy miniszter nevezi ki a bírákat, avagy választással kerülnek hivatalukba a függetlenségüket nem érinti.

A szövetségi bíróságokról szóló törvényt a Kongresszus 1789. szeptember 29-én fogadta el, amely kevés változtatástól eltekintve a mai napig hatályban van. A törvény hatályba lépését követően hosszas vita alakult ki abban a körben, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak az Alkotmány III. cikkének 2. §-ában szabályozott, törvények vizsgálatára vonatkozó jogköre meddig terjed.

A vitát 1803-ban John Marshall főbíró *Marbury v. Madison*³¹ ügyben hozott ítélete zárta le. Az ítéletben megfogalmazott álláspont szerint, a bírói eskü az Alkotmány védelmét tartalmazza, ugyanakkor a törvények alacsonyabb rangúak, mint az Alkotmány, így logikai szükségszerűség, hogy bármely törvény Alkotmánynak megfelelőségét vizsgálja a Legfelsőbb Bíróság, azaz az Alkotmány a Legfelsőbb Bíróságot felruházta azzal a joggal, hogy vizsgálja és érvényesítse a törvények Alkotmánynak megfelelőségét. „Ha tudniillik van egy alkotmány, amellyel szemben a többi rendes törvények nem egyenrangúak és a bíraktól azt az esküt kívánják, hogy az alkotmány felett őrkdjenek, akkor nekik logikai szükségszerűséggel állást kell foglalniuk valamely törvénynek az alkotmánnyal való összhangja, vagy pedig azzal való összeütközése kérdésében. 1803 óta ezt a kérdést többé vitássá nem is tették és a federális legfőbb bíróság ezt a jogot nemcsak a kongresszus törvényével, hanem a tagállamok törvényeivel szemben is gyakorolja, amely jog megilleti a tagállamok legfőbb bíróságait is a saját államuk törvényeivel szemben.”³²

Gallai megállapítása szerint,³³ a Legfelsőbb Bíróság ezzel a döntéssel deklarálta, hogy a „végrehajtó hatalmi ág legfőbb hivatalnokai alá vannak vetve a bírósági kiigazításnak, ha az alkotmány szemszögéből felülvizsgált tevékenységük törvényes kötelezettségeket vagy kereteket sért”.

Az EJEE szerinti független bíróság követelményének, mind a magyar, mind az amerikai rendszer teljes egészében megfelel.

Az EJEB a pártatlanság megítélésénél egyrészt objektív oldalként az elfogultság látszatának kiküszöbölésére is alkalmas tényleges garanciákat - ideértve a bíróság függetlenségét - vizsgálja, másrészt a szubjektív oldalt, azaz az eljáró bíró személyes meggyőződését, hozzáállását. A szubjektív vizsgálat ritkán vezet elmarasztaláshoz, azonban az egyezményselelem megállapításához vezethet (pl. ha a bíró a tárgyalótermen kívül a sajtónak adott nyilatkozata során tesz pártatlanságát megkérdőjelezhető kijelentést). A 6. cikk 1. bekezdésének sérelmét jelenti az is, ha a nemzeti bíróság a kérelmező által bejelentett elfogultsági kifogást érdemben nem vizsgálja. Az a terhelt, akit a bíróság felmentett nem sérelmezheti az eljárás elfogultságát, továbbá akkor sem, ha a nemzeti hatóságok előtt elfogultsági kifogást egyáltalán nem jelentett be. Jelentősen több eset merül fel az objektív mércével kapcsolatban. Ide tartoznak azon esetek, amikor egy bíró egyazon ügyben többször

³¹ 5 U.S. 137, 1 Cranch 137, 2 L. Ed. 60 (1803), <http://www.lawnix.com/cases/marbury-madison.html>

³² Magyary Zoltán: Amerikai Államelmélet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1934. 227.o.

³³ Gallai Sándor: A Legfelsőbb Bíróság szerepe az Egyesült Államokban. Jogtudományi Közöny, 1994/2 63-82.o

jár el (például első és másodfokon), az igazságszolgáltató és végrehajtó hatalom (ideértve a vádképviselőt) elkülönülésével, azaz a vizsgálóbíró hatáskörével kapcsolatos kérdések, továbbá a tagállamok gyakorlatában a bíró kizárását eredményező körülmények.

Magyarországon a média nyilatkozatokkal összefüggésben felmerülő pártatlansági kételyt lényegében az igazságügyi hatóságoknál kötelezően kijelölt szóvivő intézménye kiküszöbölte. Maradéktalanul megfelelünk annak a kívánalomnak is, hogy az ügyben nyomozási bíróként eljáró bíró az ügyet érdemben nem tárgyalhatja.

Az Amerikai Egyesült Államokban az igazságügyi hatóságok messzemenően tartózkodnak attól, hogy folyamatban lévő ügyben bármiféle nyilatkozatot tegyenek. Kiterjedt sajtókampány esetén a „fair” tárgyalás – a befolyásmentes esküdtek kiválaszthatóság érdekében – a bíró dönthet úgy, hogy a tárgyalást egy más kerületbe helyez át.

1.3.2.2. Bírói úthoz való jog

A strasbourgi bíróság gyakorlata a jogalap hiányában történő bírói út elvonását alapvetően polgári jogi jogügyletekre kiterjedően értelmezi. Nem jelenti a 6. cikk (1) bekezdés sérelmét ugyanis az, hogy valakinek nincs joga arra, hogy más ellen büntetőeljárást indítson.

E jog értékeléséhez tartoznak a kötelező jogi képviselő azon esetei is, amikor valamely bírósági eljárási cselekményt a belső jogszabályok szerint kizárólag jogi képviselő útján lehet teljesíteni, azaz kötelező az ügyvédi képviselő. A bírói úthoz való jog további összetevője a többfokú eljárásjoghoz való jog. Még 1985-ben leszögezte a bíróság, hogy az egyezmény alapján a tagállamok nem kötelesek többfokozatú eljárási rendszer létrehozására, amennyiben azonban ilyen létezik, úgy az egyezményben foglaltaknak a további fokozatok tekintetében is érvényesülni kell.

Magyarországon a bírósági eljáráshoz való jogot az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése deklarálja, amely szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. Az Alaptörvény deklarációja konkrét formában a Be. 3. § (1) és (2) bekezdésében jelenik meg, amely alanyi jogként biztosítja a bírói úthoz való jogot, azaz „mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön” és „bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani, és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult.” Az igazságszolgáltatás bírói monopóliuma azonban nem érvényesül következetesen, a büntetőeljárás szabályai között vannak olyanok, amelyek az ügyészt hatalmazzák fel a bírósági döntéssel egyenértékű joghátrányokat alkalmazására:

- a) a feljelentés elutasításával (174. §) vagy a nyomozás megszüntetésével (190. §) egyidejűleg a terheltet az ügyész megrovásban részesítheti;
- b) csekélyebb súlyú ügyekben az ügyész a vádemelést mindenféle további szankció megállapítása nélkül teljes egészében mellőzheti (220. §);
- c) közvetítői eljárás során (221/A. §)
- d) a 222. § szerint az ügyész a terhelttel szemben a vádat elhalaszthatja és ez esetben az ügyésznek lehetősége van arra is, hogy vádelhalasztó határozatában a gyanúsítottat magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezze (225. §)
- e) a megállapodás az együttműködő gyanúsítottal nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdekből, és emiatt a feljelentés elutasítása vagy a nyomozás megszüntetése [Be. 175. § (1) bek. és 192. § (1) bek.];
- f) a feljelentés elutasítása vagy a nyomozás megszüntetése a fedett nyomozóval szemben [Be. 175. § (2) bek. és 192. § (2) bek.];
- g) kábítószeres ügyben való megszüntetés [Be. 267. § (1) bek. i) pont];
- h) a bizonyítás mellőzése [Be. 306. §]

Végső soron azonban ilyen esetekben a terhelt részére biztosított a bírósághoz fordulás joga, illetve az, hogy a speciális ügyészi eljárásra csupán önkéntes közreműködése esetén kerülhet sor. Az alapelv sérelme tehát látszólagos, mivel bármely szankció alkalmazása esetén a terhelt a határozattal szemben panasszal élhet, amelynek eredményeként az eljárást le kell folytatni illetőleg vádat kell emelni. Megjegyzem, van olyan álláspont is, amely szerint a Be. 3. §-ának (2) bekezdése csak a büntetés bíróság általi követelményét tartalmazza, „amiből viszont az is következik, hogy az intézkedés alkalmazására már nem csupán bíróság jogosult.”³⁴

Valós sérelemnek vélem azonban, az Európai Ügyészi Hivatal jelen tervezeti formájában történő létrehozása esetén, az Európai Ügyésznek a Javaslat³⁵ 29. cikke szerinti jogköre, amely szerint, az Európai Ügyész – függetlenül attól, hogy a bűncselekményt az elkövető bűnszövetségben vagy üzletszerűen követte el – lemondhat a büntetőigény érvényesítéséről és az eljárást megszüntetheti, amennyiben a kárt az elkövető megtéríti és az Európai Ügyész által javasolt egyösszegű pénzbüntetést is megfizeti, az Európai Ügyész jogerősen megszünteti az eljárást. Bár a Javaslat formailag nem mondja ki, de ez egy tipikus angolszász típusú vádalku,

³⁴ Farkas Ákos-Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó Jogi és Üzleti tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2012. 80.o.

³⁵ COM(2013)534

annak is a büntetési alku (sentence bargaining) típusa – de bírói jóváhagyás nélkül³⁶. Az Európai Ügyész és az elkövető közötti ilyen megállapodás egyrészt sérti az elkövető bírói úthoz való jogát, ugyanakkor sérti az állam büntetőigényének érvényesítéséhez való jogát és felmerül az Alaptörvény XVIII. cikkének (2) bekezdésében deklarált ártatlanság vélelmének sérelme is³⁷, abban a tekintetben, hogy a terhelt bűnösségét nem bíróság állapítja meg. A bírói úthoz való jog sérelme esetleg még védhető azzal, hogy a büntetőeljárás rendszerek közeledése miatt az inkvizitórius rendszerekben is egyre nagyobb súlyt kap a felek (terhelt és ügyész) rendelkezési joga, másrészt az EJEB joggyakorlatával sem ellentétes, hogy bizonyos esetekben az ügyészi ügydöntő határozatok quasi bírói döntéseknek tekintendők. Az állam a büntetőjogi igényének érvényesítésétől való megfosztása – különösen annak tükrében, hogy az Európai Ügyésznek abban az esetben is joga van az eljárást megszüntetni, amikor a magyar jogszabályok szerint a bíróságnak kötelezően büntetést kellene kiszabni – azonban valószínű sérelmet jelent. Ha abból indulunk ki, hogy az alapelvek a terhelti jogok érvényesülését hivatottak biztosítani, akkor az állam büntetőigényének sérelmét nem alapelv sérelemnek, hanem az állami szuverenitás sérelmeként fogalmazhatjuk meg.

Az akkuzatórius eljárás rendszerekben, illetőleg mindazon vegyes rendszerekben, ahol a terhelt és az ügyész között bármiféle megállapodás megengedett, ennek bírói kontrollja biztosított. Az Európai Ügyész azonban saját hatáskörében dönthet az eljárás megszüntetéséről és ennek feltételeiről, amely hatáskör garanciális szabályok sérelmének lehetőségét hordozza magában.

A bírói úthoz való joggal szorosan összefügg a hivatalból való eljárás elve, amelyet az EEJE 6. cikke értelemszerűen nem tartalmaz, hiszen az Európa Tanács tagállamai között mindkét büntetőeljárás rendszer képviselői jelen vannak.

A büntetőeljárás rendszerek összehasonlításakor elsők között említjük, hogy míg legalitás és az officialitás alapelve az inkvizitórius típusú, addig az oportunitás elve, az ügyész diszkrecionális vádemelési joga az akkuzatórius típusú rendszereket jellemzi. Általánosan elfogadott álláspont szerint, a legalitás a büntetőeljárásban az a követelmény, hogy az arra hivatott szervek minden bűncselekményt derítsenek fel és biztosítsák a büntetőtörvények alkalmazását. Az pedig, hogy ez a tevékenység a hatóságok feladata, az officialitás elvéből

³⁶ lásd bővebben: Hajdu Magdolna: Gondolatok és kérdések az Európai Ügyészi Hivatal létrehozása kapcsán. Magyar Jog 2014.11.

³⁷ Alaptörvény XVIII. cikk (2) „Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg”

fakad. A legalitás tehát a törvényesség elve, míg az officialitás az eljárás hivatalból való megindításának és lefolytatásának követelménye.³⁸ Más megfogalmazással élve, „a hivatalból történő eljárást két fogalommal, a legalitás és az officialitás fogalmával szokás jelölni. A két oldal elhatárolása legvilágosabban a jogok és köteleességek alóli kivételekkel szemléltethető.” A legalitás azt a kötelezettséget tartalmazza, hogy bűncselekmény gyanúja esetén érvényesíteni kell az állam büntetőjogi igényét, amely alóli kivételként határozható meg az oportunitás, az officialitás pedig jog, amellyel az állam felruházza az igazságszolgáltatás szerveit a büntetőjogi igényének az érvényesítésére bűncselekmény alapos gyanúja esetén, amely alól kivétel a feljelentéshez, a magánindítványhoz és a kívánathoz való jog.³⁹

Az eljárási rendszerek közeledése miatt napjainkban azonban ez már inkább úgy fogalmazható meg, hogy valamely alapelvet jellemző eljárási megoldások vannak túlsúlyban, az alapelvek tiszta formájukban ugyanis már egyik rendszerben sem érvényesülnek - főként, ha azt az álláspontot fogadjuk el, hogy a hivatalból való eljárás elve, amely mind a legalitás, mind az officialitás elvét magában foglalja, a büntetőeljárás minden szakaszára kiterjed⁴⁰ - ugyanis „az officialitás elve azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatásban közreműködő szervek (nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság) eljárásához nincs szükség más (ezeken kívüli) személyek, szervezetek hatóságok hozzájárulására.⁴¹ A fenti állítást akkor is helytállónak gondolom, ha azt az álláspontot fogadjuk el, hogy a hivatalból való eljárás elvét a bírósági eljárásra már indokolatlan kiterjeszteni, mert a bíróság nem hivatalból, hanem ügyészi vád alapján jár el.⁴² Egyetértve e megállapítással, utalni kell arra is, hogy az állam büntetőjogi igényének ügyész általi érvényesítésének további korlátját jelentik a vádmonopólium megtörését jelentő magánvád és pótmagánvád intézményei is.

Az akkuzatórius rendszerben azonban – figyelemmel a rendelkezési jog elsőbbségére – a feljelentés jogát szükségképpen rendezni kell. Ez az Egyesült Államok jogában írott törvényként jelenik meg: a panasz a magisztrátusi bíró vagy amennyiben valamely okból nem áll rendelkezésre, valamely tagállami vagy helyi bírósági hivatalnok előtt, eskü alatt tett olyan írásbeli nyilatkozat, amely vádemelés alapjául szolgáló tényeket tartalmaz.⁴³

³⁸ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris, Budapest, 2000. 115. oldal

³⁹ Belovics Ervin-Tóth Mihály: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 46-47.o.

⁴⁰ u.o.

⁴¹ Farkas Ákos-Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó Jogi és Üzleti tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2012. 82.o.

⁴² Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris, Budapest, 2000. 119. o.

⁴³ Title 18 U.S.C.A. Rule 3.

A panasznak olyan tényeket kell tartalmaznia, amelyekből bűncselekmény elkövetésének alapos gyanújára („probable cause”) lehet okszerű következtetést levonni.

Ugyanakkor, a közelmúltra jellemzően, olyan törvények kibocsátására is sor került szövetségi szinten, amelyek egyes intézményeket információ szolgáltatására köteleznek (pl. pénzmosás, gyermekpornográfia). Ez lényegében a magyar jogban is ismert, feljelentési kötelezettségnek felel meg, következménye az eljárás kötelező megindítása.

A büntetőeljárás megindítása, azaz az idézés vagy elfogatóparancs kibocsátása a magisztrátusi bíró hatáskörébe tartozik. Egyes bűncselekmények tekintetében (pl. adójogszabályok megsértése⁴⁴) az ügyész is jogosult a panasz előterjesztésére. Az ügyésznek a panasz/feljelentés elbírálása, illetőleg a további intézkedések megtétele körében, miként vádemelésig az egész eljárás alatt széles diszkrecionális jogköre van, amely az ügyészi eljárás elrendelésén vagy elutasításán túl kiterjed a cselekmény minősítése, vádalkuról szóló döntésre ideértve annak tartalmát is (plea agreement), a nolo contendere nyilatkozat elfogadására, eljárás megszüntetésére együttműködésért cserébe és a büntetés kiszabásában történő részvételre.

Amennyiben bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja jut a tudomására az alábbi intézkedéseket teheti meg:

- a) további vizsgálatok kérése vagy lefolytatása;
- b) büntetőeljárás megindítása vagy ajánlása;
- c) büntetőeljárás elutasítása és az ügy ügyészi megfontolás céljával másik ügyészi hivatalba továbbítása;
- d) büntetőeljárás elutasítása, és tárgyalás előtti elterelésre vagy más nem büntetőjogi intézkedésre utalása; vagy
- e) büntetőeljárás elutasítása anélkül, hogy más intézkedés történne.

A bűncselekmény gyanúja szintjének azonosnak kell lennie ahhoz, mint amely egy letartóztatási parancs vagy egy feljelentés alapján a terhelttel szemben, a kerületi bíróság meghallgatása céljából kiadott idézés kibocsátásához szükséges, amely megegyezik a vádтанács vádirattal szemben támasztott követelményeivel.

Annak megállapítására, hogy büntetőeljárás lefolytatásához fűződik-e szövetségi érdek az ügyésznek elsődlegesen az alábbi körülményeket kell megvizsgálnia⁴⁵:

⁴⁴ 18 U.S.C. § 3045

⁴⁵ Principles of Federal Prosecution USAM Chapter 9-27.230

- szövetségi bűnüldözési prioritásokat;
- a bűncselekmény természetét és súlyosságát;
- a büntetőeljárás lefolytatásának elrettentő (visszatartó) hatását;
- az elkövető vétkességét és a bűncselekménnyel való kapcsolatát;
- az elkövető előéletét;
- az elkövető együttműködési hajlandóságát a nyomozással és más személyek vádemelésében; és
- a várható büntetés mértékét és más következményeket.

Kelemen⁴⁶ megfogalmazása szerint, az USA szövetségi és tagállami rendszerében is közös vonás, hogy ha az ügyész alapos okkal feltételezi, hogy adott személy meghatározott bűncselekményt követett el, teljes egészében az ő elhatározásán múlik, hogy emiatt vádat emel-e. Több bűncselekmény esetén nem szükséges mindegyikben vádat emelnie, és az sem kötelezi, hogy a lehetséges törvényi minősítések közül a legsúlyosabb minősítést alkalmazza. Ennek egyetlen korlátja van: nem szelektálhat nemzeti, vallási vagy más megkülönböztetés alapján. A bíróság pedig a vádelv alapján jár el: csak azokat a tényeket vizsgálhatja, amelyeket az ügyész elé terjeszt és csak azokban a bűncselekményekben állapíthatja meg a vádlott bűnösségét, amelyek ténybelileg a vád tárgyát képezik. Így például, ha emberöléses ügyben az ügyész nem tesz konkrét előterjesztést az ölési szándék ténybeli alapjaira, akkor a bíróság nem állapíthatja meg emberölésben a vádlott bűnösségét; ha a többszörösen büntetett előéletre vonatkozó adatokat nem terjeszti a bíróság elé az ügyész, akkor a bíróság nem minősíthet súlyosabban emiatt még akkor sem, ha hivatalos tudomása van a többszöri bűnismétlésről. Ugyanakkor a vádelejtés a bíróságot az USA-ban nem köti: az eljárás megszüntetése csak a bíróság engedélyével történhet (csak a bíróság szüntetheti meg az eljárást).

1.3.2.3. A nyilvánosság elve

A nyilvánosság kérdéséhez az EJEB tulajdonképpen két esetkörrel foglalkozik. Egyrészt a tárgyalás mindenki, így például a média számára történő elérhetőségét, másrészt a terhelt tárgyaláson való részvételének jogát. A tárgyalásoknak főszabályként nyilvánosnak kell lenniük, zárt tárgyalás méltányolható okból elrendelhető. Az állampolgárok tájékoztatáshoz való joga és a büntetőeljárás érdekei, illetve a felek méltányolható érdekei kényes egyensúlyban állnak egymással. Az Egyezményben részes tagállamok, miként Magyarország

⁴⁶ Kelemen Ágnes: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. Magyar Jog 1990. 10. sz. 860. o.

is, a zárt tárgyalások lehetséges eseteit és a médiának adható tájékoztatás lehetőségeit igyekeznek törvényi szinten jól behatárolni.

Napjainkra az Amerikai Egyesült Államokban a sajtó- és szólásszabadság lehetséges korlátainak jól kialakult elvei és gyakorlata van az életviszonyok különböző területeire vonatkoztatva, így pl. tartalom miatti korlát, kormánytisztviselők szólásszabadsága, idő, hely és mód miatti korlátok, stb.⁴⁷ A számos jogesetből a legáltalánosabban hivatkozott a Schenk v. United States, 249 U.S. 47,52 (1919) eset, amely a következőként fogalmaz: a szólásszabadság legszigorúbb védelmezői sem támogatnák azt az embert, aki egy színházban hamisan tüzet kiabálva pánikot okoz... Minden ügyben az a kérdés, hogy a használt szavak ... okoznak-e egyértelmű és közvetlen veszélyt.⁴⁸ E klasszikus jogesetre alapítva a közlés tartalma miatti korlát számos bírói döntésben megjelenik, így például az állam felléphet a gyűlöletbeszéd ellen,⁴⁹ mindazon esetekben, ahol a kijelentések a béke megsértésének közvetlen veszélyét okozzák, vagy arra irányulnak. Anélkül, hogy a korlátokat tovább elemeznénk, bizonyossággal kijelenthető, hogy mindazon esetekben, ahol az interneten megjelenő adattartalmak - a becsületsértésen és a rágalalmazáson kívül, amelyek nem minősülnek bűncselekménynek, így csak polgári eljárás tárgyát képezhetik - más bűncselekmény megállapítására is alapot adhatnak.

Az Amerikai Egyesült Államokban a tárgyalás nyilvános és a nyilvánosság még a közérkölcst sértő vagy állambiztonsági érdekeket veszélyeztető ügyekben sem zárható ki.

Az EJEB joggyakorlata szerint, a másik ide tartozó kérdéskör a terhelt tárgyaláson és ítélethirdetésen való részvételének joga. A tárgyaláson való részvétel jogáról – azaz, hogy ügyében ne történjen tárgyalás – „az érintett lemondhat akár kifejezetten, akár hallgatólagosan, e lemondásnak azonban valamennyi érintett vonatkozásában egyértelműnek kell lennie, és nem sérthet közérdeket.”⁵⁰

Amennyiben a másodfokú bíróság csak jogkérdésben dönt, úgy a tárgyalás nyilvánossága nem kívánalom,⁵¹ amennyiben azonban a bíróság ténykérdések körében is az alapítélet felülbírálatára, és például új bizonyítékokat is a mérlegelési körébe von, ez az Egyezmény megsértésével járhat.

⁴⁷ Bővebben ld. Freedom of Speech and Press: Exceptions to the First Amendment, CRS report for Congress, 2009. október 16. www.crs.gov (letöltés: 2014. április 20.)

⁴⁸ u.o. „The most stringent protection of free speech would not protect a man in falsely shouting fire in a theatre and causing a panic. The question in every case is whether the words used ... create a clear and present danger.”

⁴⁹ Chaplinsky v. New Hampshire, 315 U.S. 568, 572 (1942)

⁵⁰ Grád András: Kézikönyv a strasbourgi emberi jogi ítélkezéstről. HVG-ORAC, 2000, 189.o

⁵¹ Sutter v. Switzerland, 1994. február 22. Series A no 74.

1.3.2.4. Az eljárás ésszerű időtartama a határidők szempontjából

Az EJEB-hez érkező kérelmek jelentős hányadát az ésszerű időtartam sérelme miatti panaszok teszik ki. Magyarország ellen benyújtott kérelmek tekintetében is ezt állapíthatjuk meg, azaz az eljárás elhúzódása – ideértve az indokolatlanul hosszú személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedést is – miatti eljárás kezdeményezések több mint kétharmada az ésszerű időtartam sérelmére hivatkozással történik.

Az ésszerű időtartam nem egy konkrétan meghatározott időintervallum, az EJEB mindig a konkrét egyedi ügyet vizsgálja. Vannak azonban olyan általános elvek, amelyek iránymutatásul szolgálnak. A büntetőeljárások tényleges időtartama csak kiinduló pont és a bíróság a hazai hatóságok mulasztását teszi a vizsgálat tárgyává. Az ésszerű időtartamnak való megfelelés megállapításához az alábbi körülményeket veszi figyelembe:

- a) „az ügy objektív bonyolultsága, komplexitása, esetleges egyéb olyan összetevői, amelyeknek az eljárás időtartamára számottevő befolyása lehet (például nemzetközi vonatkozások, nagyszámú peres fél, igen terjedelmes iratanyag stb.),
- b) a felek magatartása az eljárás során abban a tekintetben, hogy esetleges felróható magatartásukkal nem járultak-e hozzá maguk is az eljárás elhúzódásához (például indokolatlan távolmaradás a tárgyalásról, perbeli cselekmények késedelmes megtétele, alaptalan elfogultsági kifogások stb.),
- c) végül az érintett állam közhatalmi szerveinek saját magatartása abban a vonatkozásban, hogy mennyiben felelősek az eljárás elhúzódásáért (pl. található-e hosszabb indokolatlan „lyukak”, amikor az ügyben huzamosabb időn át semmilyen érdemi lépés nem történt, nem késlekedtek-e indokolatlanul eljárási cselekményekkel stb.)”⁵²

Az eljárás kezdő időpontjának a bíróság azt tekinti, amikor a terhelt tudomására jut az ellene megindított eljárás (pl. gyanúsítottkénti kihallgatás, házkutatás, motozás, stb.) és az utolsó, az ügyet jogerősen eldöntő, érdemi bírósági döntésig tart.

Nem eredményez a felelősség alól kimentést az igazságszolgáltatási szervek objektív körülményei, így például leterheltségére, bíróhiányra, adminisztrációs vagy technikai nehézségekre történő hivatkozás, mint ahogyan a jogszabályváltozások miatt bekövetkező késedelem sem. A büntetőügyben eljáró bármely hatóság egyetlen hosszabb inaktivitása

⁵² Grád András: Kézikönyv a Strasbourgi Emberi Jogi Ítelkezéstről HVG-ORAC Kft. 2000. 211.o.

vezethet arra az eredményre, hogy a kérelmező panaszát megalapozottnak találja az EJEB. A szakértők tevékenységéért a kirendelő bíróság a felelős, az érintett államot tehát e tekintetben felelősség terheli. Habár nem kimentési ok, azonban a felelősség súlyának a megállapításához azt is vizsgálja az EJEB, hogy a szakértői vélemény mielőbbi beszerzése érdekében tett-e intézkedéseket a bíróság (pl. felhívás, bírság).

A hatályon kívül helyezések és új eljárásra utasítások időtartama az eljárás idejébe beszámítandó, így az olykor évekig húzódó megismételt eljárás nagy eséllyel az állam felelősségének megállapítását eredményezi.

Általánosságban megállapítható, hogy mint minden egyéb esetben, az ésszerű idő tekintetében is, gyakorlati jelentősége annak van, hogy az érintett állam milyen magatartást tanúsított az eljárás során, azaz a büntetőeljárás megfelelő időn belüli befejezése érdekében megtett-e minden szükséges intézkedést. Elismerve azt, hogy az eljárás elhúzódásának lehetnek objektív, de az állam felelőssége körébe tartozó oka, az EJEB kimentési oknak tekinti azt, ha a bíróság az ítéletében enyhébb büntetést/intézkedést alkalmaz a terhelttel szemben. Ennek azonban a bíróság ítéletéből konkrétan és egyértelműen ki kell derülnie, azaz, hogy a lecsökkentésre az eljárás elhúzódására tekintettel került sor.

Magyarország tekintetében az ésszerű határidőn belüli elbírálás követelményét már az Alaptörvény is tartalmazza, amely jelentős eredmény a jogállamiság szempontjából. A magyar büntetőeljárásról szóló törvény számos esetben határoz meg határidőt eljárási cselekmények elvégzésére (Be. 176. §-a a nyomozás határidejére, a Be. 216. §-a a vádemelésre, Be. 262/B. § az eljárás elhúzódása miatti kifogás elbírálására, a Be. 263. §-a a bírósági tárgyalás előkészítése keretében hozandó határozathozatalra, Be. 322. § (1) bekezdése a tárgyalás ítélet meghozatala és kihirdetése céljából történő elnapolására, stb.). A Be. 64. §-ának (1) bekezdése általános megfogalmazása szerint, „az egyes eljárási cselekmények teljesítésére nyitva álló időtartamot (határidő), illetve azt az időtartamot, amelynek két eljárási cselekmény között el kell telnie (időköz), a törvény határozza meg, és a határidőt a törvény alapján a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság állapítja meg.” A törvény által meghatározott időintervallumon belül, az eljáró hatóság maga dönt a határidőről. Az elbírálás gyorsítása érdekében a Be. 64/A. §-a soron kívüli eljárást határoz meg. A törvény azonban a soron kívüli eljárások tekintetében, a kiemelt jelentőségű ügyek kivételével, ahol az első tárgyalás kitűzésére három hónapon belüli időtartamot határoz meg a Be. 554/K. §-a, konkrét határidőt már nem állapít meg. Ennek hiányát az EJEB több magyar

ügyben (pl. Barta és Drajkó v. Magyarország ügyben⁵³) kifogásolta. Herke megállapítása szerint, „ezek a rendelkezések ugyanakkor a gyakorlatban lex imperfectaként funkcionálnak, ugyanis egyrészt a Be. semmilyen konkrét előírást nem tartalmaz a soron kívüli eljárás lefolytatására (milyen eszközökkel kell a célt elérni stb.), másrészt a soron kívüliség követelményének megsértése nem jár semmilyen szankcióval.”⁵⁴

A büntetőeljárások elhúzódásának egy további oka az egyesítések, amelyek a megismételt eljárásban az időszerűsége még fokozottabb veszélyt jelentenek.

Magyarország elmarasztalásához vezetett számos ügyben az ügyek egyesítése miatt bekövetkező késedelem. A Bessenyei v. Magyarország ügyben például a nyomozás mintegy hat hónapon belül befejeződött, az első fokú ítéletig kettő év telt el. Az ítéletet a megyei bíróság hatályon kívül helyezte, majd az első fokú bíróság egy időközben érkezett vádirat alapján indult eljárással egyesítette. Ennek eredményeként az eljárás teljes hossza mintegy öt év lett, amely időtartamot az EJEB egyezményesértőnek talált.

Annak, hogy a bíróság büntetőeljárások elhúzódását a terhelt javára értékelte, az EJEB elmarasztalásának megelőzése érdekében is, az ítéletben rögzíteni kell. A rövidített ítélet esetén azonban a bíróságnak nincs részletes indokolási kötelezettsége, így erre vonatkozó utalást sem tartalmaz. A kifejezett hivatkozás hiánya miatt az EJEB nem vette figyelembe az esetleges enyhítés megtörténtét, Magyarországot elmarasztalta (pl. Bodor v. Magyarország).

Az Egyesült Államokban a szövetségi szinten folyó eljárásnak igen szigorú időkorlátai vannak, amelynek átlépése egyértelműen jogvesztéssel jár. Egyes határidők előzetes bírói engedéllyel módosíthatók, illetve néhány esetben a bíró mérlegelési jogkörében kimentést elfogadhat. A 11 napnál kevesebb határidőbe a szombat, vasárnap és állami ünnepnapok nem számíthatók be, egyébként igen. Amennyiben a határidő a fenti napokra esik, úgy a lejárat nap a következő munkanap.

A letartóztatásban lévő gyanúsított első kihallgatására (First Appearance) 24 vagy 48 órán belül a magisztrátusi bíróság előtt sor kell, hogy kerüljön. A szabadlábon lévő terhelt első kihallgatására általában egy héten belül, de több mint egy hét múlva is sor kerülhet.

A törvényi szabályokon túlmenően, egyes eljárási cselekmények teljesítésére az eljáró hatóság is határidőt tűz (a bíróság a vád és/vagy a védelem számára, avagy az ügyész a védelem számára), amelynek elmulasztása szintén jogvesztéssel jár.

⁵³ Barta és Drajkó v. Magyarország (35729/12. számú kérelem)

⁵⁴ Herke Csongor: A büntetőeljárás egyszerűsítése az új Alaptörvény tükrében. In Drinóczi Tímea (szerk.) Magyarország új alkotmányossága. PTE-AJK, Pécs, 2011. 217. o.

A büntetőeljárások időszerűségének áttekintéséhez az egyes tárgyalási szakaszok időintervalluma az alábbiak szerint alakul az Amerikai Egyesült Államokban. A büntetőeljárás tárgyalási szakaszának első lépése az előzetes letartóztatási eljárás. Az előzetes letartóztatásra az elévülési időn belül bármikor sor kerülhet, így a bűncselekmény elkövetését követően akár évek múlva is sor kerülhet. A következő szakasz a vád ismertetésének szakasza (arraignment phase), amelynek során a terheltet a bíróság elé állítják, és a bíró tájékoztatja a vádról. A terhelt vádról történő tájékoztatásának, amennyiben előzetes letartóztatásban van, a legtöbb államban 48 órán belül meg kell történnie. Ezen meghallgatás során, dönthet a bíró arról is, hogy a vétség miatt indult eljárásban szabadlábra helyezi a terheltet a tárgyalásig, avagy büntett miatt indult eljárásban dönthet úgy, hogy a terhelt tárgyalásig előzetes letartóztatásban marad, amely fogatosításának helye a helyi büntetés-végrehajtási intézet. Amennyiben nem dönt, úgy egy újabb meghallgatás keretében történik meg a döntés a terhelt szabadlábra helyezése tárgyában. Büntett (egy évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekmény) miatt indult eljárásban a tárgyalási szakasz következő eljárás az előzetes meghallgatás (preliminary hearing), amelyben az ügyész előterjeszti a bizonyítékait annak érdekében, hogy a bíróság számára bemutassa, hogy mely okból szükséges a tárgyalás lefolytatása. A terhelt védőjének lehetősége van arra, hogy a megismerje az ügyész által előterjesztett bizonyítékokat, továbbá a tanukhoz is keresztkérdéseket intézhet. Az ügyész ezen eljárás helyett választhatja azt is, hogy az előzetes meghallgatási szakasz igénybe vétele helyett, közvetlenül a vádtanács (Grand Jury) fordul. Erre azonban csak a büntett miatt indult eljárásokban van lehetősége. Ennek indoka lehet az, hogy védelmezze a bizonyítékokat és/vagy tanú(kat) és így közvetlenül csak a vádtanáccsal ismerteti meg. Az előzetes meghallgatásra általában 5-6 nappal a vád ismertetését követően kerül sor.

Vétségi eljárásokban a vád ismertetésének szakaszát követően a beadványok benyújtására és a meghallgatásokra kerül sor. Ez 3 hónapon belül megtörténhet, de elhúzódhat akár kettő évig is. Ebben az eljárási szakaszban történik a nyomozás, a bizonyítékok összegyűjtése. A beadványok az eljárás megszüntetését is célozhatják, amely általában az eljárás elhúzódását eredményezik. Általánosságban elmondható, hogy a különböző beadványok és meghallgatások jelentős késedelmet eredményezhetnek.

Büntett miatti eljárásokban következő szakasz a vádtanács előtti eljárás, amely során 16-23 állampolgár meghallgatja az ügyész által előterjesztett bizonyítékokat és dönt arról, hogy elegendőek és megfelelőek-e arra, hogyha vádat alátámasszák. A vádtanács rendszerint az ügyészi hivatal munkatársaiból áll, és így lényegében csak az ügy egyik oldalát ismerik. A terheltnek az eljárás során joga van vallomást tenni, továbbá védője engedélyt kaphat arra, hogy más tanukat hallgasson meg. A vádtanács eljárása, amennyiben a bizonyítékokat elegendőnek ítéli, a vádirat (indictment) kibocsátásával fejeződik be. A vádirat kibocsátására vád közlését követő 6 napon belül sor kerül.

Vétségi ügyekben a beadványok és meghallgatások szakaszát a tárgyalási szakasz követi, amelynek során a vád és a védelem a bíróság előtt ütközteti érveit, majd döntés születik a vád tárgyában. E szakasz általában négy naptól kettő hétig tart, olykor igen bonyolult ügyben legfeljebb néhány hónapig.

Büntett miatt indult eljárásokban ismételten egy arraignment szakaszra kerül sor, azzal, hogy ekkor már a vádtanács előtt bemutatott bizonyítékok kerülnek ismertetésre, vagyis amelyek alapján a vádtanács kibocsátotta a vádiratot. Erre a vádirat kibocsátását követő 48 órán belül sor kerül.

A büntett miatt indult eljárásokban a következő szakasz a beadványok és meghallgatások szakasza, amelynek során további bizonyítékok gyűjtésére, valamint a bizonyítékok, tanúk meghallgatása, illetőleg alkotmányos jogok érvényesülése kerül megvitatásra. Ez az eljárási szakasz három hónaptól néhány évig is eltarthat, rendszerint azonban néhány hónap alatt befejeződik. Ezt követően jut az eljárás a tényleges tárgyalási szakaszba, amely általában egy naptól kettő hétig tart, különösen bonyolult ügy azonban néhány hónapig is elhúzódhat. E szakaszban dönt a bíróság a vád és védelem vitájában. Ezen szakasz elején kerül sor az úgynevezett „voir dire” eljárásra, azaz az esküdtek kiválasztását célzó eljárásra, amennyiben esküdtszéki tárgyalásra kerül sor. Ez önmagában több napig is eltarthat.

Az eljárás következő szakasza mind a büntetti, mind a vétségi eljárásban az előzetes büntetés kiszabási nyomozás (Pre-Sentencing Investigation phase), amely egytől tizenkét hónapig tart. Ez legfeljebb egy évvel elhalasztható, amennyiben a bíró úgy dönt, hogy a terhelt tekintetében a büntetés kiszabása előtt próbaidőt állapít meg.

A büntetéskiszabás az eljárás utolsó szakasza, amelyre általában a bűnösség kérdésében történt döntést követő egytől tizenkét hónapon belül kerül sor. A bíró által, a büntetés mértéke tárgyában hozott döntésről a terheltet a döntést követően tájékoztatják.

A szövetségi szinten folyó büntetőeljárásokban a gyors tárgyalásról szóló törvény (Speedy Trial Act) a terheltnek joga van arra, hogy ügyének tárgyalására 70 napon belül sor kerüljön. Ez esetben az ügyész megvitatja a terhelttel az ügymenetet és tájékoztatja az esetleg felmerülő, késedelmet okozó körülményekről.

1.3.2.5. Jogellenesen beszerzett bizonyítékok

A 6. cikk 1. bekezdése nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a bizonyítékok elfogadhatóságáról, következésképp annak megítélése, hogy mely bizonyítékok elfogadhatóak, tagállami hatáskörbe tartozik. E cikk sérelmének megállapítását eredményezheti, ha a bíróság olyan jogellenesen beszerzett bizonyítékot használ fel, amennyiben az a teljes ügy szempontjából nem elhanyagolható jelentőségű, azaz eljárás egészének tisztességes voltát kérdőjelezi meg. A bíróság e cikk sérelmét állapította meg például egy aktív provocateur tevékenysége eredményeképp létrejött bizonyítéknak a bíróság általi felhasználása miatt.⁵⁵

A kínzással és egyéb jogellenes módszerekkel beszerzett terhelti vallomás felhasználása szintén a 6. cikk 1. bekezdésének sérelme megállapítását eredményezheti.

A közvetett bizonyítékok felhasználhatósága tekintetében az EJEB joggyakorlata tükrözi a tagállamok eljárási rendszerének kettősségét. Sem a közvetett bizonyítékok felhasználását, sem a hallomásból szerzett bizonyíték elutasítását nem tekinti egyezményesértőnek.

A terhelt hallgatáshoz való jogának megsértésével beszerzett bizonyíték felhasználása is e bekezdés körében kerülnek értékelésre. A terhelt hallgatáshoz való joga sérül, ha egy olyan előzetes eljárás során tett nyilatkozata kerül felhasználásra, ahol a terheltnek válaszadási kötelezettsége volt (pl. Saunders v. Egyesült Királyság ügy). Így a terhelt hallgatáshoz való joga sérülne abban az esetben is, ha a terhelt szakértő előtt, az elkövetett cselekmény tekintetében tett nyilatkozatát terhére értékelnék.

A magyar büntetőeljárásban először az 1973. évi I. törvény 60. §-a rendelkezett a bizonyítás törvényességéről, amely rögzíti, hogy a bizonyítékokat e törvény rendelkezései szerint kell felderíteni, összegyűjteni és biztosítani, továbbá, hogy erőszakkal, fenyegetéssel vagy más

⁵⁵ Teixeira de Castro v. Portugália, 1998. június 9.

hasonló módon senkit sem szabad vallomásra kényszeríteni, majd az 1989. évi XXVI. törvény ezt annyiban egészítette ki, hogy "az e törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe." A módosítás hatályba lépését követően a joggyakorlatban némi bizonytalanság alakult ki abban a tekintetben, hogy lehet-e különbséget tenni súlyosabb és enyhébb szabályszegés között. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 78. §-ának (4) bekezdése e dilemmát lényegében akként zárta le, hogy „Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.” A „más tiltott módon” tartalmi jelentése értelemszerűen, bűncselekményt meg nem valósítva, de a büntetőeljárás szabályaiba ütközően történő beszerzést, mint ahogyan „eljárási jog” is a büntetőeljárás szabályaira vonatkozik. A „lényeges korlátozás” tartalmát, konkrét meghatározás hiányában, a bíróság egyedi ügyenként mérlegelési hatáskörében értelmezheti.

Az Amerikai Egyesült Államokban a bizonyíték értékelésének a kiindulópontja szintén az Alkotmány és kiegészítései, azaz egy alkotmányos alapelvvel ellentétes módon beszerzett bizonyíték az ellenérdekű fél eredményesen kifogásolható. Szövetségi szinten a bizonyítás joga lényegében kodifikált. A Bizonyítékok Szövetségi Szabályait (Federal Rules of Evidence for United States Courts and Magistrates) 1975-ben alkották meg és számos esetben kiegészítésre, módosításra került. A törvény mind a polgári eljárás, mind a büntető eljárás tekintetében alkalmazandó a szövetségi bíróságok és a szövetségi magisztrátusi bíróságok számára.

Az akkuzatórius alapokon nyugvó tárgyalási rendszer egyik jellemzője az ügyfelek széleskörű rendelkezési joga. Ez érvényes a törvénysértően beszerzett bizonyítékok felhasználhatósága tekintetében is, azaz amennyiben valamely fél úgy véli, hogy a másik fél által bemutatott/bemutatni kívánt bizonyíték valamely törvény megsértésével került beszerzésre, úgy a bíróság csak akkor zárhatja ki a bizonyítékok közül, ha erre a fél hivatkozik. Amennyiben nem hivatkozik erre, a bizonyíték felhasználható lesz és a fellebbezés során sem lehet támadni. E főszabály alól kivételt képeznek az alkotmányos jogok valamelyikének megsértésével beszerzett bizonyítékok, amelyeket a bíróságnak hivatalból ki kell zárnia.⁵⁶ A bíró által kizártnak minősített bizonyítékot és az ezen alapuló esetleges további bizonyítékot („mérgezett fa gyümölcse”) az esküdtek a továbbiakban, illetőleg a döntésük

⁵⁶ 28 USC § 2111, és Federal Rules of Criminal Procedure § 52

során nem vehetik figyelembe. Amennyiben az egyik fél által előterjesztett bizonyíték a másik fél számára nem elfogadható, a bíróság e fél kérelmére, korlátozhatja annak elfogadhatóságát. Ez a gyakorlatban akkor fordulhat elő, amikor az előterjesztett bizonyíték sérti a tisztességes (fair) tárgyaláshoz való jogot, azáltal, hogy preconcepcióra, avagy az esküdtek félrevezetésére lehet alkalmas. Amennyiben van olyan nézőpontja a bizonyítéknak, amely mindkét fél számára elfogadható, úgy e nézőpontra korlátozza a bizonyíték elfogadhatóságát. Erre az esküdtek figyelmét felhívja.

A tárgyaláson a felek által előterjesztett bizonyítékoknak relevánsnak kell lenniük, azaz olyan tényre kell vonatkozniuk, amelyek az adott bűncselekmény tekintetében az elkövetés valószínűségét erősíti vagy gyengíti. A releváns és jogszerűen beszerzett bizonyíték előterjesztéséről is dönthet úgy a bíró, hogy a tisztességes tárgyaláshoz való jog sérelme, a teljes bizonyítékok sorában szükségtelen volta, avagy az eljárás indokolatlan elhúzódása miatt a bizonyítékot nem tartja elfogadhatónak.⁵⁷

A karakter-bizonyítás a terhelt, az áldozat és a tanú személyiségére vonatkozóan megengedett, így például arra vonatkozóan, hogy bizonyítsa a motivációt, lehetőséget, szándékot, a cselekmény előkészítését és tervét, ismereteit, a gondatlanságot vagy annak hiányát. A karakter-bizonyítás azonban nem vonatkozhat arra, hogy a terhelt személyisége, a korábban elkövetett bűncselekménye miatt, mennyire volt alkalmas a jelen bűncselekmény elkövetésére. Tényből feltevésre következtetés lenne, így a terhelt által elkövetett bűncselekmény bizonyítására nem használható fel az a körülmény, hogy a sérült számára orvosi, kórházi vagy hasonló költségek kifizetését ajánlotta fel vagy fizette ki.

Az akkuzatórius alapú eljárási rendszer kontradiktórius jellemzője miatt a „bizonyítási teher” mindig azon van, amely félnek érdekében áll egy adott tény bizonyítása. Látszólag ez teljesen egyezik az inkvizitórius alapú rendszer megoldásával, azaz a vádat az ügyész bizonyítja. A helyzet azonban nem ilyen egyértelmű. Egyrészt, a védelem aktívabb szerepe miatt, amelynek során az ügyészi bizonyítékokat cáfolja, másrészt a „negatív bizonyítási kötelezettsége” miatt. Ez utóbbi alatt érte az olyan helyzeteket, amikor a vád vélelmen alapul és ezt kell megdönteni. Kármán⁵⁸ erre az út szélén motorkerékpárja mellett ittas állapotban álló, majd ittas járművezetéssel vádlott személy példáját hozza fel: „ebben az ügyben a terheltnek kellett

⁵⁷ Federal Rules of Evidence § 403

⁵⁸ Kármán Gabriella: Bizonyítás az angloamerikai büntetőeljárási rendszerben, Kriminológiai tanulmányok 51. 2014. 124.oldal

bizonyítania, hogy nem vezetett ittasan.” A magyar büntetőeljárás jogban is jelen van már - bár még csak egyetlen esetben - e kontradiktórius jellemző, a bűnszervezetben részvétel ideje alatt szerzett vagyon tekintetében.

A kontradiktórius jellemzőből vezethető le az a szabály is, hogy a terhelt a büntetőeljárásban tanúvallomást tesz, vallomása előtt ugyanazt az esküt teszi le és ugyanaz az igazmondási kötelezettség terheli. A terhelt tehát két dolgot tehet: hallgat vagy igazat mond a tárgyaláson. Hamis vallomástétel esetén pedig ugyanaz a büntetési tétele (pénzbüntetés vagy öt évig terjedő szabadságvesztés, vagy együtt mindkettő)⁵⁹ a terhelteként vagy tanúként meghallgatott személynek. Amennyiben tanúként kerül kihallgatásra, úgy köteles magát a keresztkérdések alá is vetni, továbbá a karakter-bizonyítás körébe eső kérdésekre is válaszolni.

1.3.2.6. Ártatlanság vélelme

Az EJEE 6. cikkének (2) bekezdése az ártatlanság vélelmének kötelező érvényesülését tartalmazza. „Az ártatlanság vélelme nem szűkíthető le az eljárásjogi garanciákra. Az elv tiszteletben tartása tágabb értelemben azt is megköveteli, hogy az állam képviselői, a közhatalmi szervek alkalmazottai mindaddig ne tegyenek olyan kijelentéseket, amelyek a terhelt bűnösségét állapítják meg egy adott bűncselekményben, amíg a végső, érdemi bírósági döntés meg nem születik az ügyben.”⁶⁰

A panaszok egy részét a vélelem értelmezésével összefüggésben terjesztették elő. Az EJEB álláspontja szerint, főszabályként nem ellentétes az ártatlanság vélelmével, ha a nemzeti bíróságok vélelmekre alapítják egyes eljárási cselekményeiket, feltéve, hogy e vélelmek ténylegesen megdönthetőek.

A terheltet megilleti a hallgatáshoz való jog. Amennyiben a terhelt a kioktatást követően kijelenti, hogy élni kíván a törvény biztosította jogával, és nem tesz vallomást, úgy azt messzemenően tiszteletben kell tartani, ugyanakkor viszont figyelmeztetni kell arra is, hogy a vallomás megtagadása az eljárás tovább folytatását nem akadályozza. Nem állapított meg azonban egyezményesérelmet az EJEB abban a brit ügyben, amelyben a panaszos azt sérelmezte, hogy az eljárás során élve jogával nem tett vallomást, amelyből a bíróság a bűnösségére vont le következtetést. A brit jog, azaz az 1994-ben hatályba lépett Criminal Justice and Order Act, ugyanis önmagában nem tiltja és nem is szankcionálja a terhelt

⁵⁹ USC 18 § 1621

⁶⁰ Grád András: Kézikönyv a Strasbourgi Emberi Jogi Ítélezésről HVG ORAC Kft. 2000 239.o.

hallgatását semmilyen módon, viszont módot ad a hatóságoknak arra, hogy a hallgatásából cselekvőségére hátrányos következtetéseket vonjon le.⁶¹

A másik e körbe tartozó kérdés az állampolgároknak a tájékoztatásához való joga és terheltnek az ártatlanság védelméhez való joga egyensúlyának a határa. A nyilvánosság tájékoztatása során ugyanis a terhelt személye, a bizonyítékok az ügy várható kimenetele is felmerülhet. A kényes egyensúlyt egyes ügyekben konkrétan mérlegeli az EJEB. Az ártatlanság védelmének a tiszteletben tartása az ügyben eljáró hivatalos személyek, elsősorban a bírák vonatkozásában azonban fokozott követelményekkel jár. Így például közszereplés esetén az ügyvel kapcsolatban, nem elegendő, ha a terheltet nem, mint elkövetőt jelöli meg, hanem minden olyan egyéb kijelentéstől is tartózkodniuk kell, amelyből a közvélemény a személy bűnösségére következtethet. E kötelezettség a nyomozási bírót is terheli⁶². Annak azonban nincs akadálya, hogy a terhelt korábbi elítéléseire hivatkozással személye társadalomra veszélyességéről nyilatkozzon.

Az ártatlanság védelmének a terhelt gyanúsítottkénti kihallgatásától az eljárás jogerős befejezéséig kell érvényesülnie.

Magyarországon az Alaptörvényben és a Be. 7. §-ában rögzített az ártatlanság védelmének tartalmát és jelentőségét a Legfelsőbb Bíróság egy ítéletében a következők szerint határozta meg: „A követelmény kapcsán nem pusztán általános, elvi szinten rögzített törvényi előírásról van szó, mert az alapelv túlmutat konkrét tartalmán, s a jogállami jogrend egyik legitimációs fundamentumaként annak erkölcsi, filozófiai, politikai szemléletét is kifejezi. Ilyen értelemben az ártatlanság védelme az állami büntető hatalom fontos korlátjaként is felfogható.”⁶³

Az ártatlanság védelmét a bizonyítást érintő járulékos elvek töltik meg valódi tartalommal.

Ezek:

- az önvádra kötelezés tilalma és a terhelt hallgatáshoz való joga,
- a kétséget kizáróan nem bizonyított tények vádlott terhére történő értékelésének tilalma,
- és a bizonyítási terhének elve, azaz a vádat a vádló köteles bizonyítani.

⁶¹ Murray v. Egyesült Királyság

⁶² Id. pl. Pándy A. v. Belgium

⁶³ BH 2005.203

Megjegyzem, egyes nézetek, bár tágabb értelemre utalva, de ide sorolják a védelem és a védekezés jogát is. Az EJEE szerint a védelemhez való jog azonban nem az ártatlanság vélelméhez, azaz a 6. cikk (2) bekezdéséhez, hanem önállóan nevesítve, a (3) cikk c) pontjában jelenik meg.

Az önvádolás alóli mentesség elvét az USA Alkotmányának 5. kiegészítése, azaz a Bill of Rights 5. cikke tartalmazza. A bíróságok következetesen csak a szóbeli vallomások tekintetében érvényesítik. A terhelt beleegyezése nélkül történő fizikai vizsgálatok, felismertetésre bemutatás stb. végrehajtása nem jelenti az elv sérelmét. Ilyen eljárások során a 14. alkotmány-kiegészítésnek a „kellő eljárás” biztosításáról szóló rendelkezését figyelembe veszi a bíróság, azaz, amennyiben „sokkot jelentenek a lelkiismeret számra” nem lesznek figyelembe vehetőek. „Az elvi álláspont körülbelül úgy összegezhető, hogy a tudományos-technikai módszerek – ameddig alkalmazásuk viszonylag „szelíd”, de mindenesetre tudományosan megalapozott – a 14. alkotmány-kiegészítés által nyújtott garanciális kereteken belül minden további nélkül alkalmazhatók, így tehát a véralkohol-vizsgálat és a sebességellenőrző radar-teszt is.”⁶⁴ A törvények szerint senki nem kényszeríthető tanúvallomásra, nyilatkozatra, okirat vagy más tárgyi bizonyíték adására, amennyiben bármely jog által biztosított kiváltsága (férj és feleség, pap és gyónó személy, pszichológus és páciense) van.

Igen lényeges eltérés, hogy míg a magyar jog szerint a tanú a Be. 81. § (1) bekezdésének b) pontja alapján a számára terhelő kérdésekre a választ megtagadhatja, addig az USA-ban a bírósági eljárás során a tanú – figyelemmel arra, hogy igazmondási kötelezettsége van – önmagára is köteles terhelő vallomást tenni. Ez a vallomás azonban egy esetleges későbbi, ellene induló eljárás során nem használható fel. A terheltnek, amennyiben a tanúként történő meghallgatását választja, ugyancsak igazmondási kötelezettsége van.

Jelentős eltérés tapasztalható a két rendszer között a bizonyítékok értékelése eredményeként hozandó döntés tekintetében. Az USA esküdtszéke ugyanis a bizonyított tényekkel ellentétes álláspontra is helyezkedhet, ha „ennek eredményeképpen a terhelt előnyösebb helyzetbe kerül, vagyis egyszerű példát feltételezve, egyértelműen bizonyított bűnösség esetén is nyilváníthatja „nem bűnös”-nek a terheltet. Vádolt javára az esküdtek a tényekkel szemben is

⁶⁴ Viski László: Bírósági szervezet és büntetőeljárás az Egyesült Államokban. Kriminológiai Tanulmányok 1967. VII. 106-154.o

állást foglalhatnak.”⁶⁵ Ilyen szituációk a magyar jogszabályok szerint a társadalomra veszélyesség hiányával oldhatók meg.

1.3.2.7. fegyverek egyenlősége

Annak ellenére, hogy konkrétan nem került megszövegezésre, azonban maga a (3) bekezdés a „fegyverek egyenlőségét” hivatott biztosítani, azaz „azt az igényt testesíti meg, hogy egyrészt a vádló, másrészt a vádlott (és a védője) az eljárásban azonos jogokat élvezzenek, azonos feltételek mellett, azonos lehetőségek keretei között, azonos perbeli eszközök igénybevételével fejthessék ki álláspontjukat.”⁶⁶

A 6. cikk (3) bekezdése nevesíti a vádról való tájékoztatás jogát, a védekezés előkészítéséhez szükséges idő és eszközök terhelt részére történő biztosítását, a védőhöz való jogot, a vád tanúhoz történő kérdésfeltevést és a mentő tanúk megidézéséhez való jogot, valamint a tolmácsoláshoz való jogot.

a) A terhelt vádról történő tájékoztatásának a lehető legrövidebb időn belül kell történnie. Az időszerűség követelményének a szabadságelvonás eseteiben van valós relevanciája, az EJEB eseti döntései is ehhez kapcsolódnak. A kezdő időpont – figyelemmel arra, hogy az ésszerű időben történő eljárás kezdő időpontjával azonosnak kell lennie – az, amikor a terhelt az eljárásról tudomást szerez. A „legrövidebb idő” az EJEB joggyakorlata szerint, inkább órákban, mint napokban számítható. Néhány nap, alapos indok nélkül már az egyezményselelem megállapítását eredményezheti.

A tájékoztatásnak a terhelt által értett nyelven, írásban vagy szóban kell történnie. Nem elegendő a törvényi szöveg közlése, hanem a gyanúsítás alapjául szolgáló konkrét tényeket, körülményeket is közölni kell. A vádról a terheltet az általa értett nyelven kell tájékoztatni. Az anyanyelv használata nem követelmény, a lényeg, hogy a terhelt bizonyíthatóan érti az adott nyelvet. A fordítási kötelezettség tekintetében elégséges a tartalmi fordítás, amelyből a terhelt megértheti a vád lényegét és természetét, továbbá amelyek alapján a megfelelő védekezését elő tudja készíteni. Megjegyzem, az eljárás során sem kell a teljes iratanyagot lefordíttatni, az Egyezménynek megfelelően járunk el, ha csak a váddal kapcsolatos iratokat fordíttatjuk le.

Magyarországon, a Be. 179. §-ának (1) bekezdése szerint a fogva lévő gyanúsítottat 24 órán belül ki kell hallgatni. Értelemszerűen ekkor megtörténik a gyanúsítás közlése is. Az USA

⁶⁵ .Viski László: Bírószági szervezet és büntetőeljárás az Egyesült Államokban. Kriminológiai Tanulmányok 1967. VII. 106-154.o

⁶⁶ Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető Eljárásjog, HVG-ORAC, Budapest, 2013. 48.o

törvényei szerint, ahol főszabály az előzetes fogvatartás, a vád közlésének 48 órán belül kell megtörténnie.

b) felkészüléshez szükséges idő

A védekezés előkészítéséhez szükséges elégséges voltának megállapításához az EJEB figyelembe veszi az ügy bonyolultságán kívül, az adott eljárás szakaszát is. Bár ilyen tartalmú panasz Magyarország ellen nem érkezett, azonban nyilvánvalóan elmarasztalást eredményezett volna az a gyakorlat, hogy kötelező védői részvétel esetén, amennyiben a védő nem jelent meg a tárgyaláson, egy éppen elérhető ügyvéddel helyettesítették, azonnal megkezdve a tárgyalást. A "szükséges idő" napokban mérhető, általában 5-20 napot elegendőnek ítélt az EJEB ahhoz, hogy a védelem felkészüljön a védekezéshez.

Magyarországon a Be. 43. § (2) bek. c) pontja alapján a terhelt jogosult arra, hogy megfelelő időt és lehetőséget kapjon a védekezésre való felkészülésre. Lényegében ugyanezt ismétli meg a nyomozati szak tekintetében a Be. 179. § (4) bekezdése is, amely szerint a gyanúsított kihallgatásáról a nyomozó hatóság olyan időben köteles intézkedni, hogy a terhelt megfelelő időt és lehetőséget kapjon a védekezésre való felkészülésre. A gyanúsított a gyanúsítás közlését követően azonnal is tehet vallomást, de védőt választva, vagy kötelező védelem hiányában, anélkül is egy újabb kihallgatás során adhatja elő a védekezését.

Az Amerikai Egyesült Államokban azzal a személlyel szemben, aki terheltté válik, mindenekelőtt az úgynevezett Miranda figyelmeztetést⁶⁷ kell közölni, amely a terhelt azon jogaira hívja fel a figyelmet, hogy joga van hallgatni, ha e jogával nem él és válaszol a kérdésekre avagy nyilatkozatot tesz, ezt bizonyítékként figyelembe lehet venni, továbbá szabadságelvonása előtt és az eljárás egésze alatt ügyvéd jelenlétéhez és tanácsaihoz, valamint ha nincs pénze ügyvédre, úgy számára a hatóság díjmentesen kirendel. A szabadságelvonását követő 48 órán belül közölni kell a gyanúsított személlyel a vádat, amelyre ügyvédje jelenlétében nyilatkozhat. A tárgyalás előkészítésének szakaszában végig megilleti a nyilatkozattételi jog, vitathatja az ügyészség által bemutatott bizonyítékokat, kérheti azok eredetiségének igazolását illetőleg saját cselekvősége tekintetében nyilatkozatot tehet. A vádnak a tárgyalásra történő benyújtását követően, ha a vádirat nem eléggé specifikus, avagy nem érthető számára a terhelt kérheti kiadását, a vádirat részletes írásbeli magyarázatát.

⁶⁷ a Miranda v. Arizóna ügyben hozott bírósági döntés óta (1966. június 13.): „In the absence of other effective measures the following procedures to safeguard the Fifth Amendment privilege must be observed: The person in custody must, prior to interrogation, be clearly informed that he has the right to remain silent, and that anything he says will be used against him in court; he must be clearly informed that he has the right to consult with a lawyer and to have the lawyer with him during interrogation, and that, if he is indigent, a lawyer will be appointed to represent him.”

A magyar büntetőeljárásba formálisan, az 1989. évi XXVI. törvény vezette be az 1973. évi I. törvény 87. §-ának kiegészítéseként: „a terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, továbbá, hogy amit mond, az bizonyítékként felhasználható. A figyelmeztetést és a terhelt választát jegyzőkönyvbe kell foglalni. A figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.” A nyomozások eredményességét érintő kételyek, miként arra még egy 1995. évi tanulmányában Tóth⁶⁸ rámutatott, nem igazolódtak be és valójában lényeges változásokat sem eredményezett. Megjegyezte azonban, hogy „annyira mégsem viselték szívükön a honatyák a terhelt sorsát, hogy az ingyenes védőhöz való jogát is deklarálták volna, noha e jog is része a Miranda-döntésnek.”

A terhelt hallgatás jogával élését azonban a vádlott terhére sem az USA, sem a magyar joggyakorlata szerint nem lehet a terhére értékelni. Ennek indokát Tóth⁶⁹ a következők szerint fogalmazza meg: nem szerencsés ugyanis a terhelt szabad döntéséhez bármely konkrét, kézzel fogható következményt fűzni, ha mégis megteszik, a döntés szabadsága válik kérdésessé.”

c) védőhöz való jog

Az EJEB álláspontja szerint, a tisztességes, a fegyverek egyenlőségén alapuló eljárás indokolttá teszi, hogy az államhatalom túlsúlyával szemben a felelősségre vont személy megfelelő eszközökkel rendelkezessen a vád vitatására. Tágabb értelemben ide tartozó kérdésnek tekinti a személyes védekezés jogát, a védő jogait, a védő közreműködéséhez való jogot, a szabadlábban történő védekezés korlátozásának törvényességét, valamint a terheltnek azt a jogát, hogy a felsorolt lehetőségeket számára bíróság és a hatóságok biztosítsák.

A terheltnek megfelelő anyagi eszközök hiányában joga van az ingyenes jogi képviseletre, amennyiben az igazságszolgáltatás igényei ezt megkívánják. E jog az érintettet a jogorvoslati eljárás során is megilleti. Az anyagi rászorultságát azonban csak valószínűsíteni kell, bizonyítani nem. Az ingyenes jogi képviselet biztosítása tekintetében az „igazságszolgáltatás igényei” mérlegelésekor az eljárás jellegét, a várható joghátrány súlyát, valamint a terhelt képességét veszi figyelembe, hogy milyen mértékben volt képes a saját védelme ellátására. Azon esetekben, amikor a tagállam törvénye a védői részvételre kötelező eseteket állapít meg,

⁶⁸ Tóth Mihály: A „Magyar Miranda” elsőnéhány éve. In: Erdei Árpád (szerk): Tények és Kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére.) KJK. Budapest 1995. 62-77 oldal

⁶⁹ i.m. Tóth Mihály: A „Magyar Miranda”... 75. oldal

ennek elmulasztása, az egyéb kérdéskörök mérlegelése nélkül, eredményezheti az elmarasztalást.

Egy jogi képviselő kijelölése önmagában még nem elegendő a hatékony jogi képviselőhöz, a hatóságoknak figyelemmel kell kísérnie a hatékonyságát is.⁷⁰ A védő mulasztásáért az állam azonban nem vonható felelősségre.

Amennyiben a kérelmező a hazai eljárás során nem folyamadt ingyenes jogi képviseletért, úgy e cikk sérelmére eredményesen a bíróság előtt nem hivatkozhat.

A védőválasztás joga csak abban az esetben illeti meg a terheltet, ha a védő eljárását maga finanszírozza, nem valósul meg az Egyezmény sérelme abban az esetben, ha a hatóság olyan ügyvédet rendel ki a számára, aki álláspontja szerint nem megfelelő.⁷¹ Az, hogy a kirendelt díjának megfizetésére a hatóságok, az elmarasztalása esetén kötelezik, nem ellentétes az Egyezménnyel. A magyar szabályok e gyakorlatnak megfelelnek, ugyanis a bíróság a vádlottat a bűnügyi költség megfizetésére akkor kötelezi, ha őt bűnösnek mondja ki, vagy szabálysértés elkövetéséért a felelősségét megállapítja.⁷² Amennyiben a terhelt a jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán a bűnügyi költséget nem tudja megfizetni, és a bíróság, illetőleg az ügyész kérelmére személyes költségmentességet engedélyez, annak napjától a bármilyen jogcímen kirendelt védő díját és igazolt készkiadásait az állam viseli.⁷³

A magyar büntetőeljárás szabályai szerint, a terheltet az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga, meghatározott esetekben a védő eljárása kötelező.⁷⁴ A hatóság akkor is védőt rendel ki, ha a védelem nem kötelező, de a terhelt védő kirendelését azért kéri, mert a jövedelmi viszonyai miatt nem tud védelméről gondoskodni,⁷⁵ avagy kérelemre, vagy hivatalból akkor is védőt rendel ki a hatóság, ha ezt a terhelt érdekében szükségesnek tartja.⁷⁶

A tárgyaláson, ha a vádlott kéri, védőt kell kirendelni.⁷⁷

Az Amerikai Egyesült Államokban a védő büntetőeljárásban történő részvételét a terhelt kérelmére biztosítani kell, abban az esetben, ha az eljárás tárgya olyan bűncselekmény, amely miatt szabadságelvonására sor kerülhet. Az akkuzatórius eljárás sajátosságai miatt, különösen a vádalku során, az ügyvéd szerepe meghatározónak mondható. A tárgyaláson, illetőleg az előzetes eljárás során a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárási cselekményeknél a

⁷⁰ Imbrioscia v. Svájc, 1993. november 24. Series A no. 64

⁷¹ Croissant v. Germany, 1992. szeptember 25. Series A no. 237/B

⁷² Be. 338. § /1/ bekezdés

⁷³ Be. 74. § /3/ bekezdés

⁷⁴ Be. 46. § a)-f) pontok

⁷⁵ Be. 48. § /2/ bek

⁷⁶ Be. 48. § /3/ bekezdés

⁷⁷ Be. 242. § /2/ bek

terheltnek joga van ügyvédi segítség igénybe vételére. Ez okból, amennyiben anyagi helyzete nem teszi lehetővé a védői díj megfizetését, úgy hivatalból kerül sor a védő kirendelésére.

A hivatalból biztosított védő költségét az állam viseli.

d) A terhelt vád tanúihoz való kérdezési joga és a mentő tanúk megidézésének joga

Az EJEE 6. cikk 3. bekezdésének d) pontjában meghatározott alapelv kizárólag csak a tanukra vonatkozik és a fegyveregyenlőséget hivatott biztosítani. Az EJEB joggyakorlatában azonban tanúvallomásnak minősül minden olyan szóbeli megnyilvánulás, amit az ügy elbírálása során felhasználnak, így pl. ide értendők a terhelt vonatkozásában annak tetteistársai is, amennyiben az ügyét a hatóságok elkülönített eljárás keretében tárgyalják. Önmagában az a körülmény, hogy a terhelt által bejelentett tanút a bíróság nem hallgatja ki, nem jelenti a d) pont sérelmét. Az EJEB előtt azt is bizonyítani kell, hogy a meg nem idézett tanú kihallgatására a bizonyítás szempontjából szükség lett volna. Nem ütközik az Egyezménybe az sem, ha a bíróság a tanú nyomozás során tett vallomását használja fel bizonyítékként, amennyiben a védelemnek a nyomozás során lehetősége volt arra, hogy a tanúhoz kérdéseket tegyen fel. Összegezve megállapítható, hogy a tanú kihallgatásához való jog nem abszolút, azaz az EJEB csak abban az esetben állapítja meg az Egyezmény sérelmét, ha valamely tanú részvételének hiánya az egész eljárásra kihatással van, azaz megkérdőjelezheti az eljárás tisztességét.

Az EJEB e bekezdés körében több ügyben vizsgálta a tanúvallomások tárgyaláson történő felolvashatóságát és az anonim tanúk vallomásának a felhasználhatóságát. Általános érvénnyel megállapítható, hogy amennyiben az eljárás során az ellenérdekű félnek volt lehetősége arra, hogy a vallomásban foglaltakat vitassa, úgy nem állapítja meg az Egyezmény sérelmét.⁷⁸

Az Amerikai Egyesült Államokban szigorúan érvényesül a közvetlenség elve. Utalnék itt, a már korábban említett hallomásból való tudomásszerzésről történő tanúvallomás kizártságára, a tárgyi bizonyítékokkal kapcsolatos jogszerű beszerzés igazolására, valamint arra, hogy egy bizonyíték csak akkor válik értékelhetővé, ha annak vitatására a tárgyaláson az ellenérdekű félnek lehetősége nyílt. A tanúk tárgyaláson való jelenlétét az érdekelt félnek kell biztosítani. Abban az esetben, ha valamely fél számára a bizonyítás érdekében szükség van olyan személy tanúként tett vallomására, aki nem akar a bíróság előtt megjelenni, avagy a félnek olyan tudomása van, hogy e személy nem kíván önkéntesen vallomást tenni, úgy az amerikai

⁷⁸ például *Kostoski v. Hollandia*, 1989. november 20, series A no. 166, avagy *Windisch v. Austria* 1990. szeptember 27. Series A. no. 186.

szövetségi bíróság joghatósága alatt álló szövetségi ügyész megjelenési kötelezettséget jelentő idézést (subpoena) bocsát ki.

A hallomásból szerzett bizonyítéknak minősülnek a magyar jog szerint okirati bizonyítéknak minősülő iratok is. A bizonyítékok szabályairól szóló törvény 802 §-a úgy rendelkezik, hogy azok a hallomásból szerzett bizonyítékok fogadhatóak el, amelyek e törvény, a Kongresszus által elfogadott törvény, avagy a Legfelsőbb Bíróság döntése ennek tekint. Ilyenek például a hatóság eljárásáról készült iratok, hatósági nyilvántartások adatairól készült iratok, avagy a hallomásból tanúvallomás vonatkozhat a karakter-bizonyítás körében az adott személy közösségbeli magatartására, megítélésére.

A tárgyaláson jelen lévő tanú korábbi nyilatkozatának felolvasása a tárgyaláson és ennek bizonyítékként értékelése kizárt.

e) Az anyanyelv használatának joga, a tolmácsoláshoz való jog

A tolmácsolás költsége az eljárásban az államot terheli. Nem elegendő a tolmácsolás egyszerű biztosítása, annak megfelelő színvonalúnak is kell lennie. Ugyanakkor e kötelezettségbe nem tartozik bele, hogy a tárgyalás legapróbb részletei is fordításra kerüljenek, még a tanúvallomásokot sem kell feltétlenül szinkrontolmácsolással fordítani, elegendő az elhangzottak összefoglaló jellegű ám lényegre kiterjedő tolmácsolása. Hasonlóképpen a vád iratanyagát sem kell teljes egészében lefordíttatni, elegendő a lényeget a védelem ellátásához szükséges mértékben lefordítani.⁷⁹ Ugyanez vonatkozik az ítéletre is. A nemzeti kisebbséghez tartozó terheltet, aki a hatóság hivatalos nyelvét is beszéli, az EJEJ joggyakorlata szerint, nem illeti meg az ingyenes tolmácsolás biztosításának a joga. A magyar büntetőeljárás szabályai szerint, amennyiben a terhelt igazoltan nem magyar anyanyelvű, megilleti a tolmácsoláshoz való jog, akkor is, ha egyébként a magyar nyelvet jól beszéli.⁸⁰

A tolmácsoláshoz való jog feltétel nélkül, és a büntetőeljárás megindulásának időpontjától megilleti a terheltet az Amerikai Egyesül Államokban is.

1.4. A büntetőeljárás időszerűségének követelménye, intézményi oldal

A tanulmányom második részében – az alapelvek köréből kiemelve a büntetőeljárás időszerűségének követelményét – azt vizsgálom, hogy a tisztességes eljárás ezen

⁷⁹ Kamasinski v. Ausztria, 1989. december 19. Series A no. 168

⁸⁰ BH 1996.353., BH 1989.10.

összetevőjének hatékonyabb érvényesülése érdekében a konszenzuális elemek hogyan erősödtek a büntetőeljárás jogunkban, azaz lényegében az időszerűség követelménye hogyan sodorja a magyar büntetőeljárás jogot, a még mindig fekete báránynak tekintett, vádalku felé.

1.4.1. A konszenzuális elemek és a büntetőeljárás egyszerűsítését és gyorsítását célzó eljárások térhódítása

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87)18. számú ajánlása számos lehetséges módját sorolja fel a büntetőeljárás egyszerűsítésének. Az ajánlás a magyar jogalkotásra is hatással volt. Egyrészt a már meglévő eljárást gyorsító megoldásokat (tárgyalás mellőzése, bíróság elé állítás) szélesebb körben alkalmazhatóvá tették, másrészt új intézmények kerültek bevezetésre (vádemelés elhalasztása, tárgyalásról lemondás, megállapodás az együttműködő gyanúsítottal, közvetítői eljárás). A jelentős eljárást gyorsító törvényi rendelkezések léptek hatályba az 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2009. évi LXXXIII. törvénnyel is, amelyekről Herke⁸¹ a méltatásuk mellett, megjegyzi, hogy „a jogalkotónak azonban további lépéseket kell tennie. A jelenleginél is szélesebb körben kell biztosítani az opportunitás elvének érvényesülését az officialitáshoz képest. Ennek érdekében a már meglévő egyszerűsítő intézményeket is felül kell vizsgálni. Az igazságszolgáltatás tehermentesítésekor azonban tekintettel kell lenni a külföldi és a hazai jogi hagyományokra is.” A büntetőeljárás gyorsítását célzó megoldások sikere, azaz gyakorlati alkalmazásuk vegyes képet mutat. Összességében: ez a büntetőjogi felelősségre vonást egyszerűsítő és gyorsító eljárás nem vált a büntetőeljárás szerves részévé. Hasonlóan csekély a terhelt távollétében lefolytatott és befejezett eljárások száma is.

A tárgyalás mellőzésével történő büntetés kiszabása lényegében az 1896. évi Bp-nek megfelelő büntetőparancsnak felel meg, amelyet az 1951. évi II. Bp. is átvett, majd az 1954. évi V. törvény megszüntette e lehetőséget, de az 1962. évi 8. tvr. ismételtén bevezette „tárgyalásmellőzése pénzbüntetés kiszabása” címmel. Az 1973. évi I. törvény továbbra is lehetővé tette az alkalmazását. Az intézmény a nyomozati szakot nem, de a bírói munkát jelentősen megkönnyíti. Az EJEB joggyakorlata nem kifogásolja az alkalmazását. jellegét tekintve az intézmény eljárásjogunkban az inkvizitórius elemeket erősíti, azaz írásbeliség és közvetettség jellemzi.

⁸¹ Herke Csongor: A büntetőeljárás gyorsításának új jogintézménye és további lehetőségei. (Az előadás elhangzott a Magyar Büntetőjogi Társaság rendezvényén, 2009. október 14-én.)
<http://www.mbjt.hu/HerkeCsongor20091014.pdf> letöltés: (2015. február 13.)

A bíróság elé állítás gyökereinek a francia 1808. évi Code d'instruction criminelle-t tekintik, amely öt évet meg nem haladó fogházbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetén ügyészi indítványra tette lehetővé az alkalmazását. Magyarországon elsőként az 1872. évi Ideiglenes bűnvádi eljárásban találkozunk hasonló eljárással, amikor a bűncselekmény elkövetését beismerő vagy tetten ért elkövetőt, az öt évnél nem hosszabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény és a tényállás felderítettsége esetén, vizsgálat és vád alá helyezése nélkül közvetlenül a tárgyalásra idézte a bíróság, a királyi ügyész indítványa alapján. Az intézmény e lényegi feltételekkel az 1954. évi V. törvényig élt, majd az 1966. évi 16. tvr. vezette be ismét, amelyet az 1973. évi I. törvény is fenntartott.⁸² Az eljárás maga minden tekintetben megfelel nem csak az EJEK-nek, hanem a modern jogállamiság követelményeinek is, továbbá az eljárásjogunk akkuzatórius jellegét erősíti, amennyiben az ügyész kötelessége annak biztosítása, hogy a vádat alátámasztó bizonyítékok a bíróság rendelkezésére álljanak, így a tanú és a terhelt is. A bíróság, ellentétben az általános szabályokkal, nem bocsát ki idézést.

Az Amerikai Egyesült Államokban az eljárás nem lenne elfogadható, elsősorban a formális vád hiánya, valamint az ellenérdekű félnek nincs lehetősége előzetesen a bizonyítékok megismerésére.

Alku az együttműködő terhelttel

A Be. 192. §-ának (1) bekezdése szerint, bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a nyomozást megszüntetheti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik. A törvény egyetlen esetben nem teszi ezt lehetővé, ha az elkövető terhére szándékosan emberélet kioltása róható.

Az ügyészi diszkrecionális jogot és a „vádról történő alku”-t tekintve hasonlatos a vádalkuhoz, azonban a bírói kontrol hiánya miatt ilyen formában az USA joggyakorlatában nem állná meg a helyét.

⁸² 346. § Járásbíróság, illetőleg katonai bíróság hatáskörébe tartozó olyan bűncselekmény miatt, amelyre a törvény ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést rendel, a terhelt a bűncselekmény elkövetésétől számított hat napon belül bíróság elé állítható, ha az ügy megítélése egyszerű, a bizonyítékok rendelkezésre állnak és a terheltet tetten érték vagy a bűncselekmény elkövetését beismerte.

A hatályos büntetőeljárás törvény megkülönbözteti az ismeretlen helyen és a külföldön tartózkodó *terhelt távollétében* folytatható eljárást.

A nyomozásnak nem akadálya az, hogy a terhelt ismeretlen helyen van. A nyomozó hatóságnak ilyenkor intézkedni kell a felkutatása iránt, illetőleg a bizonyítékok felkutatását és biztosítását is végzi. Az ügyész az ismeretlen helyen tartózkodó vádlottal szemben a vádiratban indítványozza a terhelttel szemben az eljárás lefolytatását, amennyiben az elfogatóparancs kibocsátása a nyomozás iratainak ügyészhez történő megküldéséig nem vezetett eredményre, megalapozottan feltehető, hogy a gyanúsított megszökött, vagy a nyomozó hatóság, illetőleg az ügyész elől elrejtőzött, a nyomozás adatai alapján a vádemelésnek nincs akadálya és azt a bűncselekmény súlya vagy az ügy megítélése indokolja. E feltételek megléte esetén is csak az esetben indítványozható, ha a vádlott terhére róható bűncselekmény szabadságvesztéssel büntetendő.⁸³ (A magánvádló, illetőleg a pótmagánvádló az ismeretlen helyen tartózkodó vádlottal szemben a bírósági eljárást nem indítványozhatja.) Amennyiben a terhelt a bírósági eljárás során szökött meg, úgy az elfogatóparancsot a bíró bocsátja ki, ennek 15 napon belüli eredménytelensége esetén értesíti az ügyészt, aki a terhelt távollétében folytatandó eljárásra tesz indítványt a törvényi feltételek fennállása esetén. A vádlott előkerülés (elfogása) esetén, az ügy eljárási szakaszától függően alakul az eljárás további sorsa. Az első fokú ítéletet követően, de még a fellebbezésre nyitva álló határidőben kerül elő, úgy a tárgyalás megismétlését kérheti, amely a keletkezett jegyzőkönyvek felolvasásával is teljesíthető. A másodfokú bíróság tárgyalást tűz ki, amelyen a vádlottat kihallgatja, és további bizonyításokat vehet fel. Harmadfokú eljárásban csak a korábbi ítéletek hatályon kívül helyezésére és az eljárás megismétlésére van lehetőség. A jogerős ítéletet követő előkerülés után perújításnak van helye. Amennyiben a vádlott a megismételt eljárás alatt ismételten ismeretlen helyre távozik, úgy a bíróság a korábbi ítéletet hatályában fenntartja.

A külföldön tartózkodó vádlottal szemben, ahol nincs helye kiadatásnak vagy az európai elfogatóparancs alapján történő átadásnak, vagy ezeket megtagadták, és nem került sor a büntetőeljárás átadására sem, a törvény bármely bűncselekmény miatt lehetőséget biztosít a terhelt távollétében való bírói eljárásra, ha azt az ügyész egyébként a vádiratban indítványozza. A bíróság az ügydöntő határozatát ezekben az esetekben az általános szabályok szerint hozza meg, vagyis megállapíthatja a vádlott bűnösségét, és vele szemben

⁸³ Be. 527. § (3) bekezdés

büntetést szabhat ki, illetve intézkedést alkalmazhat, továbbá a törvényes feltételek fennállta esetén a vádlottat az ellene emelt vád alól felmentheti, vagy akár az eljárást is megszüntetheti. A külföldön tartózkodó terhelt visszatérése esetén az eljárás továbbfolytatására az ismeretlen helyen lévő terheltekre vonatkozó szabályok az irányadók.

A vádemelés elhalasztása, az ügyész mérlegelési jogkörébe tartozó, vádemelési alternatíva. Ennek megfelelően a tényállásnak felderítettnek, esetleges vádemelésre alkalmasnak kell lennie. A mérlegelési jogkörében az ügyész arról dönt, hogy a büntetőeljárás célja bírósági tárgyalás (és büntetés nélkül) elérhető-e. Amennyiben a vádelhalasztás ideje eredményesen telik el, az előírt magatartási szabályoknak a terhelt eleget tesz, a nyomozás megszüntetésére kerül sor. A vádemelés elhalasztásának intézménye mind az EJEE szellemének, mind a jogállamiság követelményének teljesen megfelel.

A közvetítői eljárás (közismert nevén a mediációs eljárás) a sértett és a terhelt önkéntes hozzájárulásával igénybe vehető konfliktuskezelő eljárás, amelyről – az ügy alkalmassága esetén – a hatóságnak az eljárás résztvevői felé tájékoztatási kötelezettsége van. Részletes szabályait a 2006. évi CXXIII. törvény állapítja meg.

Tulajdonképpen, az állam ezekben az ügyekben lemond a büntetőigényének érvényesítéséről, ugyanakkor – vádemeléshez szükséges megalapozottsággal – bizonyítani kell az elkövető cselekményét. A mediációs eljárás a terhelt és a sértett közötti megállapodás, ha ez eredményre vezet, akkor miért terheljük a nyomozó hatóságot (és az ügyészséget) bizonyítékok beszerzésével? Mindketten tudják, hogy valójában mi történt. Úgy vélem az igazságszolgáltatásnak akkor kell beavatkoznia részletekbe menően, azaz a bizonyítékok vádemeléshez szükséges mértékben való beszerzése útján, ha a mediáció sikertelensége esetén az állam (az ügyész) a büntetőigénye érvényesítése mellett dönt. A büntetőeljárás célja a bizonyítékok összegyűjtése, annak érdekében, hogy az állam a büntetőigényét hatékonyan tudja érvényesíteni. Az új büntetőeljárásról szóló törvény koncepciója szerint: „a sértettek érdekeinek érvényesítését minden lehetséges eszközzel támogatnia kell.” Ez azonban vezethet arra, hogy a büntető eljárásban a bizonyítási eljárásnak az legyen a célja, hogy a sértett megfelelően érvényesíthesse igényét. A sértetti igényérvényesítés hatékonyabbá tétele méltányolandó cél – azonban, ha az ügyben az állam lemond a büntetőigényének az érvényesítéséről, a sértetti igényérvényesítést a büntetőeljárás keretein kívül kell biztosítani. A lemondásban való döntéshez pedig nem szükséges a tényállás vádemeléshez szükséges megalapozottsággal történő bizonyítása. Ennek kapcsán megjegyzem, hogy a megrovással

megszüntetésre kerülő ügyekben is elegendőnek vélnék egy jóval alacsonyabb szintű bizonyítottságot.

A bírói munkateher csökkentését célzó *tárgyalásról lemondás* intézményét az 1999. évi CX. törvény iktatta be még a korábbi büntetőeljárásról szóló törvényünkbe, amelyet a hatályos büntetőeljárásról szóló törvény is átvett.

Míg azonban az Amerikai Egyesült Államokban az ügyek, becslések szerint, 90%-a vádalkuval fejeződik be, addig nálunk ez igen csekély százaléka az ügyeknek. A bevezetésétől eltelt időben az alkalmazására elenyésző számban került sor. Túlzás nélkül állapíthatjuk meg a bevezetett intézmény kudarcát. Ennek több okát látom:

a) a nyomozó hatóság oldaláról

közömbös, a nyomozást az általános szabályok szerint le kell folytatni

b) ügyészi oldalról

- a nyilvánvalóan nagyobb munkateherrel járó eljárás helyett egyszerűbb csak vádiratot írni (számos esetben nem is ő lesz a vádat képviselő ügyész, így a tárgyalási munkateher nem is nála jelentkezik),
- klasszikus ügyészi mentalitás: „elegendő bizonyítékom van a vádemelésre, miért tenném lehetővé, hogy alacsonyabb legyen a joghátrány” (elégtelen bizonyíték esetén a bírósági eljárásnál akad meg a vádalku),

c) terhelti oldalról

- ismeretek hiánya – értve ez alatt nem csak az intézmény lehetőségének az ismeretét, hanem annak biztos tudását (környezetéből szerzett tapasztalatát), hogy valóban kevesebb lesz a büntetése, ha él ezzel a lehetőséggel.
- „lehet, hogy elegendő bizonyítéka van az ügyésznek, de ismereteim szerint, a büntetőeljárások jelentősen elhúzódnak, amely nyomatékos enyhítő körülmény, így biztosan alacsonyabb büntetésre számíthatok, avagy bármi legyen is a büntetés az csak évek múlva lesz”.

A tárgyalásról lemondás és a vádalku eljárása nagyon hasonlít egymásra, így mindkettő célja a bíróság tehermentesítése, jellemzője, hogy a terhelt lemond a tárgyalási jogáról, a vád

és a védelem megállapodik a joghátrányban és az ügyész széles diszkrecionális jogkörrel rendelkezik.

Nem kétséges, hogy a tárgyalásról lemondás alkalmazása „...magában hordozza annak veszélyét, hogy az anyagi igazság felderítése csorbát szenvedhet, és ily módon árthat az igazságszolgáltatás eszméjének.”⁸⁴ A terhelt tárgyaláson történő kihallgatása és a vád és védelem konszenzusának ily módon és ez okból történő bizonytalanná tétele az anyagi igazsághoz, álláspontom szerint nem visz közelebb, ugyanakkor a bizonytalansági tényező csökkenti a felek vádalku hajlandóságát.

1.4.2. A vádalku szabályai az Amerikai Egyesült Államokban

1.4.2.1. A vádalku általános szabályai

A vádalku a terhelt (és védője), valamint az ügyész között létrejövő megállapodás, amelynek során a terhelt bűnösnek vallja magát és amennyiben azt a bíróság elfogadja, az alku eredményeként enyhébb büntetés kerül kiszabásra a vádlottal szemben. Részletes szabályait a szövetségi eljárások tekintetében A Büntetőeljárás Szabályok Federal Rules of Criminal Procedure, továbbiakban: FRCP, 11-17. pontjai „megállapodások” címszó alatt szabályozza, a bűncselekményekről és büntetőeljárásról szóló törvény (Title 18, U.S. Code, Crimes and Criminal Procedure, továbbiakban: CCP), valamint az alkalmazható joghátrányok tekintetében a szövetségi bíróságok számára a CCP-n kívül a U.S. Sentencing Commission-ról (büntetés mértékét megállapító bíróság) szóló törvény (Title 28, U.S. Code) és az ez által kibocsátott, büntetés kiszabásról szóló iránymutatások (Sentence Guidelines).

A vádalku neve az angolszász jogrendszerben létező „plea” kifejezésből ered. A bíróság előtt a vádemelés alkalmával megjelent személynek feltették a kérdést, hogy bűnösnek vallja-e magát vagy sem. Az egyik lehetséges válasz az, hogy a terhelt ’nem bűnösnek’ (plea not guilty) vallja magát, mely azt jelenti, hogy a vádlott formálisan visszautasítja az ellene felhozott vád tárgyává tett bűncselekmény elkövetését. A másik lehetséges válasz az volt, hogy bűnösnek vallotta (plea guilty) magát, azaz formálisan is elismerte a bűnösségét. Alapvető különbségek vannak a beismerő vallomás és aközött, hogy a terhelt bűnösnek vallja magát. A beismerő vallomás tényállítások sorozatából álló történet (pl. „lelöttem”), míg a ’guilty plea’ a vád összes elemének elfogadását jelenti (bűnösségre kiterjedő vallomás, amely magában foglalja a bűnösség értékelését, a cselekmény morális súlyát, társadalomra való

⁸⁴ BÁNÁTI János – BELOVICS Ervin – CSÁK Zsolt – SINKU Pál – TÓTH Mihály – VARGA Zoltán: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC, Budapest, 2009, 519. o.

veszélyességét és az ügy társadalmi vonatkozásainak és egyedi körülményeinek figyelembe vételével alkalmazandó büntetést. Vádalku megkötésére elviekben mindkét esetben sor kerülhet. A terhelti oldalon lévő „vád nem vitatása”, azaz a nolo contendere esetén azonban a szövetségi ügyészek részére szóló szabályzat⁸⁵ (Principles of Federal Prosecution) nem javasolja az alkalmazását. A nolo contendere és a beismerő vallomás közötti alapvető különbség, hogy a nolo contendere esetén a beismerő vallomásban foglaltak más eljárásban nem lesznek felhasználhatóak. A büntetőügyben a vádalku szempontjából azonos hatással bírnak, habár a bíróság előzetes hozzájárulásához kötött a vádalku eljáráshoz a nolo contendere elfogadása. A bíró az elfogadásakor a közérdeket vizsgálja.

Vádalku megkötésével a terhelt lemond azon jogainak többségéről, amelyek őt a tárgyalás során megillették volna. Így például, lemond az önvádra kötelezés tilalmának, az utolsó szó jogának, vagy a bizonyíték elfogadhatatlanná nyilvánításának privilégiumáról, stb. Az alku legfontosabb következménye, hogy amint azt a bíróság elfogadja, az ítélet azonos hatályú lesz a tárgyalás során meghozott ítélettel. A vád és a terhelti oldal megállapodásának bíróság által történő jóváhagyása elengedhetetlen feltétel. Vádalku megállapodás megkötésére kizárólag meghatározott feltételek teljesülése esetén, írásban kerülhet sor.

Az alku, tartalmát tekintve, számos megállapodási elemet tartalmazhat, lényegében azonban három fő csoportját különböztetjük meg:

a) A büntetést érintő megállapodás, ha a terhelt elismeri bűnösségét a büntetés enyhítéséért cserébe. Annak ellenére, hogy az ügyész nem vállalhat tényleges garanciát arra, hogy a bíróság valóban alacsonyabb mértékű büntetést fog kiszabni, a gyakorlatban a bíróság elfogadja a megállapodás erre vonatkozó részét.

b) A vád tárgyává tett bűncselekmény enyhébb formájában történő megállapodás, amely tartalmazza azt, hogy az ügyész kész lehetővé tenni a terhelt számára, hogy az elkövetett bűncselekménynél kisebb súlyú bűncselekmény elkövetésében vallja magát bűnösnek.

A vádalku vonatkozhat arra is, hogy az ügyész a terhelt által elkövetett más bűncselekmény miatt nem emel vádat. Célja mindkettőnek az alacsonyabb büntetési tételkeret alkalmazása.

c) konkrét büntetésben való megállapodás

⁸⁵ USAM Chapter 9-27.000, Principles of Federal Prosecution, Criminal Recourse Manual

ca) a büntetés kiszabásról szóló iránymutatás felső határát csökkenti az egyezség (például a bűncselekmény 18-24 hónap szabadságvesztéssel lenne büntethető, az ügyész a megállapodás szerint 18-20 hónap közötti szabadságvesztést vesz tudomásul)

cb) a büntetékiszabási iránymutatás szerinti büntetési minimumának csökkentését kéri

Az első kettőt vádalkunak (charge bargaining), míg a harmadikat ítélet-alkunak (sentence bargaining) tekintik. A gyakorlatban azonban az „alkudozás” eredménye ezek vegyes alkalmazása.

A vádalku megállapodásban az ügyész egyéb kötelezettségeket is vállalhat, például, hogy nem küldi meg a vádlott családtagjai vagy barátai számára a vádiratot, avagy elfogadja a vádlott egyéb kikötéseit, a terhelt hozzátartozóinak különös védelme érdekében. Például az USA v. Finney (1978) ügyben, a vádlott bűnösnek vallotta magát azon ígéretért cserébe, hogy nem alkalmaznak zár alá vételt az apja házában, mely hitelfedezetként szolgált. Az ügyész ígéretet tehet arra is, hogy bizonyos tényekről nem tesz említést az eljárás során. Így kötelezheti magát arra, hogy a bűncselekmény súlyosbító körülményeit nem hozza szóba, vagy a bűncselekmény kínos körülményeiről nyilvánosan nem tesz említést. Más oldalról viszont az ügyész együttműködési kötelezettséget kérhet a terhelttől, amelynek a saját cselekvőségén túlmenően a terhelt társaira is ki kell, hogy terjedjen.

Az alku folyamata azzal kezdődik, hogy felek kössenek-e vádalkut, vagy sem. Az ügyész az alkukötés tényének mérlegeléséhez elsősorban az alábbi szempontokat veszi figyelembe, így az ügyvédnek is ezek mentén szükséges gondolkodnia:

- a) a terhelt együttműködési hajlandóságát
- b) a terhelt előéletét, azaz követett-e el már, és milyen jellegű bűncselekményeket,
- c) a bűncselekmény súlyát és természetét,
- d) a terhelt várható magatartását a bűncselekmény beismerése tekintetében,
- e) az ügy azonnali és biztos befejezésének a lehetőségét,
- f) a terhelt tárgyaláson való marasztalásának lehetőségét,
- g) a tanúkra való hatását,
- h) a lehetséges büntetést,
- i) közérdeket,
- j) fellebbezés költségét,
- k) a tárgyalás időigényességét, más folyamatban lévő ügyekre is tekintettel,
- l) a sértett kártérítéshez való jogát.

A vádalkuról szóló megállapodásban résztvevő felek a vádlott, a védő és az ügyész. Elviekben nincs akadálya annak, hogy a terhelt ügyvédi közreműködés nélkül, a maga nevében járjon el, a gyakorlatban azonban ez nagyon ritkán fordul elő.

A Szövetségi Legfelső Bíróság jelenlegi értelmezése szerint, a sértettel, vagy polgári jogi igénnyel fellépő féllel a vádalkuról szóló megállapodást nem szükséges elfogadtatni.

A megállapodásnak írásban kell megtörténnie és az alábbiakat tartalmazza:

a) általános kérdések

- a terhelt által beismert vádpontokról, amelyek a vádalku tárgyát képezik,
- az ítélettel kapcsolatos bármely indítványról,
- bármely súlyosbító vagy enyhítő körülményt tartalmazó megállapodásról.
- a terhelt beismerő vallomása,
- a terhelt nyilatkozata, hogy a feltételekkel és a potenciális büntetéssel tisztában van,
- írásban nyilatkoznia kell még arról is, hogy a megállapodáson túl további ígéretek nem állnak fenn, hogy elégedett a védője munkájával, hogy lemond fellebbezési jogáról, valamint arról is, hogy közreműködik a bírságok megfizetésében és jóvátétel teljesítésében.

b) vagyonekobbzás és jóvátétel kérdésében a megállapodásnak tartalmaznia kell:

- a vagyonekobbzás alá eső dolgok, vagyontárgyak (vagy az ezek helyébe lépő vagyon) felsorolása,
- állagmegóvást célzó megállapodások,
- lefoglalás alá eső bizonyíték visszatartása,
- lőfegyverek és lőszer,
- sértettek részére fizetendő jóvátételi összegek.

c) terhelt együttműködése körébe tartozóan:

- együttműködés kereteinek meghatározása (jelen ügyben, avagy más ügyben is; minden bűncselekmény vagy csak meghatározott bűncselekmények tekintetében)
- annak tudomásul vétele, hogy hamis tanúzásért eljárás indítható ellene.

A megállapodás megkötésekor az ügyészi oldalnak törekedni kell arra, hogy az együttműködésben foglaltak, vagy legalábbis annak jelentős része, a büntetés kiszabást

megelőzően megvalósítható legyen.

A terhelt vádalku megkötéshez fűződő joga nem abszolút jog,⁸⁶ vagyis a terhelt nem kényszerítheti a vádalkuról szóló megállapodás megkötésére az ügyészt még akkor sem, ha a vádalku kezdeményezésének és megkötésének jogi feltételei fennállnak.⁸⁷ A vádalku alkalmazása – állapította meg a Szövetségi Legfelső Bíróság döntése – nem alkotmányos jog, ezért az ügyésznek nem kell azt alkalmaznia, ha a rendes eljárást részesíti előnyben.

A vádalku visszavonása

A vádalku eredményeként tett beismerő vallomását a terhelt a büntetés kiszabása előtt lényegében bármikor visszavonhatja, amelynek eredménye a bírói elutasítás és az eljárás rendes tárgyalás keretében történő folytatása. A beismerő vallomása visszavonásához elegendő bármely „tisztességes és igazságos” indokra történő hivatkozás.

A vádalkuban foglaltak megszegése

Az ügyésznek messzemenően tartózkodnia kell a vádalkuban foglaltak megszegésétől. A vádalku ügyészi megszegése esetén a terhelt jogosulttá válik a beismerő vallomása visszavonására. A Szövetségi Legfelső Bíróság a vádalku megszegése miatt történt fellebbezések során a felek eljárás során tett nyilatkozatait vizsgálja. Így, a rendelkezési joguk tiszteletben tartása okából, abban az esetben sem tekinti sérelmesnek a vádalku eljárást, ha a vád ugyan megsérti az alkuban foglaltakat, de a terhelt az így létrejövő helyzetet elfogadja. Ez az álláspont jelenik meg például a *Mabry v. Johnson*⁸⁸ ügyben, amelyben az ügyész a beismeréséért azt ajánlotta a terheltnek, hogy a korábbi szabadságvesztésével párhuzamosan töltheti le a jelen ügyben megállapítandó szabadságvesztést, majd az ügyész visszavonta ezt az ígéretét és az egymást követő letöltéshez ragaszkodott. A terhelt elutasította ezt a módosítást, majd később mégis megkötötte a megállapodást és beismerő vallomást tett. A Szövetségi Legfelső Bíróság kifejtette, hogy a terhelt az utóbbi nyilatkozatát az új alkuajánlat ismeretében tette, így alkotmányértés nem történt.

Fellebbezés

A vádalkuval befejezett eljárások a büntetés kiszabásával érnek véget. Fellebbezésnek – hiszen a vádalku a fellebbezési jogról való lemondást is tartalmazza – nincs helye.

⁸⁶ *North Carolina v. Alford*, 400 U.S. 25 (1970)

⁸⁷ *Id.* például *Weatherford v. Bursey*, 429 U.S. 545 (1977)

⁸⁸ *Mabry v. Johnson* 467 U.S. 504 (1984)

Az alkotmányos jogsérelem alapján is csak akkor nyújthat be fellebbezést, ha a jogsérelem a megegyezés megkötését követően vált ismertté. Ennek klasszikus példája a *McMann v. Richardson* ügy,⁸⁹ amelyben csak a büntetés kiszabását követően vált ismertté, hogy terheltet az eljárásban a rendőrség kényszerítette a vallomásának megtételére. A Szövetségi Legfelső Bíróság álláspontja szerint, a bíróság kellő ismeretek hiányában döntött a terhelt rendőrség előtt tett vallomásának, mint bizonyítéknak az elfogadhatóságáról. A másik lehetséges, és szintén igen ritka eset, amikor a vádalku eredményeként „örökre kizárttá” válik az állam számára, hogy a terhelt igazságos büntetést kapjon (ilyen lehet például, ha valakit ugyanazon bűncselekmény miatt kétszer ítélnék el, azaz a *double jeopardy* esete).⁹⁰

Bár a vádalku-megállapodás hasonlít egy szerződésre, azonban „megszűnésének” sokkal több következménye van, mint a szerződés megszűnésének. Ilyen esetek kapcsán felmerül a megállapodás eredményeként szerzett bizonyíték kérdése. Nyilvánvaló, hogy ha a bűnösség beismerésének tárgyában megállapodást kell kötni, akkor a vádlott az ügyész szempontjából gyakran értékes információt szolgáltat a bűncselekmény összes vonatkozásának felfedésekor. E helyzet egyik megoldása lehet az olyan vádemelési kérelem tilalma, amely szerint a megállapodás eredményeként beszerzett bizonyítékot nem lehet felhasználni. Ez azonban nem jelent mindig tökéletes megoldást, hiszen a szolgáltatott információ, még ha azt később nem is használják fel bizonyítékként, jelentősen alááshatja a vádlott védelmi pozícióját. Hasonló helyzet merül fel, amikor az ügyész a terhelti teljesítést, azaz a beismerő vallomást követően dönt úgy, hogy nem köti meg a megállapodást. A gyakorlatban ilyen esetekben sem lehet bizonyítékként elfogadni a korábbi vallomását, abból a feltevésből kiindulva, hogy a terhelt tévedésben volt, így a vallomásában foglaltak „mérgezett fa gyümölcsének” tekintendők.

1.4.2.2. A védős szerepe a vádalku megkötésében

A tagállamok többségében, miként a szövetségi szintű eljárásokban is állami alkalmazásban álló ügyvédekből álló ügynevezett „védelmi hivatalok” (*public defender office*) látják el a kirendelt védői feladatokat. A hivatalok vezetői általában kinevezés útján látják el feladatukat, néhány városban (pl. Florida, Tennessee, San Francisco) azonban választás útján nyerik el tisztségüket. Az állami védelmi hivatalok mellett, non-profit alapon működő ügyvédi irodák is vannak, amelyek adományokból tartják fenn magukat. Ez utóbbiak részére, hatékony védelem esetén, az általuk alkalmazott szakértő és nyomozó költségeinek fedezésére, díjat állapíthat meg a bíróság, amelyet az állam fedez.

⁸⁹ *McMann v. Richardson*, 397 U.S.759 (1970)

⁹⁰ *Menna v. New York*, 423 U.S. 61 (1975)

A védelmi hivatalok – az ügyvédeken és adminisztrációs személyzeten kívül – általában, nyomozókat, szociális munkásokat, igazságügyi szakértőket (mint például nyomszakértő, pszichológus) is alkalmaznak.

Szövetségi szinten az államilag finanszírozott védelemnek⁹¹ két formája létezik. Az első a bíróság szervezeti keretein belül működő, és az Egyesült Államok Bíróságok Adminisztratív Hivatala (Administrative Office of the United States Courts) irányítása (amely költségek és adminisztrációs feladatok irányítását jelenti) alá tartozó szövetségi védelmi hivatal, amely ügynökségi formában működik. Az itt dolgozók kinevezésének feltételei és az ismételt kinevezés lehetősége kerületről kerületre változnak, azonban jellemzően négyéves időszakokra magasabb állású jogászokból rotációs rendszerben történik a kinevezésük. A másik forma a „közvédő” (community defender), amely esetében a védők társasági (corporation) formában működnek, de feladatuk ellátásához számukra is az állam biztosítja az anyagi eszközöket.

Az állami díjazásban részesülő ügyvédek magánpraxist nem tarthatnak fenn, míg a non-profit szervezet keretében működő ügyvédek önálló ügyvédi tevékenységet is végezhetnek.

A védőnek a meghatalmazása vagy bírói kirendelése kezdetétől egyeztetnie kell az ügyfelével, tájékoztatnia kell őt az eljárásról és jogkövetkezményeiről.

A védő vádalkuról szóló megállapodás során teljesítendő feladatai tág értelmezésben, négy csoportba oszthatók:

- A vádalku lehetőségének felmérése.
- Az ügyész meggyőzése a vádalku ésszerűségéről (önmagában az alku sikertelensége azonban a tárgyalás során, nem minősül a hatékony védelem hiányának).
- A terhelt számára legelőnyösebb pozíciót célzó alku elérése.
- Az ügyfél, azaz a terhelt tájékoztatásának kötelezettsége.

A vádalku lehetőségének megállapítása során, a védőnek vizsgálnia kell, hogy az ügyfelére nézve melyek azok a potenciális előnyök, amelyek segítik őt a megfelelő döntés meghozatalában. Annak ellenére, hogy minden ügynek megvannak a maga sajátosságai, létezik az előnyök egy olyan köre, melyek minden ügyben alkalmazhatók:

- Nyilvánvaló előnynek számít, hogy a vádlott enyhébb büntetésben részesül a hagyományos eljáráshoz képest. A terhelt (és védője, továbbá az ügyész sem) bizonyossággal soha nem tudhatja, hogy a vádalkut követően kiszabott büntetés

⁹¹ Criminal Justice Act of 1964 (CJA), 18 U.S.C. § 3006A.

alapvetően különbözne-e attól a büntetéstől, amit a rendes bírósági eljárás során kiszabna a bíróság (különösen kevésbé súlyos bűncselekményekért), azonban a tapasztalatok szerint, a vádalku ténylegesen elősegíti azt, hogy a vádlott enyhébb büntetésben részesüljön.

- A vádlottnak és időnként a vádlott családjának jó hírnevét és becsületét kisebb mértékű sérelem éri, illetve az kisebb sérelmet szenved el a vádalku eljárás során tartott tárgyalás relatív anonimitásának köszönhetően. Különösen érvényes ez akkor, ha belegondolunk, hogy a tárgyalás általában a sértett felek és tanúk részvétele nélkül zajlik.
- Előzetes letartóztatásban levő terheltek esetén, a tárgyalási szakig tartó időtartam meghosszabbodása feltételezi, hogy e terheltek fogvatartása relatíve hosszú ideig tart. A legtöbben, különösen, akik korábban voltak már elítélve úgy vélekednek, hogy inkább ülnek a börtönben szabadságvesztésüket töltve, mintsem őrizetben, a rendőrségi cellában. Ez okból e terheltek előnyként értékelik, hogy amikor nagy a valószínűsége büntetés kiszabásának, a mielőbbi börtönbe átszállítás végett (ami általában sokkal kényelmesebb, tisztább, biztonságosabb és több alkalmat ad az elfoglaltságra) vádalkuval kerüljön az ügy befejezésre.
- A vádalku előnyt jelenthet abból a szempontból is a terhelt számára, hogy nem kerül sor a sértett vallomására, amely különösen személy elleni bűncselekmények esetén, negatív pszichológiai hatással lehet az ítélelhozatalra.

Az ügy vádalkura alkalmasságának eldöntésekor az ügyvédnek a terhelt számára kedvezőbb lehetőségeket is mérlegelni kell, mint például, hogy az eljárást meg lehet-e szüntetni a tevékeny megbánás alkalmazásával, avagy megfelelőbb-e a terhelt számára a büntetőeljárás feltételes felfüggesztése.

1.4.2.3. A bíróság eljárása

A szövetségi és legtöbb tagállami bíróság nem vesz részt a vádalkuval kapcsolatos egyeztetésekben. A tilalom indoka az eljárás tisztaságának és a bírói pártatlanság védelme és biztosítása. A bíróság feladata annak ellenőrzése, hogy a terheltnek biztosították-e a megfelelő tájékoztatást a jogairól és kötelezettségeiről.

A vádalku megállapodás bíróság általi vizsgálata a megállapodás tisztességes voltára irányul, és mielőbb a megállapodást elfogadja a kiszabott büntetésre is. A bíróság elsődleges feladata annak megállapítása, hogy a terhelt teljességében tisztában van-e az eljárás részleteivel és bűnössége beismerése esetén a vádalku megállapodás jogkövetkezményeivel.

Ennek keretében fel kell mérnie a vádlott intellektuális képességét, a vádalku megállapodás elfogadására irányuló eljárásban való tudatos részvételét, valamint a jogkövetkezmények megértését illetően. Ennek érdekében a bíróság megállapítja, hogy a terhelt állt-e a közelmúltban mentális zavarok miatti, kábítószer-vagy alkoholfüggőség gyógyítását célzó kezelés alatt, vagy jelenleg bármilyen kábítószer- illetve alkoholfüggő. Ha e kérdésre igenlő válasz adható, akkor mérlegelni kell, hogy vajon a terhelt képes-e vallomást tenni és a vádalkuban részt venni.

Ezt követően a bíróságnak azt kell vizsgálni, hogy a terheltnek lehetősége volt-e tudatos döntést hozni a bűnösséget illetően.

Így a bíróság megállapítja, hogy

- a terhelt a terhelt tisztában van a megállapodás rá vonatkozó feltételeivel, így a büntetés lehetséges maximumával és minimumával büntetéssel, azaz a vádalku megállapodást elfogadó bírói döntést követő bünteteskiszabási eljárással és az eljárás következményeivel,
- a terhelt alkalmas-e a megállapodás megkötésére (elmebetegség, függőség)
- a terhelt a megállapodást önkéntesen, kényszer nélkül tette.

A bíróságnak tájékoztatnia kell a terheltet:

- az adott bűncselekményre kiszabható büntetési tétel törvény által előírt felső és alsó határáról;
- a feltételes szabadságra bocsátás szabályainak megsértése esetén szabadságvesztés büntetés alkalmazásának lehetőségéről;
- arról, hogy a vádalku megkötése révén lemond egyes eljárási jogairól, (mint például az ártatlanság vélelme, hallgatáshoz való joga);⁹²
- hamis vallomástétel esetén az általa előadottak később felhasználhatóak egy másik, ellene a hamis tanúzás miatt indított eljárás során;
- nem illeti meg az ítélet ténybeli okból történő fellebbezéséhez fűződő joga.

Amennyiben a bíróságnak kétségei merülnének fel azzal kapcsolatban, hogy a vádlott tisztában van-e jogaival, vagy arra vonatkozólag, amiről a terheltet tájékoztatta (többnyire a

⁹² Boykin. v. Alabama ügy indokolása tartalmazza részletesen, 395 U.S. 238 (1969)

terhelt kora vagy intelligencia szintje miatt), akkor a terheltet fel lehet kérni, hogy ismétlje meg a bíróság által tájékoztatása során elmondottakat. Az alacsony intelligencia nem jelent automatikus elutasítást és kellő jogorvoslati alapot sem nyújt a vádalku megállapodás megtámadására. A bíróságnak azonban ilyen esetben erre irányuló bizonyítás keretében meg kell győződnie arról, hogy a terhelt a jogkövetkezmények teljes tudatában vallja magát bűnösnek. Ily módon a bíróságnak az ügy körülményeinek figyelembe vételével meg kell határoznia, hogy a vádlott mily mértékben van tisztában a vádalkuval, ahelyett, hogy csupán a vádlott által előadottakra hagyatkozna.

A terhelt önkéntes, kényszermentes hozzájárulásával számos Szövetségi Legfelső Bírósági eset foglalkozik. Így a *Bordenkircher v. Hayaes*⁹³ ügyben megállapította, hogy az ügyész arra irányuló kijelentése, hogy „amennyiben e vád tekintetében nem fogadja el az alkut, akkor súlyosabb bűncselekmény miatt emel vádat rendes eljárás keretében”, nem tekinthető a terhelt vádalkura kényszerítésének, amennyiben a súlyosabb bűncselekményre vonatkozóan bizonyítékokkal rendelkezik. Hasonlóan nem hivatkozhat eredményesen kényszerre a fellebbezés során a terhelt abban az esetben, ha az ügyész az egyezmény megkötésére azzal igyekszik rávenni a terheltet, hogy más személy ellen vádat nyújt be, még abban az esetben sem, ha ez a terhelt hozzátartozója. Az ügy indokolása egyúttal meghúzza az ügyész számára azokat a határvonalakat is, amelyeken túl taktikai előnyök érdekében már a vádemelésre irányuló diszkrecionális jogkörét a vádalku érdekében nem használhatja fel.⁹⁴ Nevezetesen, diszkriminációt eredményezne, ha az ügyész ugyanazon helyzetben lévő más személy számára nem ugyanazt az előnyt ígérné, illetőleg alkalmazná, avagy származás, nem, vallás, stb. alapján tenne megkülönböztetést.

Végül a vádbeli cselekményre vonatkozóan a bizonyítékokat vizsgálja meg a bíró. A bizonyítékoknak ésszerű kétely nélkülieknek kell lenniük („reasonable doubt” szint), azaz a vád nem tekinthető megalapozottnak, amennyiben a bűncselekmény tényállásában szereplő lényeges elemek bizonyítékai nem állnak rendelkezésre. Így, ha a vádlott a bíró előtt arról nyilatkozik, hogy önkéntesen és az abban foglaltakkal egyetértve kötötte meg a megállapodást, azonban hangoztatja az ártatlanságát is, akkor az ügyet a szövetségi, valamint a legtöbb tagállam joggyakorlata szerint, tárgyalásra kell utalni.

⁹³ *Bordenkircher v. Hayaes*, 434 U.S. 357 (1978)

⁹⁴ Stephen F. Ross, *Bordenkircher v. Hayes: Ignoring Prosecutorial Abuses in Plea Bargaining*, 66 *CAL. L. REV.* 875 (1978)

A fenti szempontok szerint megvizsgált megállapodást a bíró fogadja el vagy utasítja el. Ha a bíróság igaznak véli a terhelt kérdésekre adott válaszait és úgy ítéli meg, hogy a vádlott a bűnösségét önként, szabad akaratból, tudatosan, kényszer vagy fenyegetés nélkül ismerte el, továbbá a vádbeli cselekmény elkövetésének bizonyítására az előterjesztett bizonyítékokat megfelelőnek találja, úgy a bíróság elfogadja a vádalku-megállapodást és megállapítja a terhelt bűnösségét. A terhelt beismerő vallomása ténybeli valóságának a vizsgálata, a már említett ártatlanságának hangoztatásán kívül, a bírónak nem feladata.

A bíróság előtti vádalku eljárás nyilatkozattételi szakaszában a terhelt jelenléte kötelező, a továbbiakban csak akkor, ha az ügyben nem jár el védő.

1.4.2.4. Az ügyész szerepe és diszkrecionális jogköre

Az állami szervezetben elfoglalt helyéből és szervezeti jellemzőiből adódóan, az Amerikai Egyesült Államokban az ügyészek, illetve ügyészi hivatalok legjellemzőbb vonásai a demokratikus kontroll, a széttagolt szervezeti felépítés és a széleskörű mérlegelési jogkör, mind a vádemelés, mind a megegyezések (vádalkuk) tekintetében.

Az ügyész mind az állami, mind a szövetségi szinten a végrehajtó hatalom része. Szövetségi szinten az ügyészt az elnök pártja jelöli. A tagállamok rendszereiben a helyi vezető ügyészek 47 tagállamban választás útján nyerik el a tisztségüket, míg Delaware és Rhode Island túl kicsi ahhoz, hogy helyi ügyészi szervezetük legyen. New Jersey-ben a kormányzó nevezi ki a kerületi ügyészeket, Connecticutban pedig egy független alkotmányjogi szervezet. Alaszkában az igazságügyi minisztert a kormányzó jelöli, és a parlament hagyja jóvá. A demokratikus kontrollt az ügyészi tisztségnek a választás útján történő elnyerhetőségében azonosítják. Napjainkban a jogtudomány által erősen támadott másik szervezeti jellemző, az ügyészi hivatalok széttagoltsága, amely az egyes ügyészi hivatalok eltérő prioritásait és eljárásait eredményezi, és ebben látják az alapvető okát annak, hogy az azonos bűncselekmények miatt indult eljárások más-más ügyészség előtt más-más eredményre vezethetnek. A harmadik fő jellemző az ügyész széleskörű hatásköre, a mérlegelési jog széles terjedelme mind a vádemelés, mind a vádalkuk tekintetében. Az USA igazságszolgáltatása nagyszámú, évente kb. húszmillió büntetőügyben⁹⁵ jár el, ezen belül a büntett miatt indult eljárások száma hárommillió körüli. A büntett miatt indult büntetőügyek jelentős része az ügyész vádemelésről hozott mérlegelésén alapuló döntése útján (vádalku) fejeződik be. A

⁹⁵ Prosecutors in State Courts, 2005. Bureau of Justice Statistics <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/psc05.pdf> (letöltés: 2014. szeptember 15.)

tárgyalásra kerülő ügyek jelentős részében sem kerül sor azonban esküdszéki tárgyalásra, ezek száma igen alacsony.

A magyar és az Amerikai Egyesült Államok ügyészeinek statisztikai adataiból megállapítható munkaterhet vizsgálva azt lehet megállapítani, hogy közel azonos új ügyszámmal birkóznak meg évente. A meghatározó különbség azonban az, hogy lényegesen nagyobb munkaterhet jelent ugyanaz az ügymennyiség a magyar ügyészek számára.

A vádalku bevezetésével, avagy a tárgyalásról lemondás intézményének alkalmazhatóbbá tételével, bár igen rövid távon a munkateher növekedne, de egy átmeneti időszakot követően a munkateher – mind a nyomozó hatóságot, mind az ügyészséget és mind a bíróságot tekintve – jelentős mértékben csökkenne. A vádalku társadalmi „nyeresége”, hogy az elkövetőt, szabadságvesztés esetén, az elkövetést követő rövid időn belül „kivonják” a társadalomból, nincs lehetősége bűnisméltásra, valamint az, ha az elkövetést rövid idővel követi a büntetés a rehabilitáló hatása jelentősen nagyobb, amelynek eredményeként várhatóan nem követ el újabb bűncselekményt. A bűncselekmény elkövetését rövid idővel követő büntetés csökkenti a potenciális elkövetők azon illúzióját, hogy tettük büntetés nélkül marad. Végül, a nyereség oldalon kell még megemlíteni a vádalkuval befejezett büntetőeljárások jelentős költséghatékonyságát is. Ahhoz azonban, hogy a megállapodás megkötésére az elkövetői oldalról hajlandóság legyen, a büntetőeljárás kimenetelének kiszámíthatónak kell lennie, azaz, hogy az elkövetett bűncselekményért - egy nem bizonytalan időn belül - pontosan milyen büntetésre számíthat. Ezen túlmenően, az elkövetőnek biztosnak kell lennie abban, hogy (bírói jóváhagyás esetén) a megállapodásban rögzített feltételek teljesülni fognak.

Az ügyek növekvő száma és ebből következően a munkateher növekedése egy bizonyos ponton túl, együtt jár a munka minőségének a romlásával, illetőleg a humán erőforrás egyfajta kiegészésével. Az igazságszolgáltatás résztvevői ösztönösen keresni kezdik azokat a legális és nem legális, de nagy eséllyel titokban maradó lehetőségeket, amellyel a túlzott munkateher kezelhetővé válik. Egy jogállamban nem megengedhetőek a büntetőeljárásban a legalitás talaján nem nyugvó konszenzusok. Mivel az ügyek növekvő száma adott, azaz nem befolyásolható, továbbá az igazságszolgáltatásban részt vevők száma sem emelhető a végtelenségig, ezért olyan utakat kell keresni, amely a munkateher legalisan csökkentését lehetővé teszik. Úgy vélem, hogy hiába teremtjük meg egy jogintézménnyel a diverzió

bármilyen lehetőségét, ha ez nem párosul a diszkrecionális jogkör szélesítésével. Herke⁹⁶ hasonló következtetésre jutott a hazai jogintézmény, a tárgyalásról lemondás sikertelenségét elemezve: a fiatalkorúak kizárása, a maximum nyolcévi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményekre való korlátozása mellett a várható büntetés kiszámíthatóságának hiányában és az ügyészi jogkör megszorításában látja az alapvető okot. A munkateher csökkenésének reménye nélkül, az ügyész megegyezésre irányuló hajlandósága fog hiányozni. A terhelti oldalról viszont a büntetőeljárások eredményének a kiszámíthatóságával törekedni kell a terhelti hajlandóság növelésére. Ezek hiányában ugyanis a jogintézmény nem lesz hatékony és célját tévesztetté válik. Meglátásom szerint, a garanciális szabályok indokával szükségtelen az eljárás elnehezítése. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy garanciális szabályok nem szükségesek. Megfontolandónak vélem azonban ezeket a szervezeti oldalon a pártatlan ügyészi döntés, a megállapodásban foglaltak ügyészi betartása, az azonos cselekményt elkövetőkkel szembeni hasonló elbírálás és a vezetői kontroll biztosítása körére szűkíteni.

A várható büntetés kiszámíthatóságát az Amerikai Egyesült Államokban – szövetségi szinten és számos tagállamban – a büntetéskiszabási iránymutatások (Sentencing Guidelines) biztosítják. Egy hasonló táblázat használata Magyarországon sem a jogalkotók, sem a jogalkalmazók részéről nem lenne elfogadható. Ennek ellenére úgy vélem, hogy tanulmányozása és bemutatása nem haszontalan, talán kiinduló pontja lehet a várható büntetés kiszámíthatósága érdekében egy jogrendszerünkbe megfelelően illeszkedő megoldás kidolgozásához. A Büntetéskiszabási Iránymutatások a mérték megállapításakor alapvetően két tényezőt vesz figyelembe, a bűncselekmény súlyát és az elkövető előéletét. A bűncselekmények súlyosságuk szempontjából 43 szintre, a büntetett előélet szerinti minősítés pedig 6 szintre tagozódik. E kettő alapul vételével, táblázatba foglalva⁹⁷ meghatározza a büntetés minimumát és maximumát, amely keretek között – korábban kötelező erővel – a bíró kiszabhatta a büntetést. A táblázat zónái a próbára bocsátás lehetséges idejét határozzák meg. Az A zóna esetén, a szabadságvesztés teljes idejére próbára bocsátható (Magyarországon: felfüggesztett szabadságvesztés), a B zóna esetén legkevesebb egy hónapot kell büntetés-végrehajtási intézetben tölteni, a további rész próbaidőn tölthető, de a próbaidő tartamára további szabadságot korlátozó szabályok (pl. házi őrizet) is megállapítható. A C zóna esetén a

⁹⁶ Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs 2008.210.o <http://www.herke.hu/anyagok/megall.pdf>

⁹⁷ lásd doktori értekezés 4. számú melléklete

szabadságvesztésnek legalább a felét kell büntetés-végrehajtási intézetben töltenie, míg a D zóna esetén erre általában nincs lehetőség.⁹⁸

A táblázatban megállapított időintervallumokon belül van lehetőség a súlyosító és enyhítő körülmények figyelembe vételére. A felelősség elismerése melletti beismerő vallomás – függetlenül attól, hogy vádalku keretében vagy rendes tárgyaláson történt – a bűncselekmények 3. szintjéig vehető figyelembe. A vádalku eredményeként meghozott ítélet további enyhítő körülményt nem eredményezhet, hiszen a vádlottra nézve már így is kedvezőbb keretek között történik a büntetés kiszabása, így további engedmény nem indokolt.⁹⁹ A táblázat ismeretében nyerne valós értelmet vádalku során a beismerés ellenében tett ügyészi engedmények, az enyhébb minősítésű bűncselekmény miatti vád, a büntetett előélet (vagy annak egy része) figyelmen kívül hagyása, stb., amely a táblázat szerinti alacsonyabb büntetési határkeretet jelöl ki.

1.4.2.5. Vádalku pro és contra

Mind a magyar, mind az amerikai jogirodalomban egyaránt ismertek a vádalku intézményét támogató és ellenző nézetek.

Az angolszász büntetőeljárás rendszer jogfilozófiai háttéréről és működési jellemzőiről írt OKRI tanulmányban¹⁰⁰ Bolyki és Kovács arra a következtetésre jut, hogy az európai országokban kisebb-nagyobb mértékben egy vádalkuhoz hasonlatos intézmény bevezetésre került, azonban az eljárások gyorsítása azok egyszerűsítése útján érhető el, „az egyszerűsített eljárásnak viszont mindkét fél számára előnyösnek kell lennie.” A vádalku intézménye lehet egy követendő megoldás, azonban az eljárási résztvevők helyzetén nem kívánatos változtatni. Ezzel szemben Herke¹⁰¹ álláspontja szerint, „a megállapodási gyakorlat nemcsak a jogfejlődés részének tekinthető, hanem a növekvő társadalmi konszenzus-orientáltság részének. Az ügyészség és a bíróság tagjai gyakran beszélgetnek egymás között peren kívül, ezeknek a beszélgetéseknek sokszor az egész ügy megítélése szempontjából óriási jelentőségük van.”

⁹⁸ [U.S.S.G. § 5C1.1\(c\)\(3\)](#) (2012)

⁹⁹ [U.S.S.G. § 3E1.1](#) (2012) / U.S.S.G.: United States Sentencing Guidelines

¹⁰⁰ Bolyki Orsolya és Kovács Tamás: Javaslatok egyes angolszász jogintézmények kontinentális jogrendbe ültetésének esetére. In: Bárd Petra(szerk.): Az angolszász büntetőeljárás rendszer jogfilozófiai háttere és működési jellemzői. (OKRI). Kézirat. 2013.

¹⁰¹ Herke: i.m. 209.o.

Felhívja a figyelmet továbbá arra, hogy a fegyverek egyenlőségének elve súlyos sérelmének lehetőségét hordozza magában, ha e beszélgetésekbe a védelem nem kapcsolódik be.

Fantoly¹⁰² a vádalku szükségességéről úgy foglal állást, hogy „a megegyezés a büntetőeljárásban egy lehetséges alternatíva az ügyteher csökkentésére és az igazságszolgáltató hatóságok tehermentesítésére”. Egy garanciális alapon nyugvó legalizált vádalku azonban a jogbiztonság szempontjából még mindig elfogadhatóbbnak tűnik, mint egy „háttérben titokban” zajló megállapodás az eljárás résztvevői között.

A Szövetségi Legfelső Bíróság Santobello-ügyben hozott döntését követően évekig lázas jogtudományi vita folyt a vádalku szükségességéről. Egyes intézményt ellenző szerzők szerint¹⁰³ „a vádalku az igazságszolgáltatás alkotmányos elveit, a büntetőeljárás alapelveit figyelmen kívül hagyva, rendkívül káros hatást gyakorol az egész igazságszolgáltatásra, így a társadalomra”. A támogatók köréből Révész¹⁰⁴ Robert E. Scott és William J. Stuntz 1992-ben megjelent tanulmányát emeli ki, amely szerint „a vádalku nem más, mint egy polgári jogi szerződés. A klasszikus szerződési szabadság pedig a büntetésről szóló alkut is megengedi. Az alku megszegése nem alkotmányjogi problémát, hanem szerződési jogsértés kérdéskörét érinti. A vádalku csupán a jogtudósoknak jelent problémát, a vádalkuban résztvevő felek semmi kivetnivalót nem látnak e jogintézményben, sőt az alkalmazási gyakoriság a jogintézmény szükségességét bizonyítja.”

A vádalku ellenzői között gyakori érvként szerepel az is, hogy az elkövetők, főként súlyos bűncselekmény miatt indult eljárásokban, inkább elismerik a bűncselekmény elkövetését egy biztos enyhe büntetés reményében, minthogy a bizonytalan tárgyalási kimenetel eredményeként az esküdtszék bűnösnek találja, és ezáltal jelentősen súlyosabb büntetéssel kellene számolniuk. E körben (innocence effect) 2012-ben empirikus kutatásukra alapítva, Oren Gazal-Ayal és Avishalom Tor tanulmányt¹⁰⁵ jelentetett meg, amelyben teljes egészében cáfolták azt, hogy a konkrét ügyekben ilyen megállapítható lenne.

A magyar jogirodalomban találkozhatunk olyan állásponttal is, amely szerint „az időszerűség követelményének ma tapasztalható túlhangsúlyozásával, az igazságszolgáltatás közgazdasági

¹⁰² Fantoly Zanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012, 304.o.

¹⁰³ Albert W. Alschuler és Stephen J. Schulhofer Chicagói Egyetem professzoraira hivatkozik Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Egyesült Államokban, Jogtudományi Közlöny, 1999. június 270.o.

¹⁰⁴ u.o.

¹⁰⁵ Oren Gazal-Ayal és Avishalom Tor: Innocent Effect. Duke Law Journal, vol. 62, No 2, 2012 pp 339-401 <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3359&context=dlj>

alapon történő megítélésének és átalakításának túldimenzionálásával még véletlenül sem értek egyet. Az időszerűség önmagában semmilyen értéket nem képvisel, és annak bizonyosan nem rendelhető alá az alkotmányos garanciák, a tisztességes eljárás más követelményei.”¹⁰⁶ Úgy vélem azonban, hogy az ügyészi (és bírói) munkateher, különösen az elsőfokú tevékenység során igen jelentős és bizonyos vagyok abban, hogy az eljárások elhúzódásában nagymértékben közrejátszik a munkateher is.

A büntetőeljárások elhúzódását a statisztikai adatok is alátámasztják.

- a) a nyomozások átlagos időtartama az elmúlt években fokozatosan nőtt. Ez az átlagos időtartam 2005. évben 159,2 nap volt, 2013-ra viszont már 220,7 napra emelkedett. A bírósági eljárások időtartamának átlaga – a vádemeléstől a jogerőre emelkedett határozatig számítva – 2005. évben 369,3 nap volt, ami 2013-ra 410,7 napra nőtt. A kettő évnél hosszabb büntetőeljárások aránya a 2004. évben mért 21,3 %-ról 2012. évben 33,7 %-ra nőtt, ami 12,4 %-os emelkedést jelent.
- b) bírósági adatokat tekintve megállapítható, hogy az elmúlt időszak szigorú adminisztratív intézkedései jelentéktelen javulást eredményeztek

A járásbíróóságokon, bár 2011. évtől a befejezett ügyek száma – ha csekély mértékben is – meghaladja az ügyérkezést, azonban az évek óta felgyülemlett hátrálék miatt, összességében az állapítható meg, hogy e javulás elenyésző. Az ügyérkezés több mint 60%-át (!) továbbra is hátrálékként „tolja maga előtt” a bíróság, vagyis akkor lenne képes feldolgozni időszerűen az ügyeket, ha kicsivel több, mint hét hónapig egyáltalán nem történne vádemelés az ügyészség részéről. A megyei elsőfokon ettől is rosszabb a helyzet, a feltorlódott hátrálék miatt, a bíróság akkor lenne abban a helyzetben, hogy folyamatosan fel tudja dolgozni az érkező ügyeket, ha egy teljes éven át egyetlen vád sem érkezne az ügyészségtől. (A magánvádas ügyeket figyelmen kívül hagytam mind az érkezés mind az elintézés oldalán.)

Nyilvánvalónak vélem, hogy ezt a mennyiségű hátrálékot csak komoly reformok bevezetésével lehet feldolgozni.

Az időszerűség jelentősége évszázadok óta nem vitatott; milyen prevenciós hatása van például egy fiatalok esetén a cselekménye elkövetésétől hat év múlva jogerőssé váló ítéletben megállapított joghátránynak? Ha ez idő alatt a társadalmilag elvárt utat követte és családjá, megbecsült munkája van célját tévesztetté válik bármilyen büntetés, ha pedig „bűnözővé” vált

¹⁰⁶ Kadlót Erzsébet: A „vád igazsága”. In: Erdei Árpád (szerk.): A büntetőítélet igazságtartalma. Szerkesztette Erdei Árpád. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2010. 25.o.

(amelyet talán egy időben alkalmazott intézkedés megakadályozhatott volna) súlytalanná válik az utóbbi bűncselekmények tükrében.

Úgy vélem, hogy elkövetői oldalon ez a jelentősége az időszerűségnek. Az igazságszolgáltatás intézményi oldalán pedig az időszerűség egy kötelezettséget jelent, amely útján a terhelt ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való joga érvényesül. A tisztességes eljárásnak /tárgyalásnak/ egyik összetevője az ésszerű időn belüli eljárás követelménye,¹⁰⁷ ezért nem gondolom helytállónak azt a gondolatmenetet, amely szerint valamelyik elsőbbséggel rendelkezne.

Az intézményi oldalon a munkateher és időszerűség közötti összefüggés vitathatatlan. A munkateher növekedését azonban nem csak az ügyek számának növekedése, hanem az eljárási szabályok egyre bonyolultabbá válása, a garanciális jogok érvényesülésének aprólékos részletszabályai, érvényesülésüknek a helytelenül megválasztott módja mind-mind lassítják az eljárást. A büntetőeljárásról szóló jelenleg hatályos törvény kritikájaként, egyebek mellett, Belovics¹⁰⁸ úgy fogalmazott, hogy „a büntető igazságszolgáltatás állami szerveinek figyelme pedig már-már nem a büntetőjogi főkérdés tisztázására fókuszál, hanem a technikai normák betartására és betartatására, miközben csak az szorul a háttérbe, hogy milyen ok miatt folyik az eljárás, azaz mi is történt és ezért kit terhel a felelősség.”

A strukturális helyzet tekintetében pedig, magam is úgy vélem, hogy egy jogállamban nem ezek a jelentősek, hanem a gyakorlatban megvalósuló pártatlanság és függetlenség, amelynek valódi mércéje az ügyek kezelése, így például az, hogy egy politikailag vagy gazdaságilag jelentős személy ellen lefolytatható-e a büntetőeljárás és az azonos mércével történik-e. Ez azonban nem csak az ügyészi szervezet etikáján múlik, hanem a politikai kultúra függvénye is. A strukturális szabályok, az ügyészség államszervezetben betöltött helye a keretet adja, bár Bócz¹⁰⁹ szerint az ügyészi szervezet vezetőjének alkotmányos helyzete is meghatározó jelentőségű.

¹⁰⁷ Ld. például Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikk 3. c) pontja, avagy Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. pontja

¹⁰⁸ Belovics Ervin: A hatályos büntetőeljárás törvény kritikája. In: Örökség és Büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére. PPKÉ JÁK, Iustum Aequum Salutare. Budapest, 2011. 19.o.

¹⁰⁹ Bócz Endre: Az ügyészi felelősségről. Magyar Jog 2014.6 334.o. „Ha a legfőbb ügyész kinevezése az államfő jogává lenne, a munkáltatói jogkör egyrészt értelemszerűen átszállna órá, másrészt – és ez a fontosabb – érdemi tartalmat is kaphatna.”

„A legalitás és az opportunitás nem egymást kizáró fogalmak. A valóságban a világ egyetlen országában sem léteznek az eljárásnak ezek a desztillált formái. A legalitás elvére épülő eljárás követelménye nem valósítható meg maradéktalanul. Egyetlen állam hatóságai sem képesek minden egyes jogsértést megtorolni. Az opportunitás elve sem érvényesülhet parttalanul, csak legális korlátok között valósulhat meg a demokratikus jogállamban”¹¹⁰ – állapítja meg Kertész még 1996-ban. A két eljárási rendszer ugyanazokat az alapelveket követi, ellenkező esetben az Emberi Jogok Európai Bírósága nem is tudna hatékonyan örködni az Emberi Jogok Európai Egyezményében meghatározott, a jogállamiság alapköveinek tekintett jogok érvényesülése felett örködni, hiszen mindkét rendszerre érvényesen kell döntéseit meghozni.

Egy bíró¹¹¹ megállapítását idézve: „büntetőeljárásra azért van szükség, mert nem akarunk döntést bizonyítás nélkül. A büntetőeljárás lényege tehát a bizonyítás, célja pedig a döntés.” A bíró célja nem csak a döntés, hanem az igazságos döntés. A szubjektív elem, azaz a lelkiismeret szerinti döntés mindkét rendszerben jelen van; az inkvizitórius alapú rendszerek bírójában, az akkuzatórius alapú rendszerek esküdeiben. A két rendszer egyik fő szokásos elhatárolási jellemzője az anyagi igazság és az eljárási igazság keresése. Az új büntetőeljárás, már hivatkozott, koncepciója az anyagi igazság mellett foglal állást, ezzel eldöntve azt a kérdést is, hogy inkvizitórius alapú marad a rendszerünk. Nem hagyhatta figyelmen kívül azonban azt a tényt, hogy a konszenzuális elemek vitathatatlanul erősödtek az eljárási jogunkban és amennyire ez megállapítható, az új büntetőeljárás törvényünk a felek rendelkezési jogát, és ezzel együtt a konszenzuális elemeket tovább erősíti, amelyekkel vitathatatlanul „csak” az eljárási igazság megállapítására lehet törekedni. A felek rendelkezési jogának szélesítése kapcsán - ideértve azt is, hogy a terheltnek a büntetőeljárásban jogai vannak, amelyekkel döntése szerint, élhet, vagy nem élhet, de ha nem él, akkor nem kell „rákényszeríteni” - megjegyzem, hogy a vádlói oldal diszkrecionális jogkörének a szélesítéséről nem szól a koncepció. Márpedig, ha a konszenzuális elemeket erősítjük a kérdés kikerülhetetlen. „Nem indokolt, hogy a törvény rigorózus garanciákat tartalmaz, és egyben bizalmatlanul tekint a bírói tevékenységre;” – mondja Márki¹¹² a fentiekben hivatkozott tanulmányában. Ugyanezt a megállapítást az ügyészre is érvényesnek gondolom. Ahhoz, hogy a konszenzus mindkét oldalán egyenlőek legyenek a „fegyverek”, az ügyészi működéssel

¹¹⁰ Kertész Imre: Ügyészbíráskodás? Magyar Jog 1996. 1.sz. 1-8 o.

¹¹¹ Márki Zoltán: A büntetőeljárás megújulásának lehetőségei. Ügyvédek Lapja, 2014. 4. sz. 2-8.o.

¹¹² u.o.

kapcsolatban az állam bizalmát kell élveznie, azaz diszkrecionális jogkörének szélesítése elengedhetetlen.

Az eljárási rendszerünk történelmi hagyományaitól idegen intézmények beillesztése csak akkor jár kevesebb veszéllyel, ha annak rendszerünkbe beilleszthető minden elemét és az eljárási garanciáit (nem többet és nem kevesebbet) is „átvesszük”. Úgy vélem azonban, vannak alapelvek, amelyek „megkerülése” a jogállamiságot veszélyeztetik, még jelen kétség kívüli kényszer-helyzetünkben sem mondhatunk le az érvényesüléséről. A magam részéről ilyennek tekintem a közvetlenség elvének sérelmét a „rendes” eljárásokkal/tárgyalásokkal összefüggésben. Ilyennek vélem például a tanú nyomozati vallomásának a tárgyaláson történő felolvasását. Ez azt az egyszerű kérdést veti fel, hogy hol történik a terhelt bűnösségének a bizonyítása: a bíróság vagy a nyomozó hatóság előtt. Más oldalról viszont, garanciális elemet építünk be oda, ahol nem szükséges. Ilyennek gondolom a védő részvételét. Ez egy jog, amelyről le lehet mondani, ha pedig nincs anyagi lehetősége és kéri, akkor az államnak biztosítania kell, egyszerű eljárással és ingyenesen. Felesleges garanciális elemnek vélem például a tárgyalásról lemondás esetén a terhelt bíróság előtti kihallgatását is. A bíró az írásbeli bizonyítékok alapján dönt, a bizonyítási eszközök sorából szükségtelen látszatgarancia egyet kiemelni. A cselekmény elkövetését elismerte, erről jegyzőkönyv is rendelkezésre áll. A „nyilvános ülésnek” a tárgya nem a bűncselekmény bizonyítása, hanem az, hogy a terhelt a megállapodáshoz való nyilatkozatát tudatosan, önkéntesen és befolyásmentesen tette (és az írásbeli bizonyítékok megfelelően alátámasztják, hogy a vádbeli bűncselekményt elkövette). A megállapodás egyik oldalán a terhelt áll, aki a gyors eljárásért (hiszen ez többnyire az ő érdeke is) és kevesebb büntetésért cserébe lemond egyes garanciális jogairól, a másik oldalon az ügyész a munkateher csökkenése érdekében elfogadja a kevesebb (de biztos!) büntetést. A garanciát azaz, hogy egyrészt a terhelt tudatos és „szabad akaratából” döntött, másrészt az ügyész megfelelően érvényesítette-e az állam büntetőjogi igényét, azaz eljárása törvényes volt-e, a bírói jóváhagyás biztosítja.

Egy rendszertől idegen új intézmény bevezetésekor nemcsak az ahhoz tartozó garanciákra, hanem az intézmény egészére is célszerű figyelmet fordítani, ha azt szeretnénk, hogy valóban elérje a kitűzött célt. Az óvadék célja, hogy kevesebb olyan terhelt legyen előzetes letartóztatásban, akivel szemben csak a szökés veszélye állapítható meg. A megfelelő háttérintézmény (pénzügyi szolgáltató tevékenységre és a terhelt előállítására jogosult óvadéki

irodák) hiánya miatt jelen rendszerünkben valójában csak a vagyonosabb réteg számára elérhető, azaz diszkriminatív.

Számolnunk kell továbbá azzal is, hogy az akkuzatórius alapú rendszereknek vannak olyan megoldásai, amelyek a jelen helyzetben egyfajta káosz okozása nélkül, nem ültethetők át. Ilyennek gondolom például a bíró tárgyalási szerepének megváltoztatását. Ezzel együtt járna ugyanis, az esküdtszék és a büntetés kiszabási bíró intézményének bevezetése. Az akkuzatórius alapú eljárásokban ugyanis a bíró azért csak az eljárás törvényes rendjére felügyel, mert sem a terhelt bűnösségéről (esküdtek kompetenciája), sem a büntetés mértékéről nem dönt (külön eljárásban a büntetés kiszabási bíró dönt). Az inkvizitórius alapú rendszerekben azonban mindkettő a tárgyalási bíró feladata, azaz valójában az állam büntetőigényét érvényesíti. A külön eljárások között szabályozott, kiemelt jelentőségű ügyekre vonatkozó „korlátozott keresztkérdés” kudarca nemcsak a hagyományos eljárási szerepek áttörése miatt következett be, hanem azért is, mert egy intézmény rendszeréből kiragadott elemet önmagában próbáltunk alkalmazni. (Megjegyzem, a keresztkérdés taktikája, módszere önálló tantárgy az amerikai jogi egyetemeken.)

Az akkuzatórius alapú eljárások sajátossága, hogy a terheltnek a tanúkkal azonos a jogállása, amelyből következően, „hallgat vagy igazat mond”, hamis vallomástétel esetén, újabb, hamis tanúzás miatt induló büntetőeljárás indul ellene. Bármennyire álmhelyzet lenne ez a vád (és a bíróság) számára, rendszerünkben nem látom megvalósíthatónak, mert a terhelti státusz megváltoztatása már az inkvizitórius jellegű rendszerünk alapjait érintené.

Az akkuzatórius és inkvizitórius alapú rendszereknek tehát vannak olyan elemei, amelyek csak a másik rendszerre történő áttéréssel lennének megvalósíthatóak. A problémák megoldása, ideértve az időszorúséget is, azonban csak akkor lesz hatékony, ha az alapelveket és a történelmi gyökereket nem tévesztjük szem elől, még az esetben sem, ha a kényszerűség (ügyteher növekedése), avagy a kölcsönhatás (bűnügyi együttműködés) ennek feladására készítené. Úgy vélem, hogy erre nem is szabad kényszerűt érezni, mindkét tárgyalási rendszer eljárása ugyanolyan jó, hiszen, miként az értekezésem bevezető részében írtam, „bizonyos, hogy mind „Kovács János,” mind „John Smith” büntetőjogi felelősségre vonására jogállamban került sor és az adott büntetőeljárási rendszernek megfelelő garanciák érvényesültek mindkét eljárás során”.

2. A tudományos eredmények hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

Erdei Árpádnak még 1990-ben írt szavait idézem: „a büntetőeljárás jog átfogó kodifikációja ismét csak időszerűvé vált. Nem tudom, hogy a negyven év alatt hány szerző és hány alkalommal hivatkozott a büntetőeljárás jog átfogó újraszabályozásának időszerűségére. Azt azonban tudom, hogy nem kevészer...”¹¹³ Huszonöt év elmúltával ismételen egy új büntetőeljárás kodifikációja előtt állunk. Az új büntetőeljárás szabályozási elveit a napokban tette közzé a kormány.¹¹⁴ A koncepció a büntetőeljárások időszerűségének javítása iránti elkötelezettséget tükrözi. A kutatásom eredményeként mind az időszerűség javítása, mind a garanciális jogok hatékonyabb érvényesülése érdekében az alábbiak megfontolását ajánlanám.

2.1. Kodifikációs javaslat

Az óvadék intézményének széleskörű alkalmazhatóvá tételéhez elsőként koncepció szintjén tartanám szükségesnek kidolgozni a működési elveket. Úgy vélem az alábbi körülmények megteremtése segítené az óvadék intézményének a hatékonyabb alkalmazását:

- a) A jelen szabályozás szerint az óvadék megállapítását a terhelt vagy védője indítványozhatja az előzetes letartóztatásról döntésre jogosult bíróságnál. Valójában nem találok indokát annak, hogy az ex officio eljárási jellegű rendszerben ügyészi indítványra mely okból nem kerülhet sor óvadék megállapítására. Ezen túlmenően, nem látom akadályát annak sem, hogy a bíró hivatalból - az előzetes letartóztatás meghosszabbítása helyett - arról dönt, hogy óvadék megállapítását célzó meghallgatást tartson. Az EJEB döntések tükrében¹¹⁵ pedig kifejezetten célszerű lenne az, hogy az előzetes letartóztatások meghosszabbítása során a bíróság hivatalból vizsgálja meg, hogy az előzetes letartóztatás helyett, annak helyettesítő jogintézménye, így pl. az óvadék alkalmazása elegendő kényszerintézkedés lenne-e. Az előzetes letartóztatás meghosszabbításának indítványozása során az ügyész is köteles annak feltételeit megvizsgálni, amelynek eredményeként juthat arra a következtetésre, hogy helyettesítő jogintézmény alkalmazása elegendő lenne. Az óvadék maga is annak

¹¹³ Erdei Árpád: Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elvei ürügyén. Magyar Jog 1990. március, 215-225. oldal

¹¹⁴ a Kormány a 2015. február 11. napján megtartott ülésén fogadta el az új büntetőeljárás törvény koncepcióját. (letöltés: 2015. május 23.)

<http://www.kormany.hu/download/d/12/40000/20150224%20IM%20e1%C5%91terjeszt%C3%A9s%20az%20C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91elj%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91.pdf>

¹¹⁵ Id. például a már hivatkozott Szepesi, Bárkányi, Baksza, avagy A.B. által Magyarország ellen indított eljárásokat

tekintendő, így óvadék tárgyában történő bírói meghallgatás iránti ügyészi indítvány törvényi lehetőségének hiányát belső koherenciának vélem.

- b) Álláspontom szerint, az óvadékirodák kudarca alapvetően arra vezethető vissza, hogy a magánszférát kellett volna bevonni intézkedőként az állami szférába. Ennek Magyarországon, az igazságszolgáltatás vonatkozásában, ellentétben az angolszász rendszerekkel, nincsenek hagyományai. A törvényalkotó érthető bizalmatlansága eredményeként azonban rendkívül szűk mozgásteret biztosított az óvadékirodák számára – a magánszférának, amely szükségképpen elérhető profitra törekszik, pedig ez nem jelentett befektetésre csábító lehetőséget. Ennek felismerését követően két lehetőség körvonalazódik: szükséges, de nem korlátozó és ellehetetlenítő jogi feltételek megteremtésével a magánszféra számára biztosítjuk az óvadékirodák létrehozását, engedve és elfogadva a profittermelést és természetesen a kockázatviselést is, avagy állami szféra keretén belül hozunk létre ilyen szervezetet, alkalmazotti fizetéssel, de ez esetben állami kockázatvállalással. Megoldást jelenthet a két lehetőség együttes alkalmazása is, azaz az igazságszolgáltatási rendszerhez tartozó óvadékügynökségek és magánszférához tartozó óvadékirodák létrehozása (engedélyezése) egyidejűleg. Egy dolog azonban bizonyos, a bíróság ezzel nem terhelhető.
- c) A bírói szerepvállalásnak az óvadék engedélyezéséről szóló döntéssel és az összeg meghatározásával (esetlegesen még az ingatlan zálogjoggal terhelése is e körbe vonható), úgy vélem véget kell érnie. Valójában ide kapcsolódna még annak ellenőrzése, hogy az óvadék összegét a terhelt legális forrásból képes megfizetni. Ellenkező esetben ugyanis fennáll annak lehetősége, hogy egyébként vagyonelkobzás alá eső összeg letételével biztosítja a szabadlábra helyezését - és amennyiben a nyomozás nem elég körültekintő - még visszafizetésre is sor kerül.
- d) A hatályos szabályozás szerint az óvadék összegét a bíróság a terhelt személyi körülményeire és vagyoni helyzetére is figyelemmel állapítja meg. Az óvadék célja a terhelt jelenlétének a biztosítása, így látszólag e szabályozás a cél elérésére alkalmas. A bűncselekmény elkövetője (is) azonban mindig a saját érdeke mentén mérlegel: a menekülés érdekében milyen összeget hajlandó feláldozni. Nyilvánvalóan e kérdés a bűncselekmény úján jelentős mértékű vagyont szerzett elkövető vonatkozásában válik

jelentőségteljessé, akik tekintetében vagy a tapasztalatok szerint, nem is felderíthető igazán. A bírói joggyakorlat ráértett erre az ellentmondásra és számos olyan döntés született, ahol az egyébként jelentéktelen bizonyítható vagyonnal rendelkező személy tekintetében sokmilliós óvadékösszeget állapított meg. Az más kérdés, hogy vélhetően az volt a várákozás, hogy úgysem tudja megfizetni, ezért a kényszerintézkedés továbbra is fennmarad. Megjegyzem azonban, hogy – amennyiben valóban fennállt ilyen szituáció – úgy álláspontom szerint, ez a joggal való visszaélés határát súrolja.

Hasonló következtetésre juthatunk a személy elleni bűncselekményeket megvizsgálva is: általánosságban megállapítható, hogy a várható büntetés nagysága és a szökés veszélye között egyenes arányosság állapítható meg.

Mindezek elkerülése végett, szükségesnek vélem a bűncselekmény tárgyi súlyának (okozott kár, vagyoni hátrány nagysága, okozott sérelem nagysága) rögzítését a figyelembe veendő feltételek között, továbbá keretösszegek meghatározását. Ez utóbbi azonban értelemszerűen csak a bűncselekmény tárgyi súlyához kapcsolható. E keretösszegeken belül lenne értékelhető a terhelt személyi és vagyoni körülménye.

- e) Ami az óvadékirodák (avagy óvadéki ügynökségek) feltételrendszerét illeti, úgy gondolom, hogy mindazon jogokkal rendelkezniük kellene, amely a hatékony működést biztosítja számukra: alapvetően a pénzügyi szolgáltató tevékenység engedélyezése és a szökésben lévő terhelt felkutatásának és bíróság elé állításának lehetősége lenne a kívánalom. Ezen túlmenően, azonban még számos részletszabályozásra lenne szükség, mint például soron kívüli ügyintézés biztosítása az óvadékirodák számára, így például széljegy az ingatlanra, adatszolgáltatás az értékpapír aktuális értékéről, esetleges együttműködés a szökésben lévő terhelt elfogása érdekében, kapcsolattartás az előzetes letartóztatottal a technikai feladatok végrehajtása érdekében, stb.).
- f) A bíróság felé a készpénzben (átutalás, bankkártya) történő fizetést a terhelt, avagy az óvadékiroda közvetlenül teljesíti. Az óvadékirodák (avagy óvadéki ügynökségek) a büntetőeljárásban „egyéb érdekelt” lenne, amelyet az ehhez fűződő jogok és kötelezettségek illetnének meg. Közvetlen teljesítés igénye merülhet fel például, ingatlanra bejegyzett széljegy, avagy nála letétbe helyezett értékpapír esetén. Ily

módon nem lenne akadálya annak sem, ha a terhelt érdekében egy harmadik személy nyújtana biztosítékot az óvadékiroda számára az óvadék megfizetésére.

- g) Amennyiben magánszféra keretében kerülne sor óvadékirodák létrehozásának engedélyezésére, úgy - a fizetőképességük megőrzése, a megfelelő „üzleti menet” biztosítása és a szükségtelen pénzmozgás elkerülése végett – megoldás lehetne egy hosszú távú szerződés az óvadékirodák és a bíróságok között, amely arra az esetre állapítana meg fizetési kötelezettséget az óvadékirodák számára, ha a terhelt a kötelezettségének nem tesz eleget. Az óvadékirodák működési feltételének meghatározásakor ez esetben a pénzügyi stabilitásukra különös figyelmet kell fordítani. Jutaléuk jogszabályban maximalizálható.
- h) Álláspontom szerint, az óvadékirodákat a magánszféra keretében lenne érdemes szabályozni, megfelelő személyi és tárgyi feltétel jogszabályi rögzítésével. Ilyen feltételek lehet például a büntetlen előélet, a csőd- illetve felszámolási eljárás nélkül folytatott korábbi üzleti tevékenység, valamint az átlagost jóval meghaladó – legális jövedelemből származó - törzstőkével rendelkező gazdasági társaság alapítása, stb.
- i) Az óvadékirodák (avagy óvadéki ügynökségek) eredményességét segítené, ha az óvadék ellenében szabadlábba került terhelt szökése önálló bűncselekmény lenne.

2.2. Kodifikációs javaslat

Az EJEB joggyakorlatát és a magyar helyzetet elemezve Tóth Mihály még 2001-ben¹¹⁶ - az óvadék intézményének mielőbbi bevezetésének sürgetése mellett, amely végül is 2003. július 1. napjával megtörtént – az alábbi javaslatokat fogalmazta meg az előzetes letartóztatások számának csökkentése és az EJEB joggyakorlatának (és az alkotmánybírósági határozatok szemléletének) hatékonyabb megfelelés érdekében:

- alternatív szankciók kiszabásának lehetősége esetén korlátozni az előzetes letartóztatás lehetőségét, esetleg csak meghatározott súlyú szabadságvesztéshez kötni,
- az összebeszélés, mint előzetes letartóztatási ok csak meghatározott ideig lenne hivatkozási alap,
- a további eljárást megghiúsító, illetőleg megnehezítő okokat a legjellemzőbb magatartások kiemelésével lehetne pontosítani,

¹¹⁶ Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélezés tükrében. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2011. 239.o.

- „a szökés vagy elrejtőzés veszélye esetén a bűncselekmény büntetési tételhez kötött súlyossága mellett az „egyéb ok” letartóztatást elrendelő vagy meghosszabbító döntésekben történő pontos feltüntetését, körülírását a törvény megkívánná”.

A javaslatok megfogalmazása óta már eltelt majdnem tizenöt év, sajnálatos módon, még mindig aktuális javaslatnak tekinthető szinte minden pontja.

- Azokban az esetekben, ahol a Btk. a szabadságvesztéstől eltérő szankciót is lehetővé tesz, megfontolandónak tartanám az előzetes letartóztatást elrendelésének megengedhetőségét. Ilyen esetekben az előzetes letartóztatás helyettesítő intézményei lennének alkalmazhatóak.
- A nyomozati érdekből elrendelt előzetes letartóztatás időkorlátjának bevezetését, mind a nyomozás gyorsítása, mind az óvadék intézményének az egyes büntetőeljárásokban történő mielőbbi alkalmazásának lehetősége érdekében, továbbra is aktuális vélem.

2.3. Kodifikációs javaslat

Amennyiben akár a feljelentés eredményeként, akár hivatalos tudomásszerzés esetén bűncselekmény elkövetése a hatóság tudomására jut - és nincs helye a feljelentés elutasításának, avagy a feljelentés kiegészítésének - a nyomozást el kell rendelni. E kötelezettség a Be. 170.§-ának (3) bekezdéséből¹¹⁷ következik. A sértettnek tehát – a magánvádas és pótmagánvádas eljárások kivételével – nincs lehetősége a továbbiakban a vádról rendelkezni. Ez bár megfelel az officialitás elvének, azonban mint láttuk, az elv már több ponton csorbát szenvedett, így – a valós életviszonyokhoz igazodva megfontolandónak gondolom a sértetti rendelkezési jog kiterjesztését egyes enyhébb súlyú bűncselekményekre. Bár valójában létezik ezen cselekményekre megoldás a hatályos törvényünk szerint, nevezetesen a közvetítői eljárás, azonban hatékonysága messze elmarad az eredetileg elvárttól. A Legfőbb Ügyészség által, 2014-ben lefolytatott vizsgálata számos olyan eset tárt fel, amelyekben az vezetett a közvetítői eljárás kudarcához, hogy a sértett nem jelent meg a közvetítő által lefolytatott eljáráson, amelyet a hozzájárulása visszavonásának kell tekinteni, és a rendes eljárást folytatni. Holott, sok esetben mindössze arról volt szó, hogy a sértett olyan kissúlyúnak értékelte a sérelmére elkövetett bűncselekményt, hogy további időráfordítást nem ért meg számára. Az igazságszolgáltatási apparátus leterhelése helyett, ezen esetekben egyszerűen rendelkezési jogot lehetne biztosítani a sértett számára, amely mind az igazságszolgáltatásnak, mind a sértettnek idő és költségtakarékosságot eredményezne. Annak

¹¹⁷ „A nyomozás elrendeléséről a feljelentés megérkezésétől számított három napon belül kell határozni, feltéve, ha a feljelentést nem utasítják el, vagy a feljelentés kiegészítésére nincs szükség.”

sem látnám akadályát, hogy a csekély tárgyi súlyú bűncselekmények és a hozzátartozó sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények tekintetében pedig az előterjesztett magánindítvány visszavonható legyen, míg a nagyobb tárgyi súlyú személy elleni bűncselekményeknél, amennyiben a sértett megbocsátott, avagy bármely okból nem kívánja az eljárás folytatását, közvetítői eljárásra utalásra kerülhessen sor. A módosítások az állam büntetőjogi igényének érvényesítését háttérbe szorítva és a sértetti akaratnak nagyobb teret adna a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog érvényesülésének is.

2.4. Kodifikációs javaslat

Az Emberi Jogok Európai Bírósága észrevételezte, hogy a büntetőeljárásról szóló törvény az eljárás fontos szakaszaira, így különösen a nyomozás lezárására, a kiemelt jelentőségű ügyek kivételével, a tárgyalás kitűzésére és általában az eljárás befejezésére, nem ír elő határidőket. A megállapítással egyetértve, megfontolandónak vélem megfelelő határidők törvénybe iktatását, különösen a vádirat bírósághoz érkezését követő első tárgyalás kitűzésére (valamilyen) határidő megállapítása (visszaállítása) lenne indokolt.

2.5. Kodifikációs javaslat

Magyarország elmarasztalásához vezetett több ügyben az ügyek egyesítése miatt bekövetkező késedelem. A Bessenyei v. Magyarország ügyben például a nyomozás mintegy hat hónapon belül befejeződött, az első fokú ítéletig kettő év telt el. Az ítéletet a megyei bíróság hatályon kívül helyezte, majd az első fokú bíróság egy időközben érkezett vádirat alapján indult eljárással egyesítette. Ennek eredményeként az eljárás teljes hossza mintegy öt év lett, amely időtartamot az EJEB egyezményértőnek talált.

Az ügyek egyesítése tekintetében úgy vélem, megfelelő eljárási szabályokkal rendelkezünk. Az egyesítések nagyobb száma, amely az eljárások elhúzódásához vezet gyakorta, inkább a kialakult gyakorlatban keresendő, azaz a bíróságok nem veszik kellőképp figyelembe a Be. 72. §-ának (3) bekezdésében foglalt rendelkezést, amely szerint „az ügyek egyesítését mellőzni kell, illetőleg az ügyeket el kell különíteni, ha a terheltek nagy száma vagy egyéb ok a felelősségnek ugyanabban az eljárásban történő elbírálását jelentősen nehezítené.” Az egyesítések – különösen egy megismételt eljáráshoz történő egyesítés – miatt bekövetkező időmúlás veszélyét az e körben kialakult gyakorlat megváltoztatása előzheti meg. Az ésszerű időtartam tekintetében az lenne az ideális állapot, ha egyesítésre bíróság előtt folyó eljárásban már egyáltalán nem kerülhetne sor és a kiszabott büntetések összbüntetés keretében lennének

rendezhető kivéve, ha az elkövetők az egyesítésre kifejezett kérelmet terjesztenek elő, de ekkor az időmúlás a javukra nem lenne értékelhető. Bár e megoldás idegennek hat, azonban az eljárások elhúzódása tekintetében pozitív változást eredményezne. Az eljárási rendszerünkben az akkuzatórius elemek egyébként is erősödnek, így egy további felekhez kapcsolódó rendelkezési jog megjelenése csak egy lenne ezek sorában.

2.6. Kodifikációs javaslat

A hatályon kívül helyezett ügyek megismételt eljárására vonatkozó soronkívülségét a hatályos büntetőeljárásról szóló törvényünk már tartalmazza. Gondot jelenthet azonban a soronkívülség konkretizálásának hiánya.

2.7. Kodifikációs javaslat

A Be. 259. §-ának (1) bekezdése szerint „ha a kihirdetés útján közölt ügydöntő határozat ellen sem az ügyész, sem a vádlott, sem a védő nem jelentett be fellebbezést, a határozat indokolása csupán a tényállásból és az alkalmazott jogszabályok megjelöléséből is állhat. A felmentő ítélet indokolásában a tényállás is mellőzhető. (Rövidített indokolás.)”. Annak elkerülése érdekében, hogy megállapítható legyen egyértelműen az, hogy az időmúlásra tekintettel (is) alkalmazott a bíróság enyhébb büntetést/intézkedést a rövidített ítéletnek, a tényálláson és a jogszabályhelyeken túlmenően, erre vonatkozó rövid szöveges indokolást kellene tartalmaznia.

2.8. Kodifikációs javaslat

A tárgyalásról lemondás intézményének csekélynek tekinthető sikerében bizonyára az egyes garanciális szabályok hiánya nem játszik közre, azonban úgy vélem, hogy hiányuk sérti a tisztességes eljárás elvét:

- a) az amerikai vádalku bírói kontrolljának az indoka, hogy a bíró meggyőződjön arról, hogy a terhelt a beismerő vallomását önkéntesen tette. Ezt a törvényben indokolt lenne rögzíteni és ennek megfelelően eljárni. A joghátrány milyenségének és mértékének értékelése csak másodlagos. Bár az alkuban foglaltak a bírót nem kötelezik, azonban általánosan jellemző, hogy az abban foglaltakat elfogadja a bíróság. A várható büntetés mértéke pedig jól behatárolható.
- b) a vád és a terhelt közötti megállapodás esetén, a bíró előtti tárgyalás kimenetele nem lehet bizonytalan. A Be. 542/A. § (6) bekezdése szerint, amennyiben a vádtól eltérő minősítés látszik megállapíthatónak, a bíróság az ügyet tárgyalásra utalja. E végzés

ellen nincs helye fellebbezésnek. Az egyik oldalról az ügyész széles mérlegelési jogkört kap a megegyezésre, a másik oldalról viszont nem bízunk abban, hogy a bűncselekményt helyesen minősíti. Az eltérő minősítésnek természetesen lehet az is az oka, hogy a vádlott a tárgyaláson eltérően adja elő a történeteket. A terhelt kihallgatása az elkövetett cselekményre nézve azonban nem egyeztethető össze a vádalku intézményével. Vélhetően, a terhelt meghallgatásának indoka az anyagi igazság keresése (látszatának) fenntartása.

Ezen indokok alapján a tárgyalásról lemondás intézményének a koncepcionális átgondolását javasolnám, az alábbiak megfontolásával:

- a) a terhelt beismerő vallomásának - amelyet miért ne tehetne meg csak az ügyész előtt? – és a tárgyalásról lemondás nyilatkozata birtokában az egyéb bizonyítékok beszerzésének kötelezettségét korlátozni kellene, ezzel tehermentesítve a nyomozó hatóságokat is,
- b) a bírósági tárgyalás az írásbeli bizonyítékok értékelésére, a terhelt önkéntességének és alkalmasságának (pl. mentális állapot) megállapítására, illetőleg a büntetés kiszabására korlátozódna,
- c) az ügyvédi közreműködés szabályainak részletezése mellett, megfontolandónak vélem, hogy az ilyen eljárásokban a védelem a terhelt számára alanyi jogon ingyenes legyen,
- d) fellebbezésre csak igen korlátozott esetben kerülne sor (pl. kényszer alkalmazása eredményeként hozta meg a terhelt a döntését),
- e) szükségesnek gondolom törvényi szinten deklarálni, hogy minden konszenzus csak bírói jóváhagyással történhet (utalva az Európai Ügyészi Hivatal kapcsán elmondottakra).

Mindezek mellett természetesen számos kérdés van, amely jogpolitika, törvényhozói akarat függvénye. Az intézmény hatékonyságának a növeléséhez azonban elengedhetetlen tartom például az ügyészi diszkrecionális jog szélesítését, a kiszámítható büntetés érzékelhetővé tételét, az intézmény alkalmazásával kapcsolatos adminisztrációs terhek csökkentését.

IV.

a munka témaköréből készült publikációk jegyzéke

Gondolatok az ügyész diszkrecionális jogköréről, munkaterhéről és a vádalkuról.
Jogtudományi Közlöny, 2015. február, 91-99. oldal

V.

egyéb, részben felhasznált saját publikációk

Gondolatok és kérdések az Európai Ügyészi Hivatal létrehozása kapcsán. Magyar Jog, 2014.
szeptember, 500-508. oldal

Bizonyítékok beszerzése az Amerikai Egyesült Államokból. Ügyészek Lapja 2014. 1. szám,
83-96. oldal